

Claus Fasting i offentligheten

Masteroppgave i historie
IAKH, Universitetet i Oslo
Vår 2012

Kristin Li

Innhold

Forord	3
Kapittel 1: Innledning	4
Presentasjon	4
Problemstillinger	6
Teori:	7
Tidligere framstilling av Fastings liv og virke	9
Kilder og metode	12
Avgrensninger og utvalg	14
Oppgavens oppbygging og struktur	14
Kapittel 2: Fortelling om et liv	16
Claus Fasting kronologisk	16
Tidligere framstilling – eller fortellinger om Fastings liv	18
Bare en sladrehistorie? Noen holdepunkter	28
Kapittel 3: Tidsskriftsredaktøren	34
Tidsskriftkulturen i Danmark-Norge	34
Redaktøren for Provinzialblade og Provinzialsamlinger	38
Kapittel 4: Politiaktoren	55
1. Redaktøren som ble politiaktor	55
Fasting som politiaktor	58
Kapittel 5: Følelser og offentlighet	73
Redaktøren, politiaktoren og litteraturen	75
Den selvmotsigende fortelleren	85
Private forhold påvirker offentlige opptredener	86
Politiaktoren og følelsene	87
Kapittel 6: Konklusjon	97
Litteraturliste	103

Forord

Jeg vil rette en varm takk til min veileder Hilde Sandvik for råd, oppfølging, støtte og inspirasjon underveis i arbeidet med denne oppgaven. Hildes kollokviegruppe har også vært verdifull. Takk til alle som i løpet av denne tiden har vært med her, og som har lest, kommentert og diskutert utkast. Til slutt vil jeg takke Pål, Nina Maria og Marthe for at dere, til tross for alt annet dere kunne gjort, heller hadde lyst til å lese om Claus Fasting.

Kapittel 1: Innledning

Presentasjon

I 1778 kom Claus Fasting (1746–1791) tilbake til hjembyen Bergen etter endte teologistudier i København. Han hadde i tillegg til teologistudiene også oversatt tekster av andre forfattere og selv prøvd seg som skuespillforfatter. Han hadde medvirket i utgivelsen av, og skrevet litteraturkritikk for, tidsskriftene *Kritisk Tilskuer* og *Kritisk Journal*. Han hadde vært med på å stifte den litterære klubben Norske Selskab i 1772, og var en del av dette sammen med blant andre Johan Nordahl Brun, Johan Herman Wessel, Nils Krogh Bredal og Ove Gierløw Meyer. Sammen med disse og mange flere hadde han diktet og diskutert litteratur.

I 1778 startet Fasting sitt eget tidsskrift, *Provinzialblade*, som han gav ut ukentlig i fire år. *Provinzialblade* inneholdt mellom annet små biografier over berømte lærde, fabler, epigrammer, omtale av merkverdigheter, oppfinnelser, reisebeskrivelser og bokanmeldelser. Fremfor alt proklamerte Fasting at han ville spre den gode smak – en bestrebelse som var i tråd med det dansk-norske eneveldets kulturpolitikk. *Provinzialblade* ble gitt ut anonymt, og Fasting iscenesatte det hele med samtaler og fiktive brev mellom en anonym Udgiver og fiktive venner og lesere. Mesteparten av innholdet i *Provinzialblade* var oversatte og bearbejdede innlegg fra andre publikasjoner. Et sted mellom ti og 25 prosent av innholdet anslås å være Fastings egne tekster.¹ For Fasting utgjorde ikke dette noe problem, han hevdet selv at det ikke fantes noe slikt som en original tekst. Alle tekster bygger på hverandre, det er bare stilen som forandrer seg. Fasting lot den anonyme Udgiveren hevde overfor leserne at det bak bladutgivelsen ikke lå motiver om vinning, verken i form av ønsker om embete eller penger – en vanlig formulering i 1700-tallets litterære offentlighet. Proklamasjonen trengte med andre ord ikke være i tråd men redaktørens egentlige hensikt med publikasjonen. Redaktørens egentlige tanker og meninger er i det hele tatt ikke lette å få taket på gjennom lesingen av hans *Provinzialblade*. Den store andelen oversatte tekster, og redaktørens iscenesettelse og fiksjonsspill, bidrar til å gi tidsskriftet flere stemmer. Den lesende redaktøren lekte seg med litterære referanser. I 1791, ti år etter at han avsluttet sitt første

¹ Nøding, Aina, "Fastings metode" i *Prosa* nr. 1, 2012.

tidsskriftprosjekt, prøvde Claus Fasting seg igjen med en tidsskriftutgivelse. *Provinzialsamlinger* rakk bare å komme ut i ett bind før Fastings død.

De to tidsskriftene er på mange måter ulike. Iscenesettelsen og det lekende uttrykket fra *Provinzialblade* finnes ikke i *Provinzialsamlinger*. Ti år etter at Fasting startet sitt første tidsskriftprosjekt hadde det skjedd endringer i måten redaktøren henvendte seg til leseren på. Fra å gjemme seg bak masken til en anonym Udgiver var han i 1791 blitt *Forfatteren*. Mens *Provinzialblade* var preget av maskespill og lek, utgitt av en person leserne ikke fikk vite stort om, henvendte Forfatteren seg ti år senere direkte til leserne i andre person flertall. Mens programerklæringen i *Provinzialblade*, i tråd med opplysningen og eneveldets kulturpolitikk, var å *spre den gode smak*, begrunnet Fasting ti år senere innholdet i sitt tidsskrift med egne interesser, og erfaringer fra eget verv og embete.

I løpet av tiden som var gått mellom de to tidsskriftutgivelsene, hadde redaktøren – som i *Provinzialblade*, vel å merke bak masken til en anonym Udgiver hevdet at han på ingen måte skrev for å skaffe seg embete – besatt embetet som rådmann i Bergen. Men før han gjorde det, inntrådte han, i 1784, vervet som politiaktør i Bergen politirett. Her hadde han ingen fast lønn, men fikk seg en levevei, som Lyder Sagen uttrykte det i sin biografi fra 1837,² gjennom saksomkostninger for hver enkelt sak.

Politiretten hvor Fasting var aktor fungerte som en ankeinstans for saker fra politikammerretten, hvor politimesteren hadde myndighet i mindre saker. Fasting og politimester Brandt skal ha fått et anstrengt forhold, på grunn av uenighet i utfallet av saker, men også fordi politimesteren ikke var spesielt begeistret for Fastings stilmessige utforming av sine aktoratsinnlegg. 255 politiaktoratsinnlegg ble ført i pennen av Claus Fasting. De omhandlet saker som kjøp og salg på ulovlig steder, fusking i håndverksfag, småtyverier, tjenestepiker og drenger som hadde brutt kontrakten og forlatt tjenesten før avtalt tid, fyll og andre former for ”litterlig levnet” som forstyrret den offentlige ro og orden. Da aktoren, den tidligere redaktøren for *Provinzialblade*, la fram saksforholdene for retten, spedde han på med litterære referanser og lange digresjoner. At Fasting var en skriveglad politiaktør med sansen for gode formuleringer levner aktoratsinnleggene ingen tvil om. Aktoratsinnleggene vitner

² Sagen, Lyder, *Udvalg av Claus Fastings Skrifter med Bidrag til hans Biografie*, 1837.

også om at han ikke kan ha tatt særlig hensyn til politimesterens formaninger om mer saklighet og færre digresjoner. Hvorfor brukte han denne formen?

Problemstillinger

- 1- Hva var Fastings motiv med iscenesettelsen av den anonyme Udgiveren, samtaler med oppdiktede venner, fiktive brevkorrespondanse? Det er en tydelig forskjell på uttrykksformen i de to publikasjonene, *Provinzialblade* og *Provinzialsamlinger*. Hva kan årsakene til denne endringen ha vært?**
- 2- Hva la Fasting vekt på som politiaktor når han skulle vurdere menneskers handlinger?**

Disse to problemstillingene vil jeg diskutere i lys av to teoretikere, Richard Sennett og Jürgen Habermas, som begge tar for seg endringer i væremåte, omgangsformer og offentlighet i siste halvdel av 1700-tallet. Richard Sennett beskriver offentligheten på 1700-tallet som en teatralisk offentlighet som beveget seg i retning av det han kaller et ”intimitetstyranni”, hvor autentisitet, personlighet og følelser ble markører på noe godt. Det private og intime gjennomsyrrer offentligheten i det moderne samfunnet. 1700-talls-offentligheten var derimot preget av det Sennett betegner som en *sivilisert væremåte*. Habermas har pekt på litteraturen, og spesielt den borgerlige romanen, som et bindeledd, eller et medium, mellom den private, intime sfæren og den borgerlige offentlige sfæren.³ Claus Fasting var både tidsskriftredaktør og politiaktor, og tok del i denne offentligheten. Han var et lesende menneske, og var opptatt av romansjangeren – selv om han, i tråd med mange andre i sin samtid, også var skeptisk til den. Kan tidsskriftredaktøren og politiaktoren Fasting – til tross for sin uttalte skepsis for romansjangeren – tjene som et eksempel på Habermas’ bindeledd mellom den intime sfæren og den offentlige? *Provinzialblade* preges av maskespill og lek. Er Fastings publikasjon et eksempel på Sennetts ”siviliserte væremåte? Eller kan Fasting gjennom sine virker som

³ Jeg tar utgangspunkt i Jorun Solheims tolkning av Habermas. Solheim, Modernitet og kjønn, Pax forlag, 2007.

redaktør og politiaktør tjene som eksempel på Sennets oppfatning av at samfunnet beveget seg i retning av et ”intimitetstyranni”?

Teori:

Jürgen Habermas og den litterære offentligheten

Jürgen Habermas beskriver den borgerlige privatsfæren som vokste fram på 1700-tallet som dobbel. Den delte seg i en ytre, samfunnsmessig ”offentlighet” og i en indre, familial *intimsfære*. I den ytre, samfunnsmessige ”offentligheten” møttes først og fremst borgerskapets menn som *eiendomsbesittere*, som vare- og kapitaleiere. I den andre møtes både kvinner og menn som privatpersoner, som forvaltere av det nye menneskebildet som denne borgerligheten var i ferd med å skape – ”det blott menneskelige”.⁴

Som et ledd mellom disse sfærene peker Habermas på den *litterære* offentligheten. Den litterære offentligheten var grunnlagt på en offentliggjøring av det private, ”den hadde intimsfæren som sitt menneskelige laboratorium.”⁵ Den borgerlige romanen, brevromanen spesielt, var avgjørende i denne kollektive dannelsesprosessen. Den fungerte som opplysende og selvrefleksiv ”bekjennelseslitteratur”.⁶

Når det gjelder utviklingen av den borgerlige selvforståelsen, er denne splittelsen innenfor den borgerlige privatsfæren, og litteraturen og fiksjonens rolle som forbindelsesledd mellom disse to sfærene avgjørende i følge Habermas.⁷

Richard Sennett og intimitetstyranniet:

Richard Sennett beskriver i *Intimitetstyranniet* den offentlige kulturen på 1700-tallet som et teater hvor deltakerne bar ulike masker, avhengig av hvilken rolle de trådte inn i. Denne offentlige kulturen forsvant i løpet av 1800-tallet, og skuespillerne sto igjen uten sitt teater – og uten de ulike rollene de kunne opptre i. I følge Sennett er dagens offentlighet, i den grad den finnes, preget av personfiksering. Menneskene har mistet det offentlige rom som arena for å kunne opptre distansert fra selvet, og er nå, i kraft av sin narsissisme tvunget til å ”være sitt personlige, private jeg” på alle områder. Dette intimitetstyranniet som Sennett kaller det,

⁴ Solheim, Jorun, *Kjønn og modernitet*, Pax forlag, Oslo, 2007, s. 89. Solheim refererer til Habermas, 1971.

⁵ Solheim, 2007, s. 90.

⁶ Solheim, 2007, s. 90.

⁷ Solheim, 2007, s. 90.

har ført til tapet av ulike rom der mennesker fra forskjellige lag av befolkningen, og med ulike interesser, kan opptre sammen.⁸

Sennetts tese er at samfunnet i dag er preget av en myte som går ut på at alt som er ondt i samfunnet ”kan forstås som uttrykk for upersonlighet, fremmedgjøring og kulde”. Disse komponentene utgjør det han kaller en *intimitetsideologi*.⁹ Denne ideologien omgjør i følge Sennett politiske kategorier til psykologiske, og definerer samfunnets humanitet som varme. Med dette gikk offentligheten til grunne. Dette skjedde som et resultat av en motsigelse i kulturen på 1800-tallet: ”Personlighet innenfor offentligheten var en begrepsmessig motsigelse, og til slutt ble offentligheten som begrep ødelagt.”¹⁰ Den offentlige personligheten gjorde folk redde for å ufrivillig avsløre følelsene sine overfor andre. ”Publikum ble rensert for folk som ønsket å være ekspressive”¹¹ og samtidig forandret begrepet ekspressivitet seg fra ”det å presentere en maske til å avsløre en personlighet, ansiktet bak den masken som man viste verden.”¹²

Når den sosiale virkeligheten blir bedømt ut fra psykologiske målestokker, frarøves samfunnet sin siviliserte væremåte, hevder Sennett. Den evnen mennesker (i utgangspunktet) er i besittelse av gjennom å uttrykke seg ved å leke eller spille roller, krever omgivelser som ligger fjernt fra selvet for å kunne virkeliggjøres. Den narsissistiske fokuseringen på motivasjon gjør at menneskene mister denne evnen. Intimsamfunnet gjør, i følge Sennett, mennesket til ”en skuespiller som er fratatt sin kunst”.¹³

Liv Bliksrud betegner i sin bok, *Den smilende Makten: Norske Selskab i København og Johan Herman Wessel*, medlemmenes omgangsform i Norske Selskab som eksempel på det Sennett kaller ”den siviliserte væremåte”. Medlemmene opptrådte bak smilende selskapsmasker, deres kunst og væremåte fungerte som en fritakelse fra det personlige.¹⁴ Fasting var fra 1772–1777 et virksomt medlem av Norske Selskab. *Provinzialblade* preges av maskespill og lek. Er Fastings væremåte et eksempel på Sennetts *siviliserte væremåte*? I politiretten begrunnet

⁸ Sennetts teorier om intimitetstyrranniet har ikke fått stå ubestridt. Historikeren Jackson Lears for eksempel, hevder at både teatraliskhet og intimitet gjorde seg gjeldende i 1700-tallssamfunnet, og gjør det fortsatt, i en vedvarende dialektikk. (Lears, T.J Jackson. ”The two Richard Sennetts”. I *Journal of American Studies*, Vol. 19, No. 1 Apr., 1985)

⁹ Sennett, Richard. *Intimitetstyrranniet*, Cappelen's upopulære skrifter, Cappelen, Oslo 1992, s. 5.

¹⁰ Sennett, 1997, s. 9.

¹¹ Sennett, 1997, s. 9.

¹² Sennett, 1997, s. 9.

¹³ Sennett, 1997, ss. 13 – 14.

¹⁴ Bliksrud, Liv, *Den smilende makten: Norske Selskab i København og Johan Herman Wessel*, Oslo, 1999, s. 72 – 73.

Fasting menneskers handlinger ut fra følelsene de hadde. I sitt siste tidsskrift *Provinzialsamlinger* henvendte han seg direkte til leserne og begrunnet innholdet i bladet ut fra personlige interesser. Kan Fasting gjennom sitt virke som redaktør og som politiaktor tjene som eksempel på Sennets oppfatning av samfunnet i bevegelse mot et *intimitetstyranni*?

Tidligere framstilling av Fastings liv og virke

De som har behandlet Fasting har tatt opp ulike sider ved ham. Noen har konsentrert seg om livet hans, mens andre har tatt for seg ulike deler av hans profesjonelle virke. Det finnes gamle og nye tekster i ulike sjangre, fra minnetaler og biografier til litteraturhistoriske framstillinger, essay og artikler som omhandler tidsskriftene hans og hans virke som politiaktor. Tekstene som er produsert nærmest Fastings egen tid, er minnetalene Johann Nordahl Brun og stiftsamtmann Hauch holdt i Harmonien i Bergen 5. januar 1792, tre dager etter Fastings begravelse. Talene ble trykket og utgitt av Brun samme år, under tittelen ”Fastings Æreminde : i en Tale holden den 5te Januarii 1792 paa De Frievillige Harmonisters Academie”.¹⁵ I 1837 gav Lyder Sagen ut *Fastings Samlede Skrifter med bidrag til hans Biografie*. Her har Sagen samlet utvalgte tekster fra *Provinzialblade* og *Provinzialsamlinger*, noen av Fastings epigrammer og dikt, samt noen bokmeldinger som har stått på trykk i tidsskriftene *Kritisk Tilskuer* og *Kritisk Journal*. Sagen innledet boken med en 80 siders biografi over Fasting. Når det gjelder Fastings litterære produksjon og hans virke som redaktør, ga Sagen en selvstendig vurdering av Fastings arbeider, noen steder med utgangspunkt i samtidige anmeldelser som sto på trykk i ulike tidsskrifter. Sagen var den første som gjennomgikk Fastings innlegg fra politiretten i Bergen, og hadde disse som grunnlag når han vurderte Fastings virke som aktor. I sin behandling av Fasting som aktor tar han også stilling til Bruns kommentarer i minnetalen over Fasting. Men når det gjelder Fastings ”virker” var det dikteren, skuespillforfatteren og tidsskriftredaktøren Sagen i størst grad konsentrerte seg om. Sagen framstilte også deler av livet til Fasting som ikke står i direkte sammenheng med hans virker.¹⁶

¹⁵ Brun, Johan Nordahl, *Fastings Æreminde : i en Tale holden den 5te Januarii 1792 paa De Frievillige Harmonisters Academie*, Bergen, 1792.

¹⁶ Sagen, Lyder, *Uvalg av Claus Fastings skrifter med bidrag til hans Biografie*, 1837.

Kildene Sagen samlet i forbindelse med sin Fasting-biografi, skal ha forsvunnet fra hans hjem etter at han døde. Dette kan være årsaken til at senere framstillinger av Fastings "liv" i stor grad baserer seg på Sagens (og Bruns) tekst.

1800-tallets litteraturhistoriske framstillinger av Fasting tar i stor grad utgangspunkt i Sagens tekst både med hensyn til verket og mannen bak det. Dette gjelder både Lorentz Dietrichson, *Omrids af den Norske Poesis Historie: Litterærhistoriske Forelæsninger, bind 1. Norges Bidrag til Fælleslitteraturen*, København, 1866; Aage Skavland, *Historiske Billeder fra den nyere Tid i Norge, Danmark og til dels Sverige*, Kristiania, 1878; Henrik Jæger, *Illustreret Norsk Litteraturhistorie*, 1896; R. Schreiner, *Syv norske digtere fra forrige aarhundrede*.

Bjørn Nicolaysen Kvalsvik gav i 1996 ut Fastings aktoratsinnlegg fra politiretten i Bergen, med et innledende essay "At tale Sandhed og Retfærdigheds Sag", hvor han først og fremst tok for seg Fasting som politiaktor med utgangspunkt i politiaktoratsinnleggene. I beskrivelsen han gir av Fastings "liv", tok han som de andre stort sett utgangspunkt i Sagens tekst. Gunnstein Akselberg har i sin artikkel, "Provinzialblade: eit norsk spectatortidsskrift?" foretatt en sammenligning mellom Jens Sneedorffs tidsskrift *Den Patriotiske Tilskuer* og Fastings *Provinzialblade*.¹⁷ Akselberg har også skrevet også om Fasting i artikkelen, "Montaigne – Holberg – Fasting: Eit informalt essayistisk stafettløp", der han drøftet Fastings essayistiske framstillingsmåte på bakgrunn av Michel de Montaigne og Ludvik Holbergs *Essais* og *Moralske Tanker*.¹⁸ Aina Nøding har i sin artikkel "Fastings Metode" tatt opp hvordan Fasting hentet tekster fra ulike publikasjoner til sine *Provinzialblade*, og om hvordan han begrunnet utgivelsen av tidsskriftet.¹⁹

Måten ulike sider ved Fastings liv, og hans virker som redaktør og politiaktor er framstilt på, vil jeg gå nærmere inn på, og ta stilling til, i min egen framstilling. Noen hovedpunkter er det likevel verdt å merke seg innledningsvis.

¹⁷ Akselberg, Gunnstein, "Provinzialblade: eit norsk Spectatortidsskrift?" i Tjønneland, *Opplysningens tidsskrifter*, 2010.

¹⁸ Akselberg, Gunnstein, Eivind Tjønneland og Frode thorsen (red.), *Holberg og Essayet*, Nordica Bergensia, 34, Laksevåg, 2006.

¹⁹ Nøding, Aina, "Fastings metode" i *Prosa* nr 1. 2012.

Fortelling om et liv

Det finnes flere fortellinger om livet til Claus Fasting. 1800- og 1900-tallets framstillinger legger vekt på forskjellige tema, og vi møter en mann som hadde problematiske vennsforhold, en misforstått dikter, en individualist som hverken rettet seg etter litterære moter eller tenkte på sin personlige karriere. Et tema som går igjen i alle framstillinger av Fasting er ensomheten. Men denne har hos de ulike biografene fått forskjellige forklaringer. En av forklaringene blir vektlagt i 1800-tallsframstillinger av Fastings liv er at han skal ha lidd av kjærlighetssorg. I Francis Bulls *Norsk litteraturhistorie* fra 1923 blir historien sterkt nedtonet,²⁰ og slik har det forblitt gjennom hele 1900-tallet, helt til den i Kvalsviks framstilling fra 1996 blir avskrevet som en sladrehistorie.

Redaktøren

Gunnstein Akselberg skriver i artikkelen ”Provinzialblade: eit norsk spectator-tidsskrift”, om iscenesettelsen av den anonyme Udgiveren, og setter dette i sammenheng med Fastings inspirasjon fra spectator-sjangeren og spesielt Sneedorffs *Patriotiske Tilskuer*.²¹ Akselberg tar ikke for seg Fastings senere tidsskriftutgivelse, *Provinzialsamlinger*. Sagen og Bull, som kommenterer begge tidsskriftene, betegner *Provinzialblade* som *personlig*. I deres framstillinger av tidsskriftredaktøren problematiseres ikke redaktørens iscenesettelse av tidsskriftets ”stemmer”.

Politiaktoren

Det er en mann med sympati for dem som befant seg nederst i samfunnet som trer fram i bildet som er tegnet av Claus Fasting som politiaktor i tidligere framstillinger.. Det vektlegges i disse fremstillingene at han var opptatt av likhet for loven og ofte tok den svakes parti overfor den sterke.²² Dette framheves som et karakteristisk trekk ved Fasting uten at det tas stilling til hvorvidt Fasting representerte noe nytt når det gjelder å ta utgangspunkt i likhet for loven. En annen framtrekkende karakteristikk i tidligere framstillinger av Fasting både som redaktør og som politiaktor, er at han skal ha vært en idealist som ikke tok hensyn til sin personlige karriere. I sitt essay om Fasting fra 1996, gikk Bjørn Nicolaysen Kvalsvik så langt som til å hevde at Fasting kan ha vært en av Norges første individualister. Kvalsvik legger til

²⁰ Bull, Francis og Fredrik Paasche, *Norsk litteraturhistorie, andet bind, Norges Litteratur*, 1923.

²¹ Akselberg, Gunnstein, i Tjønneland (red.), 2010, s. 84 – 90.

²² Brun, 1792; Sagen, 1837; Kvalsvik, 1996.

grunn for dette utsagnet at Fasting var så egenrådig at han ikke klarte å rette seg etter litterære moter. Var det virkelig slik at Fasting som så det som sin oppgave å fremme smaken i den litterære offentligheten, ikke lot seg inspirere av litterære moter?

Et annet argument Kvalsvik brukte for å underbygge sin påstand om at Fasting ikke arbeidet for å fremme sin personlige karriere, er at han stadig var uenig med politimesterens beslutninger og ga uttrykk for det.²³ Men siden ankemulighetene dreide seg om å prøve lovanvendelsen, lå det nettopp i politiaktorens verv at han *skulle* stille seg kritisk til politimesterens avgjørelser i sakene. Fastings spesielle skrivestil i aktoratsinnleggene – preget av humoristiske vendinger og litterære referanser – var også bakgrunn for konflikt mellom aktoren og politimesteren. Fasting tenkte ikke på sin personlige karriere, og rettet seg ikke etter andre, er Kvalsvik tolkning.

Kilder og metode

Antologien *Opplysningens Tidsskrifter* redigert av Eivind Tjønneland fra 2010²⁴, tar for seg den framvoksende tidsskriftkulturen i Danmark-Norge på 1700-tallet. Aina Nøding klargjør i sin artikkel, ”Hva er et opplysningstidsskrift”, grensene – eller de manglende grensene – mellom 1700-tallets ulike skriftlige publikasjoner, og fremhever noen fellesnevner for publikasjoner som kan sortere under kategorien opplysningstidsskrift, og hvilke sjangre som igjen finnes innenfor denne.²⁵ Jahn Thon drøfter i artikkelen ”Om kritikkens regler og nytte – *Den nye Kritiske Tilskuer* og Lavatars *Physiognomische Fragmente*” hvem målgruppen for tidsskriftet, *Den nye Kritiske Tilskuer* kan ha vært.²⁶ I sin doktoravhandling *Vittige Kameleoner, litterære tekster i norske adresseaviser 1763–1769*, har Aina Nøding undersøkt hvordan redaktørene i adresseavisene sakset tekster fra ulike publikasjoner og publiserte dem i adresseavisene.²⁷

Provinzialblade ble utgitt anonymt av Claus Fasting i Bergen ukentlig fra 1778–1781. Fasting hentet, oversatte og bearbeidet stoff fra forskjellige utenlandske publikasjoner.²⁸ At Fasting i

²³ Kvalsvik, 1996, s. 8.

²⁴ Tjønneland, Eivind, *Opplysningens tidsskrifter; Periodiske publikasjoner i 1700-tallets Danmark-Norge*, Bergen, 2010.

²⁵ Nøding, Aina, ”Hva er et opplysningstidsskrift” i Eivind Tjønneland (red.), *Opplysningens Tidsskrifter: Periodiske publikasjoner i 1700-tallets Danmark-Norge*, 2010.

²⁶ Thon, Jahn, ”Om kritikkens regler og nytte– *Den Nye Kritiske Tilskuer* og Lavatars *Physiognomische Fragmente*”, i Tjønneland (red.) 2010.

²⁷ Nøding, Aina, *Vittige kameleoner, litterære tekster i norske adresseaviser, 1763 – 1769*, Avhandling (ph.d.) Universitetet i Oslo, 2007.

²⁸ Nøding, Aina, ”Fastings metode” i *Prosa* nr. 1, 2012.

tillegg lekte med litterære referanser, og iscenesatte samtaler og brev mellom en anonym Udgiver og fiktive venner, og lesere, bidro til å gjøre det vanskelig, om ikke umulig, å oppfatte Fastings personlige meninger og syn i tidsskriftet. Som vi skal se i kapittelet om *tidsskriftredaktøren*, er nettopp et slikt fiksjonsspill typisk for spectator-sjangeren.²⁹ Tidens regler for sensur må også tas i betraktning når man tar utgangspunkt i *Provinzialblade* som kilde. Bruken av Fastings første tidsskrift som kilde kan derfor by på problemer om formålet er å sette fingeren på redaktørens bestemte syn på ulike temaer. Utvalget av tekster kan likevel fortelle noe om redaktørens interesser.³⁰

Provinzialsamlinger:

Provinzialsamlinger ble utgitt anonymt av Claus Fasting i Bergen i 1791. Tidsskriftet skiller seg fra hans forrige prosjekt når det gjelder innhold og iscenesettelse. Her er det i større grad Claus Fasting som taler, og han begrunner innholdet med egne interesser. Det er også utgitt i en periode hvor rammene for ytringer var friere enn de var på *Provinzialblades* tid.

Politiaktoratsinnleggene:

Fastings aktoratsinnlegg fra politiretten i Bergen er rettslige kilder. Til tross for aktor Fastings spesielle stil, sjangeren tatt i betraktning, kan disse i større grad enn *Provinzialblade* fortelle noe om aktorens syn på ulike temaer. Her har han ikke hatt mulighet til å drive maskespill og leke i den grad han gjorde i *Provinzialblade*. Likevel må det tas i betraktning at han, da han forfattet sine velformulerte aktoratsinnlegg, hadde inntrådt i et verv – en rolle, og at han til en viss grad måtte ytre seg innenfor rammen av denne. Han kan også ha hatt ulike motiver bak hvorfor han ytret seg som han gjorde, noe jeg vil ta opp i kapittelet om *Politiaktoren*.

Både Lyder Sagen (1837) og Bjørn Nicolaysen Kvalsvik (1996) har tidligere gjennomgått disse, sistnevnte har gjort det systematisk.

Kvalsvik har transkribert og gitt ut Fastings politiaktoratsinnlegg under tittelen ”Sandhed og Retfærdighed”: Claus Fastings Politie-Actorat 1784–1791.³¹ Denne utgivelsen er komplett, jf.

²⁹ Akselberg, Gunnstein, *Provinzialblade: eit norsk Spectatortidsskrift*, i Tjønneland (red.), 2010.

³⁰ I skrivende stund undersøker *post. doc.* Aina Nøding, som en del av prosjektet *Mangfoldige offentligheter*, hvor Fasting har hentet de ulike tekstene i *Provinzialblade* fra.

³¹ Kvalsvik, 1996.

min undersøkelse i statsarkivet i Bergen.³² Noe som likevel ikke kommer fram i Kvalsviks utgivelse, men som kan leses i originalkildene, er hvem av de andre medlemmene av politiretten som var til stede, og som leste/hørte Fastings innlegg under behandlingen av hver enkelt sak. Dette er et poeng i forbindelse med hvem Fasting så for seg som ”målgruppe” da han formulerte innleggene.

Avgrensninger og utvalg

Jeg har i denne undersøkelsen sett meg nødt til å gjøre visse avgrensninger og utvalg. Når det gjelder Fastings livsløp vil jeg her behandle deler av livet til Claus Fasting fra han vendte tilbake til Bergen for godt i 1778, og fram til han døde i 1791.

Når det gjelder Claus Fasting som redaktør for *Provinzialblade* (1778–1779) tar jeg for meg redaktørens iscenesettelse, hvordan han henvendte seg til leserne, og hvordan han begrunnet innholdet i bladet. Dessuten tar jeg for meg et utvalg tekster hvor det settes ord på følelser, og som belyser forholdet mellom offentlig og privat, intimsfære og litteratur.

I behandlingen av politiaktoren Claus Fasting i perioden 1784–1791, tar jeg utgangspunkt i politiaktoratsinnleggene Fasting skrev, og tidligere framstilling. Jeg ser ikke på dommene, og jeg har heller ikke, innenfor denne oppgavens tidsramme hatt mulighet til å sammenlikne hans aktoratsinnlegg med andre aktors innlegg fra samme periode. Med utgangspunkt i et utvalg saker, ser jeg også her på hvordan Fasting setter ord på følelser i den offentligheten politiretten representerer.

Jeg har altså gjort et utvalg av mange tidsskrifttekster og politiaktoratsinnlegg. Hva de andre tidsskrifttekstene dreier seg om, og hvilke andre saker Fasting behandlet, viser jeg i kapittel 3 og 5.

Oppgavens oppbygging og struktur

Det finnes flere fortellinger om livet til Claus Fasting. I kapittel 2 presenteres ulike tema som har vært vektlagt i forskjellige framstillinger av Fasting. En av disse fortellingene, en kjærlighetshistorie, vil jeg gå nærmere inn på for å se hvor den kommer fra og hvordan den har utviklet seg i ulike framstillinger av Fastings liv, og hvorvidt den må avskrives som en ren sladrehistorie, eller om det finnes noen historiske holdepunkter for den. Kapittel 3 handler om

³² Statsarkivet i Bergen, Bergen politirett, bind for Politie-Kommissionens Akter 1784–1791.

Claus Fasting som redaktør for *Provinzialblade* og *Provinzialsamlinger*. Her tar jeg for meg iscenesettelse, hvordan Fasting som redaktør henvender seg til leserne, og hvordan han begrunner innholdet i tidsskriftet. I kapittel 4 møter vi politiaktoren Claus Fasting, jeg drøfter hva som karakteriserer Fasting som politiaktor, og hva som kan ha vært bakgrunnen for hans velformulerte aktoratsinnlegg. Finnes det noen punkter hvor tidsskriftredaktøren og politiaktoren møtes? I kapittel 6 drøfter jeg Claus Fastings opptredener i offentligheten i lys av Sennett og Habermas.

Kapittel 2: Fortelling om et liv

Tidligere framstilling og fortellinger

Claus Fasting kronologisk

De som har skrevet om Fasting vektlegger ulike sider ved hans liv og virke, men de har det til felles at de har hatt biografien som Lyder Sagen (1777–1850) utga i 1837 som utgangspunkt. Sagen er den biografen som befinner seg nærmest Fasting i tid. Han beklager seg over at han ikke har flere tidsvitner, mennesker som kjente Fasting personlig, å støtte seg til – de var alle gått bort da Sagen publiserte sin tekst. Spesielt når det gjelder opplysninger som omhandler det man kan kalle Fastings privatliv, tar han utgangspunkt i Johan Nordahl Bruns minnetale, framført og trykket i 1792. Johan Nordahl Brun (1745–1816) var, da han holdt minnetalen over Fasting, sogneprest i Korskirken i Bergen. Dikteren og teologen studerte i København på samme tid som Fasting – de to var en del av en felles omgangskrets.

Sagens bidrag er med andre ord ingen samtidsskildring.³³ Mange av Fastings brev og papirer forsvant fra Sagens hus etter hans død. Manglende kilder er hovedårsaken til at senere framstillinger støtter seg til Sagens Fasting-biografi. Sagen kan – om enn ufrivillig – ha bidratt til senere mytifikasjon av Fastings skikkelse. I denne innledende, korte og kronologiske presentasjonen av Fastings liv, tar jeg utgangspunkt i Bruns og Sagens tekster.

Claus Fasting ble født i Bergen 29. oktober 1746.³⁴ Faren, Frederik Fasting (1718–1768), var først kappelan og senere sogneprest i Nykirken i Bergen.³⁵ Moren, Gerhardine von Gullich (1715–1779), kom fra en velhavende og respektabel slekt. Sagen omtaler henne som ”en

³³ Teksten ble publisert i 1837, mer enn fire tiår etter Claus Fastings død, og er tydelig et produkt av sin tid. (Dette gjelder spesielt de få setningene som beskriver Fastings barndom, hvor han beskriver en oppvekst preget av oppdragelse fra ypperlige foreldre som bidro til at han utviklet sine åndsevner som lå i ham fra naturens side.)

³⁴ Sagen, 1837, s. 5. og Brun, Johan Nordahl, Fastings Æreminde i en Tale, holden den 5te Januarii 1792 paa de Frivillige Harmonisters Academie af J. N. Brun, og bevaret paa Stedet af S.T.Hr. Stiftsbefalingsmand og Kammerherre von Hauch, Bergen, Trykt hos R. Dahl, 1792.

³⁵ Sagen, 1837, s. 5 og Brun, 1792.

Dannequinde som Faa.”³⁶ I 1748 fikk han en bror, Johan, som døde før han ble et halvt år. Foreldrene fikk ikke flere barn. I 1759, da Claus Fasting var 13 år, fikk han starte i Katedralskolens øverste klasse.³⁷ Her var han elev i to år, før han 15 år gammel tok eksamen artium.³⁸ Året etter, i mars 1760, tok han *examen philosophicum*. Som 15 år gammel student var han overlatt til seg selv i ”den adspredende hovedstad”, København. De gode karakterene hans viser hvordan han utnyttet tiden sin og sine læreres undervisning, skriver Sagen.³⁹

I 1762 reiste Fasting tilbake til Bergen. ”Fire behagelige År, henfløt for ham i hans Hjemby”, heter det i Bruns minnetale.⁴⁰ I 1766–1768 var han igjen i København, og tok *Examen Theologicum*.⁴¹ I løpet av denne tiden skal han ha tilegnet seg store ferdigheter i fransk og tysk, og blitt en god klaverspiller. Videre oppgir Brun at hans første møte med Fasting skal ha funnet sted da de begge var i København i samme ærend.⁴² I følge Sagen er det på denne tiden Fasting ”Utkaaret de Skønne Videnskaber til sin Sjæls Vellyst.”⁴³

I 1768 dro han tilbake til Bergen for å være hoffmester for Stiftsamtmann Petersens sønn.⁴⁴ Denne gang ble han i hjembyen i to år. Sagen har ikke så mye å si om disse årene, skriver han, annet enn at Fasting fordelte tiden mellom eleven sin, bøkene sine, venner og det nylig stiftede Musikalske Selskap.⁴⁵ Fastings far døde i 1768, og moren i 1770. ”Intet Under at Bergen nu ble ham mørk, tom og øde; Synet av de grave, der gjemte hva som hadde vært ham det dyrebareste paa Jorden, fornyet smerten i hjertets ennå blødende Bunn”, heter det hos Sagen.⁴⁶ I mai 1770 reiste Fasting derfor tilbake til København, skriver Sagen.⁴⁷

Fastings tredje og siste opphold i København varte i syv år, fra 1770–1777. I Disse årene livnærte han seg, i følge Sagen, ved å undervise.⁴⁸ Samtidig var han med på å stifte Norske Selskab i 1772, i tillegg var han med på å publisere, og skrev kunst- og litteraturkritikk i tidsskriftene *Kritisk Journal* (1773) og *Kritisk Tilskuer* (1775–76).

³⁶ Sagen, 1837, s. 6.

³⁷ Sagen, 1837, s. 6.

³⁸ Sagen, 1837, s. 6. Brun opplyser også om at han som femtenåring tok eksamen artium ved katedralskolen. Brun, 1792.

³⁹ Sagen, 1837, s. 7–8.

⁴⁰ Brun, 1792 og Sagen, 1837, s. 8.

⁴¹ Brun, 1792 og Sagen 1837, s. 11.

⁴² Brun, 1792 og Sagen, 1837, s. 11.

⁴³ Sagen, 1837, s. 15.

⁴⁴ Sagen, 1837, s. 12.

⁴⁵ Omgangsvennene var i følge Sagen rektor Boalth, Ingeniør-Kaptein Gottberx, studentene Undahl, Rennord, Lindemann, Garman, Middelthon, kjøpmennene Hans Tank, Kobro, Iver Bredahl, den franske konsul Dechaulz, president de fine og fl.

⁴⁶ Sagen, 1837, s. 14.

⁴⁷ Sagen, 1837, s. 14. Sagen opplyser om at Brun feilaktig oppgir året 1771 for denne begivenheten i minnetalen.

⁴⁸ Sagen, 1837, s. 16.

I 1777 forlot Fasting København for godt. Tilbake i Bergen var han lærer for en av lagmann Baggers sønner, skriver Sagen.⁴⁹ Fra 1777 var han en av hovedmennene i Det Harmoniske Selskab i Bergen. De musikalske medlemmene i Harmonien, utgjorde resten av Fastings liv en liten omgangskrets for ham.⁵⁰

I 1778–1781 gav han ut *Provinzialblade*.⁵¹ Fra han sluttet å gi ut dette tidsskriftet, til 1783, hvor det opplyses om at Fasting blir han viserådmann og politiaktor i Bergen, er det et hull i Brun og Sagens framstillinger.⁵² I 1787, da han var i sitt 41. år, fikk han embete som rådmann.⁵³ Samme år kjøpte han en eiendom på Sydneshaugen i Bergen, hvor han dyrket en hage, og fikk oppført et hus på, ”et lite Sorgenfri”.⁵⁴ I 1790 ble Fasting syk av podagra, men ble frisk igjen, i følge Sagen.⁵⁵ Han gav ut tidsskriftet *Provinzialsamlinger* i 1791, før han samme år, den 5. november, igjen ble syk.⁵⁶

10. november 1791 fikk Fasting satt opp sitt testamente. Her skriver han ”Dog gjelder dette paa denne Grund forfattede Testamente, saavel fra den høye Directions, som fra Testators Side, ikke længre og annerledes, end om jeg ei i denne Sygdom imod Formodning ved Døden skulde afgaae...”⁵⁷ Natt til 25. desember 1791 døde Claus Fasting, 45 år gammel.⁵⁸ 2. januar 1792 ble han gravlagt ved domkirkegården i Bergen.⁵⁹ Tre dager etter begravelsen holdt Brun og stiftsamtmann von Hauch minnetaler over Fasting i Harmonien i Bergen.⁶⁰

Tidligere framstilling – eller fortellinger om Fastings liv

Stilen er min egen, men fortellingen tilhører en annen, skriver Claus Fasting i *Provinzialblade*. I følge Fasting finnes det ikke noe slikt som en ny tekst. Alle tekster bygger på gamle, det er bare måten de fortelles på – stilen – som endrer seg. Innholdet eller budskapet har vi lest før.⁶¹

⁴⁹ Sagen, 1837, s. 40.

⁵⁰ Sagen, 1837, s. 64.

⁵¹ *Provinzialblade*, 1778–1781.

⁵² Brun, 1792 og Sagen 1837, s. 49.

⁵³ Sagen, 1837, s. 49.

⁵⁴ Sagen, 1837, s. 62.

⁵⁵ Sagen, 1837, s. 80.

⁵⁶ Sagen, 1837, s. 80.

⁵⁷ Sagen, 1837, s. 94.

⁵⁸ Brun, 1792, Sagen 1837, s. 84.

⁵⁹ Brun, 1792 og Sagen, 1837, s. 84.

⁶⁰ Brun, 1792.

⁶¹ *Provinzialblade*, nr. 1, 1778.

Når det gjelder Claus Fasting har ulike sider av ham vært beskrevet tidligere. Biografiene bygger i stor grad på hverandre, én fortelling bygger på en annen, og det er ikke lett å avgjøre hva som er fiksjon, hva som kan passere som såkalte historiske opplysninger, og hva som bør betegnes som myter. Foruten å være påvirket av det som tidligere har vært skrevet om Fasting, er tekstprodusentene også preget av egen tid og kontekst.

Foruten biografiene finnes det også andre fortellinger om livet til Claus Fasting. Et gjennomgående trekk ved dem er beskrivelsen av en ensom, nedstemt mann. Ensomheten og nedstemtheten har ulike forklaringer – som vektlegges i forskjellig grad i framstillingene. I tekstene publisert etter 1866, fram til Bull i 1924, framtrer Fasting som en dikter plaget av ulykkelig kjærlighet. I de to eldste tekstene, henholdsvis Bruns og Sagens, som de fleste senere framstillinger for øvrig bygger på, nevnes ikke en slik kjærlighetssorg med ett ord. Ensomheten, som også fremheves i disse to tekstene, har her helt andre forklaringer.

Tro: gudsfryktig eller fritenker?

Både Brun og Sagen konsentrerer seg i stor grad om Fastings gudstro. Presten Brun framstiller dette temaet som en av skyggene i Fastings liv, og i Bruns minnetale møter vi fritenkeren, inspirert av farlig opplysningslesning. Brun bruker mye energi på å framheve hvordan Fasting på dødsleiet – med Brun ved sin side – endelig vendte seg til Gud og ble en sann kristen. Sagen prøver like energisk å framheve at Fasting var gudsfryktig hele livet. Visst var han opptatt av Voltaire, men det var dennes *stil* han beundret. Litteraturhistorikeren Henrik Jæger bruker i sin Fasting-framstilling i *Illustreret Literaturhistorie* fra 1896, ikke mange linjer på temaet gudstro, men med bakgrunn i Brun og Sagens tekster, kommer han med sin forklaring på hvorfor Fasting fikk rykte på seg for å være fritenker. Han beskriver Fasting som ”voltairianer med liv og sjæl”, og bemerker at han brukte store mengder tid og blekk på å lære sine bysbarn hvilken stor mann denne franske forfatteren var. Jæger beskriver miljøet i Bergen som ”de smaa ravnekrogsforhold”, og henviser i denne sammenheng til Johann Nordahl Brun som den herskende ”hoved- og overravn”. Det var ikke rart voltairianeren møtte motgang under slike forhold, mener Jæger, og tillegger det spissborgerlige miljøet i Bergen ansvaret for at Fasting fikk betegnelsen *fritenker* knyttet til navnet sitt.⁶²

⁶² Jæger, Henrik, *Illustreret norsk literaturhistorie*, Kristiania, 1896. s. 485.

Vennskap

Over-ravn eller ikke, i minnetalen over Fasting proklamerer Brun iherdig sitt gode vennskap med Fasting de siste årene han levde. Vennskap – eller uvennskap med Nordahl Brun, er et tema som går igjen i framstillinger av Fasting. I *Tree Aar i Bergen* skriver Peter Andreas Heiberg at det anstrengte forholdet mellom Fasting og Brun kan ha bunnet i en form for misunnelse som ofte oppstår mellom to kunstnere.⁶³

I 1771 ble Fastings skuespill, *Hermonie* avvist av Bredal, lederen for teatret i København. Samtidig ble Bruns tragedie *Zarine* antatt. Selv om Fasting og Brun i følge noen kan ha hatt et anstrengt forhold, ser Brun i minnetalen over Fasting ut til å ta avdødes parti overfor teaterledelsen. ”En vis da levende Aand, skjønt meer Legeme enn Aand, var den Gang Sjelen i et Selskab, som antok eller forkastet Stykker, bestemt for den Danske Skueplass. (...) Denne Aand var vistnok alt for mange grader nedenfor Fastings Aand til å være hans rettmessige Dommer.”⁶⁴ Brun legger til at det må være forsmedelig å dømmes av sin undermann i kunsten.⁶⁵ Sagen opplyser i en note at det er N.K. Bredal, som i 1771 ble teaterdirektør i København, han sikter til.⁶⁶ Det kan se ut til at Brun likevel legger inn et lite stikk til Fasting når han hevder at dette er grunnen til at Fasting deretter valgte satiren til sin yndlingsstil – han ville refse teaterledelsen.⁶⁷ Sagen på sin side avviser at Fastings sjangervalg skal ha hatt noe med skuffelsen over teaterledelsen å gjøre. ”[I] alt hva jeg kjenner av Fasting [har jeg] ikke støtt på en eeneste Satirisk eller fornærmelig Linie mod Teaterdireksjonen. Dessuden har han skrevet meget mer alvorlig end satirisk i sit Liiv.”⁶⁸

Ensomhet

En beskrivelse som går igjen i samtlige framstillinger, er den av den ensomme dikteren. Ensomheten har ulike begrunnelser. I Bruns minnetale presenteres mannen som var så tynget av gjeld at han skamfull holdt seg unna det sosiale livet – og sine kreditorer. Pengesorgene representerer for Brun den andre skyggen over Fastings liv. Dette bildet videreføres både av

⁶³ Se Heiberg, Peter Andreas, *Tre Aar i Bergen : autobiografisk Episode*, Drammen, 1829.

⁶⁴ Sagen, 1837, s. 15.

⁶⁵ Brun, 1792.

⁶⁶ Sagen, 1837, s. 14.

⁶⁷ Brun, 1792.

⁶⁸ Sagen, 1837, s. 23.

Sagen og de senere litteraturhistorikerne. Men hos Sagen i 1837 begrunnes også ensomheten ut fra et annet motiv. Rom som skjuler mye edelt og verdifullt er ofte låst, skriver Sagen.⁶⁹ I teksten hans fra 1837 møter vi nemlig – i motsetning til Bruns fra 1792 – geniet som levde for kunsten. Nedstemtheten – og dermed også ensomheten – har hos Sagen også et mer konkret opphav som tidfestes til 1761–62, det første oppholdet i København.

I 1761–1762 studerte Fasting ved universitetet i København. I løpet av denne tiden fant det i følge Sagen sted en endring i Fastings personlighet. Fra å være lystig og barnlig, ble han alvorlig og nedstemt. Denne metamorfosen, som Sagen betegner forvandlingen, har i følge ham sin begrunnelse i Fastings lesning av Jens Christian Sneedorffs tidsskrift, *Den Patriotiske Tilskuer*.⁷⁰

Uavhengighet

Sagen skriver at Fasting ikke ville søke, men søkes.⁷¹ Han ville ikke være avhengig av noen. Også i Schreiners framstilling preger behovet for uavhengighet livet til Fasting.⁷² Bildet av mannen som levde for kunsten, og som ikke tenkte på sin personlige karriere har fått leve videre i framstillinger både på 1800- og 1900-tallet. Kvalsvik bruker begrepet individualist ikke bare når han omtaler Fasting som politiaktor – Fasting rettet seg ikke etter andre.⁷³

Kjærlighetssorg⁷⁴

Så langt har jeg vært inne på temaer som i varierende grad går igjen i de fleste framstillinger av Claus Fastings (privat)liv. Når litteraturhistorikerne skal beskrive mannen (i motsetning til, eller i sammenheng med verket) bygger de, som vi har sett, på Sagens biografi – som igjen tar utgangspunkt i Bruns minnetale.

R. Schreiners artikkel om Fasting i *Syv norske digtere fra det forrige aarhundre* fra 1897 er – med unntak av noen høystemte formuleringer om Fastings personlighet og hans betydning for litteraturen – nærmest et sammendrag av Sagens tekst.⁷⁵

⁶⁹ Sagen 1837, s. 10.

⁷⁰ Sagen, 1837, s. 10. Sagen henviser til en venn, som skal ha fått opplysningen fra en av Fastings jevnaldrende studiekamerater.

⁷¹ Sagen, 1837, s. 40

⁷² Schreiner, R., *Syv Digtere fra det forige Aarhundre*, 1897.

⁷³ Kvalsvik, 1996, s. 8 – 9.

⁷⁴ Dunker, Dietrichson, Skavlan, Jæger, Schreiner.

På ett område skiller den seg imidlertid ut. Selv om det har gått over 100 år siden Fastings død, presenterer Schreiner i denne lille teksten nemlig en tredje forklaring på Fastings ensomhet og tungsinn.⁷⁶

I løpet av 1800-tallet har Dietrichson, Skavlan, Steinsvik, Jæger, og Schreiner behandlet Fasting på ulike måter, i ulike sjangre – fra litteraturhistoriske og historiske framstillinger til helteframstillinger. Det de har felles er at de alle beskrev en kjærlighetsaffære mellom Claus Fasting og den unge Alette Sophie Rohde, født i 1764, en historie om umulig kjærlighet, og med ulykkelig utgang for de to involverte. Ingen av Fastings samtidige refererer til den, heller ikke Sagen i sin tekst fra 1837. Fastings private brev har kommet bort – med unntak av åtte han skrev til Peter Andreas Heiberg. Her er ikke en slik affære nevnt med ett ord. Likevel bidrar fortellingen til å gi bildet som eksisterer av Fasting, et melankolsk – noen vil kanskje si spennende – og romantisk lys. I tråd med 1800-tallets dikterideal får lyssettingen bildet av den lidende litteraten til å gjøre seg godt. Hvor kommer fortellingen fra?

I 1866 ble L. Dietrichsons *Omrids af den Norske Poesis Historie: Literærhistoriske Forelæsninger* publisert. Dietrichson tar utgangspunkt i Sagens tekst, men han skriver at han vil fortelle om noe som Sagen ikke sier noe om. Dietrichson erkjenner at det han vil fortelle, er av rent privat natur, men at det kaster et så interessant lys over Fastings person og diktning at han anser det som nødvendig for å klargjøre bildet av Fasting.⁷⁷ Og her – i 1866 – entrer en Madam Rohde den litterære offentlighets scene – i rollen som opphav til Fastings ulykke. Som kilde for disse private opplysningene, oppgir Dietrichson en ”endnu levende Norsk, der har kjent henne” som har oppbevart noen merkelige erindringer fra Fastings liv.⁷⁸

Conradine Dunkers *Gamle Dage*

I 1871 publiseres memoarene til det som må antas å være denne *norske* som har kjent Madam Rohde. Og ganske riktig – her finner man en ”merkelig” historie hvor Fasting er involvert. Hvordan har det gått til at Dietrichson har blitt oppmerksom på disse merkelige erindringene

⁷⁵ Schreiner, 1897.

⁷⁶ Schreiner, 1897.

⁷⁷ Dietrichson, L., *Omrids af den Norske Poesis Historie: Literærhistoriske forelæsninger. I. Norges Bidrag til Fælleslitteraturen*, København, 1866, s. 175 – 178.

⁷⁸ Dietrichson, 1866, s. 175 – 178.

allerede fem år tidligere? Litteraturhistorikeren skriver selv at han har blitt kjent med dem delvis gjennom en muntlig meddelelse, og delvis gjennom en skriftlig opptegnelse.⁷⁹

Påvirket spesielt av engelsk, fransk og tysk memoar- og brevromantradisjon, startet Conradine Dunker (1780–1866) som 72-åring, i 1852, å skrive ned minnene fra livet og omgangskretsen sin – i brevform. Adressaten var den fire år yngre broren, Christoffer Hansteen.⁸⁰ *Gamle Dage* er skrevet ned etter hukommelsen i 1852–1855, og utgitt i bokform i 1871, fem år etter Dunkers død.⁸¹ Likevel var de lest av mange før den tid, tekstene sirkulerte i uttrykket form i en stor familie- og vennekrets nesten fra det tidspunktet hun startet skrivingen.

En ulykkelig kjærlighetshistorie

Fasting er hos Dunker som hos Sagen, edel, god og misforstått – selv om hun riktig nok ikke skriver mye om hans egenskaper. Conradine Dunker kjente Alette Sophie, og det er hun som er hovedpersonen i denne fortellingen, hvor Dunker skildrer Alette Sophies og Fastings kjærlighet. Hos Dunker er Fasting – i likhet med Alette Sophie – offer for uheldige omstendigheter. Disse uheldige omstendighetene personifiseres hos Dunker i form av en ”ond engel”, Alette Sophies mor, Henricha Rohde.⁸² Hun var nemlig en av de viktigste årsaker til hans tidlige død. Madame Rohde elsket Fasting, og det på en måte at det nærmet seg galskap. Hennes ektemann døde da hun nærmet seg tretti år, og i følge Dunker kom Fasting rett etter dette tilbake til Bergen, og ble ansatt som musikk lærer for Alette. Eleven var så flink at musikk læreren lærte henne språk også. Faktisk var det slik at han ikke mindre enn ”dannet hennes ånd og hjerte aldeles etter sitt eget,”⁸³ et faktum som skulle komme til å få stor betydning for Alettes liv, og for den romantiske avslutningen på Dunkers fortelling. Da Alette ble tretten år, var det tydelig for moren ”at hennes plan med Fasting likevel ikke ville lykkes henne”.⁸⁴ Madame Rohde, som ønsket seg Fasting til ny ektemann, ble rasende. Etter Alettes konfirmasjon måtte Fasting reise til København, men før det ga han og Alette hverandre et skriftlig forlovelsesløfte, noe de holdt hemmelig for Madam Rhode.

⁷⁹ Dietrichson, 1866, s. 175 – 178.

⁸⁰ Dunker, Conradine, *Gamle Dage*, (1871)1909, s. 1.

⁸¹ Deler av memoarene ble trykket i *Illustreret Nyhedsblad* i 1860.

⁸² Ond engel. Dietrichson (1866) bruker *ikke* uttrykket. Skavlan (1878) bruker uttrykket Ond Aand. Bruker Beyer det?

⁸³ Dunker, (1871),1909, s. 46.

⁸⁴ Dunker, (1871),1909, s. 46.

Moren flyttet med datteren til Drammen, og lovte Alette bort til enkemannen, kjøpmann Tyrholm fra Son. Alette protesterte, og fortalte moren at hun var forlovet med Fasting, og at det var ham hun ville ha. Hun viste moren det skriftlige løftet, ble innestengt på rommet sitt, og fikk ikke komme ut før hun gikk med på å gifte seg med Tyrholm. Alette ga til slutt etter, giftet seg, og levde dydig ved å hjelpe fattige i nød, og ved å oppdra barna sine til gode mennesker. Men Fasting glemte hun aldri, i følge Dunker. Dunker avslutter fortellingen med at Alette hørte om Fastings død flere år senere, ble syk av kjærlighet, og da hun ble enke reiste hun til Bergen og besøkte Fastings grav hver dag.⁸⁵

Følelser er drivkraft i Dunkers framstilling

Conradine Dunker lot i *Gamle Dage* hovedfortellingen – drivkraften – i Fastings liv være kjærlighet. Hvorfor er Dunker i sin framstilling så opptatt av følelser? Det er tydelig at Fasting i hennes tekst er tolket ut fra en romantisk tradisjon. Ulykkelig kjærlighet var ikke noe nytt fenomen i Dunkers tekst, memoarforfatterinnen hadde lest liknende fortellinger før. Skjønnlitteraturen skal ha vært noe som opptok Conradine Dunker i stor grad hele livet. Hun leste Samuel Richardson og Goethe, og allerede som tolvåring skal hun ha vært dypt betatt av Rousseaus brevroman *Julie eller den nye Hèloïse*.⁸⁶ Dunkers fortelling om Claus Fasting og Alette Sophie Rhode deler mange likhetstrekk med både Goethes *Unge Werthers Lidelser*, og kanskje spesielt Rousseaus brevroman.⁸⁷

Kjærlighetshistorien lever videre – og utvikler seg

I L. Dietrichsons *Litterærhistoriske Forelæsnings* fra 1866 er det Fasting, og ikke Alette Sophie, som er gjenstand for framstilling. Dietrichson legger følgelig større vekt på hvilke konsekvenser forholdet til Alette og moren fikk for Fasting – de la en mørk skygge over hans senere dager.⁸⁸ I historikeren Aage Skavlans *Historiske Billeder fra nyere Tid i Norge, Danmark og til dels Sverige* utgitt i 1878, gjengis også kjærlighetshistorien med referanser til Dunker. Han vurderer det slik at det i denne fortellingen ligger en forklaring på Fastings

⁸⁵ Dunker (1871), 1909, s. 47.

⁸⁶ Lorenz, 1996, s. 95.

⁸⁷ Lorenz, 1996, s. 95.

⁸⁸ Dietrichson, 1866, s. 175 – 178.

senere historie som ellers ville være vanskelig å se i sammenheng med hans tidligere år. Skavlan mener Fastings forelskelse virket ødeleggende for hans litterære produksjon, og legger til at ulykkelig kjærlighet har gjort andre til diktere, for eksempel Johannes Ewald. For Fasting derimot, var den ulykkelige kjærligheten hemmende, mener han. ”Der var ikke Tragediens Alvor der hos ham skulde fremkaldes.”⁸⁹

Fortellingen kan på mange måter sies å kuliminere i Henrik Jægers *Illustreret Literaturhistorie* fra 1896. Han er den som bruker størst del av sin framstilling av Fasting på kjærlighetshistorien, og som i størst grad utmaler den. I denne sammenheng kan det nevnes at Jæger var litteraturhistorikeren som i 1894 hadde gitt ut en biografi om forfatteren Peter Andreas Heiberg – Fastings venn – med kjærlighetsforholdet mellom biografiobjektet og hans kone som hovedtema. Her tolket Jæger hennes alt for store forventninger til kjærligheten – og ekteskapet – som et resultat av overdreven romanlesing.⁹⁰ 1800-tallets litteraturhistoriker virker selv – naturlig nok, kanskje – ikke å være helt upåvirket av romantisk lesning.

I Jægers kjærlighetsdrama, som han kaller det, er det Fasting som inntar den viktigste rollen. Jæger bygger på *Gamle Dage*, men hans framstilling avviker noe fra Dunkers når det gjelder kronologi. Hos Jæger innledes forholdet mellom Fasting og Alette Sophie før Gerhard Rohde dør i 1771.⁹¹ Henricha blir også forelsket i Fasting før ektemannens død. I Dunkers memoarer startet historien, som vi husker, etter herr Rohdes død.⁹²

Jæger utmaler – og tolker – også scenen hvor forelskelsen inntreffer i større grad enn Dunker. I følge Jæger er det nemlig lett å sette seg inn i hvordan det hele er gått til. Lesningen av fremmede forfattere, samtaler om bøker og musikk knyttet bånd mellom Fasting og det unge, fintfølede barnet ”der var betroet i hans hænder”.⁹³ Man skulle nesten tro at Jæger selv har vært tilstede og observert det hele. Han kan fortelle at undervisningstimene etter hvert tapte karakteren av vanlige undervisningstimer, og avstanden mellom den lærde læreren og den begavede eleven ble mindre og mindre. Selv om det er Fasting som er gjenstand for framstilling, har Jæger ingen problemer med å innta den unge elevens synsvinkel. I Fasting

⁸⁹ Skavlan, Aage, *Historiske billeder fra den nyere Tid i Norge, Danmark og til dels Sverige*, Kristiania, 1878.

⁹⁰ Jæger, *En gammel kjærlighedshistorie*, 1894.

⁹¹ Jæger, 1896, s. 486 – 487.

⁹² Dunker, (1872) 1909, s. 47.

⁹³ Jæger, 1896, s. 486.

har hun beundret det edleste, mest noble og klokeste menneske på jorden. Han på sin side har i henne sett ”den deiligste halvtutsprungne rosenknop, som nogen kunde ønske at eie.”⁹⁴

Dunker gir ingen forklaring på hvorfor Fasting ”måtte” tilbake til København.⁹⁵ Hos Sagen er det, som vi husker, foreldrenes død som gjorde at han ville forlate Bergen – i tillegg til at han med sine dikteriske evner hadde større muligheter for utfoldelse i hovedstaden.⁹⁶ Jæger lanserer ytterligere to forklaringer. For det første håpet Fasting at han ved å gjøre karriere gjennom sine talenter, kunne få en stilling, som kunne gjøre at han ble ”antagelig som ægteskabskandidat”.⁹⁷ For det andre ville ikke den fintfølende Fasting utsette sin elskede for ”en hemmelig forlovelses pinaktigheter”.⁹⁸ Jægers tredje forklaring på at Fasting fikk det travelt med å komme seg til København var at hans elskedes mor var blitt forelsket i ham, og hun ”forstod saa daarlig at beherske sig”.⁹⁹

Jæger tolker Henricha Rohdes flytting til Drammen som et resultat av Fastings manglende respons: ”ellers havde hun vel neppe efter nogen tids forløb brudt op fra Bergen, hvor hun havde nær slægt og flyttet til Drammen”, resonnerer Jæger, selv om han jo oppgir København som Fastings oppholdssted på dette tidspunktet.¹⁰⁰ Og det er i Drammen at siste akt i Fasting og Alette Rohdes kjærlighetsdrama utspiller seg, formulerer Jæger. Heretter holder han seg til Dunkers framstilling, men støtter seg avslutningsvis til Dietrichsons noe mer inngående teorier om hvilke virkninger kjærlighetsdramaet fikk for livet til Fasting. Begivenhetene hadde nemlig en avgjørende innflytelse. Han ble melankolsk, som i Dietrichsons framstilling. I tillegg ble Fasting hos Jæger nesten menneskesky, og trivdes best alene med bøkene sine.¹⁰¹

Skribenten og tidsskriftredaktøren Rasmus Steinsviks bok *Martyra* fra 1892, en samling korte biografier over på ulike måter ærerike og i forfatterens øyne ”glemte” – eller i egen samtid for lite verdsatte, menn fra hele verden, har historien om Fasting og Alette Sophie fått en annen vri. Denne kan regnes som et sidespor i utviklingen av fortellingen. Forfatteren, Rasmus Steinsvik, underbygger forklaringen på hvorfor ”Verda vart myrk” for Fasting, ved å gjøre

⁹⁴ Jæger, 1896, s. 487.

⁹⁵ Dunker, (1871), 1909, s. 48.

⁹⁶ Sagen, 1837, s.

⁹⁷ Jæger, 1896, s. 487.

⁹⁸ Jæger, 1896, s. 487.

⁹⁹ Jæger, 1896, s. 487.

¹⁰⁰ Jæger, 1896, s. 488.

¹⁰¹ Jæger, 1896, s. 489.

kjærlighetshistorien ytterligere tragisk. Alette Sophies mann får i denne framstillingen ikke mye glede av sin kone. Hun elsket fortsatt Fasting – og visnet bort i fanget på ektemannen. ”Om ikkje ret lenge kunne presten som hadde bunde dei saman, kaste sine tri lovfaste jordskufler paa kista henna”.¹⁰² Det er ikke godt å si hvor Steinsvik har hentet inspirasjon til denne versjonen fra, han oppgir ikke kilden, kanskje baserer han seg på muntlige overleveringer. Kanskje har han også lest Fastings epigram, ”Over ***.”

Ak! Kunde jeg fra Dødens Rige
Med disse Taarer vække dig;
Een Gang endnu dig høre sige,
Kun een Gang, at Du elsker mig!¹⁰³

Jæger tolker i 1896 epigrammet slik at det er skrevet etter bruddet, og at Alette Sophie fingeres død.¹⁰⁴ Også hos Steinsvik førte kjærlighetshistorien til negative konsekvenser for Fastings liv. Men i *Martyra* kommer det også noe godt ut av den triste historien. Det var nemlig bare en ting som kunne gjøre livet tålelig for Fasting etter dette – arbeid. Nå var det ikke lenger noe som kunne hefte ham. Han tok opp striden ”aa stridde sit liv til ende”.¹⁰⁵

I Francis Bulls *Norsk Litteraturhistorie* fra 1924, finner man en klar endring i måten Fasting blir framstilt på. Dramatikken og utgreingene om karakterenes følelsesliv som Jægers tekst bærer preg av, er ikke til stede hos Bull. Også Bull nevner kjærlighetshistorien, han tolker det slik at en ulykkelig forelskelse ”gjorde Fasting til en ensom og indesluttet mand; han giftet sig aldrig – og det var dem ... som mente at hans ’onde aand’ – fru Rhode var skyld i hans tidlige død.”¹⁰⁶ I motsetning til 1800-tallets litteraturhistorikere stiller Bull seg kritisk til fortellingen, og maler den på ingen måte ut, slik Jæger gjorde. Bull forteller historien kort og konsist, følger Dunkers hendelsesforløp i svært korte trekk, men i motsetning til Dunker bruker han riktig kronologi.¹⁰⁷ Bull tolker det ikke slik at det var kjærlighetssorgen som gjorde Fasting ulykkelig. Det var snarere Henricha Rhodes framstilling for omgivelsene av Fasting som en farlig forfører som var problemet. I Bulls tekst fører heller ikke denne hendelsen til at Fasting

¹⁰² Steinsvik, Rasmus, *Martyra*, Bergen, 1892, s. 96.

¹⁰³ Fasting, Claus, gjengitt i Jæger, 1896, s. 490.

¹⁰⁴ Jæger, 1896, s. 490.

¹⁰⁵ Steinsvik, 1892, s. 100.

¹⁰⁶ Bull, Francis

¹⁰⁷ Bulls kronologi stemmer overens med min undersøkelse: Alettes konfirmasjon, i 1780, (Minesterialbok for domkirken i Bergen) vielse i 1885 (Digitalarkivet: Viede og trulova i Nøtterøy prestegjeld) og hun bodde med Thyrolm i Son jfr. folketelling, 1801.

er ulykkelig resten av sitt liv, da Fastings økonomiske bekymringer forsvant fikk han seg omsider venner.¹⁰⁸

Mellom 1800-tallets og 1900-tallets framstillinger av Fasting finner det sted et klart brudd. Etter Bulls nøkterne framstilling har ikke kjærlighetshistorien fått lov å utvikle seg. I Edvard Beyers *Norsk litteraturhistorie* fra 1995, nevnes ikke kjærlighetshistorien. Fastings ensomhet forklares slik: ”Hans privatliv var langt fra lykkelig – og sikkert har han følt seg ensom i ’det handelens sæde’ han havnet i.”¹⁰⁹ I Bjørn Nicolaysen Kvalsviks essay ”At tale Sandhed og Retskaffenheds Sag” er fortellingen også for død å regne – den gjengis kort, med Dunkers feilaktige kronologi, men avvises med at den sannsynligvis er en sladrehistorie.¹¹⁰

Bare en sladrehistorie? Noen holdepunkter

Ikke i noen av 1800-tallsframstillingene problematiseres bruken av Dunkers memoarer som kilde. Etter 1800-tallshistorikernes – og spesielt Jægers – utskeielser, har en mer kritisk måte å forholde seg til denne fortellingen på vært helt nødvendig. Men jeg mener det blir for enkelt å *avvise* den som en sladrehistorie. Dunkers fortelling preges av feil i kronologi, og inspirasjon fra romantisk litteratur. Alettes rolle i utformingen av historien kan diskuteres: Det er ikke Fastings side av saken som kommer fram her, hans følelsesmessige involvering i Alette Sophie er det umulig å si noe om. Historien er fortalt utelukkende fra Alettes synspunkt. Det ser ut til å være noe som mangler. Man får ikke vite om Fasting åpent hadde bedt om hennes hånd. I 1780 holdt han på med sitt tidsskriftprosjekt *Provinzialblade*. I følge Brun og Sagen hadde han lite penger, og måtte livnære seg som huslærer. Det var ikke før i 1784 han trådte inn i vervet som politiaktør og økonomien bedret seg noe, inntil han i 1787 ble rådmann med fast lønn. Da er Alette gift med Thyrholm. Alette var datter av en avdød fabrikkeier. Kanskje kan han ha tenkt at han ikke hadde midler nok til å tilby henne et anstendig liv? På den annen side kunne han kanskje – om dette giftemålet var så viktig for ham – skaffet seg et levebrød tidligere. Uansett kan det virke som om Fasting ikke har vært modig nok til å gjennomføre det han i følge fortellingen skal ha lovet Alette.

¹⁰⁸ Bull, Francis, ”Norsk Litteraturhistorie fra reformationen til 1814”, i Bull og Paasche, *Norsk Litteraturhistorie*, Aschehoug, Oslo, 1923, s. 485–586.

¹⁰⁹ Holm-Olsen, Ludvig og Kjell Heggelund, ”Fra runene til Norske Selskab”, i Edvard Beyer (red.) *Norsk litteraturhistorie*, 1995, s. 593.

¹¹⁰ Kvalsvik, Bjørn Nicolaysen, ”At tale Sandhed og retskaffenheds sag” i *Sandhed og Retfærdighed: Claus Fastings Politie-Actorat 1784 – 1791*, 1996, s. 19–20.

Likevel finnes det holdepunkter for å gå ut fra at fortellingen – som til slutt utviklet seg til det rene kjærlighetsdrama i 1800-tallets litteraturhistoriske framstillinger – har en viss forankring i virkelige hendelser. Det finnes indikasjoner på at *noe* har funnet sted.

I Conradine Dunkers memoarer framstilles Fastings skjebne slik at han døde av kjærlighetssorg og bakvaskelser fra en forsmådd kvinne. Som kilde til at det er denne ulykkelige kjærlighetshistorien som ble Fastings bane, oppgir Dunker Fastings venner, Treschow og Rein.¹¹¹ Dette er altså et rykte som har gått siden 1780–90-årene. Om angivelig ulykkelig forelskelse på begynnelsen av 1770-tallet er, slik Dunkers kronologi tar utgangspunkt i, en holdbar forklaring på Fastings død rundt 20 år senere, er heller tvilsomt sett med dagens øyne. Men Dunkers feil i kronologi, kan bero på hukommelsessvikt fra hennes side. Treschow og Rein, som begge kjente Fasting, kan på sin side ha hatt orden på kronologien. Og kanskje var det en utbredt oppfatning på Fastings, Rein og Treschows tid, at man kunne bli syk – og kanskje til og med dø av ulykkelig kjærlighet.¹¹²

Dunker opplyser leseren om at hun har fått se Alettes nedskrevne ”lidelseshistorie”. Lidelseshistorien er altså den skriftlige kilden Dunker forholder seg til – foruten Sagens beskrivelse. Leseren må fullt og helt forholde seg til Dunkers framstilling. Den skriftlige kilden sier hun ingen ting om hvor skal befinne seg, ellers henviser hun til brenning av bevis: ”Fastings skriftlige løfte ble revet i stykker og brent. Alettes Gjemmer gjennomsoekt, og hvert brev, hvert bilde, hver bok, hvert erindringstegn fra ham ble brent for Alettes øyne.”¹¹³

Er det sannsynlig at Alette Sophie betrodde seg til Dunker, og gav henne sin nedskrevne ”lidelseshistorie”? Conradine Dunker og Alette Sophie kjente hverandre. I følge Dunkers memoarer møttes de første gang i 1800 da Alette Sophie var 36 år. Conradine var i 1800 20 år, og hadde allerede vært gift med Ulrik Anton Aamodt i fem år. Conradine var på denne

¹¹¹ Niels Treschow var grandonkelen hennes, Jonas Rein fra Norske Selskab.

¹¹² I sine *Bekjendelser* forteller Rousseau om sin en av sine tidligere venner, Grimm, som ble hodestups forelsket – og avvist. Rousseau forteller at Grimm lå urørlig i flere dager, med tomt blikk, og uten å spise. Da han endelig sto opp igjen, gjorde denne historien Grimm populær i selskapslivet. Å være syk av kjærlighet var på moten. Selv om Rousseau selv ikke var noen talsmann for at man kunne bli syk av kjærlighetssorg, var det dem som mente det. (Rousseau, Jean-Jacques, *The Confessions* (1782–1789), Penguin Books, London, 1953, s. 345.)

¹¹³ Dunker, (1871)1909, s. 47.

tiden en beundret skuespillerinne i Christiania, hadde allerede en stor (og mektig) omgangskrets, og var bestyrer av ektemannen Aamods store husholdning. Alettes Sophie var Aamods kusine.¹¹⁴ Alette Sophie opptrer som Dunkers venninne flere ganger – på ulike steder – i memoarene, hun er med andre ord ikke en skikkelse leseren utelukkende møter som en karakter i en romantisk kjærlighetsfortelling.¹¹⁵ Dette mener jeg kan bidra til å underbygge at de to kvinnene faktisk hadde et fortrolig forhold – og at Dunker faktisk *kan* ha mottatt nedtegnelser gjort av Alette. Som vi har sett, var miljøet rundt Conradine Dunker (Aamodt) et kunstnerisk, lesende og skrivende miljø. Kanskje har Alette (som selv skal ha hatt et forhold til en dikter) blitt inspirert til å skrive ned sin ”lidelseshistorie”.

Jeg har med grunnlag i kirkebøker og folketelling, opprettet en kronologi for Alette Sophie. Hun ble konfirmert i 1780.¹¹⁶ 15. mars 1785 giftet hun seg med Thomas Thyrolm¹¹⁷, og bodde med ektemannen Thyrolm, hans to sønner og deres seks felles barn i Son i 1801. Moren, Henricha Rhode, og den gamle tjenestepiken, Thorborg, som Dunker nevner i fortellingen, var også en del av dette husholdet.¹¹⁸ Som nevnt, omtaler ikke Sagen at Fasting skal ha vært i et forhold. At Sagen ikke nevner dette, er også påpekt i flere av de senere framstillingene.¹¹⁹ Men trenger det å bety at han ikke var kjent med disse opplysningene?

Breve fra Claus Fasting til Henrica Rohde

Hos Brun, nevnes som vi har sett, ikke denne historien. Det skulle da også bare mangle: Bruns tekst er en tale over den avdøde Fastings ”Æresminde”.

Henricha Rohde skal i følge Sagen ha vært en barndomsvenninne av Fasting. Sagen var som tidligere nevnt, en stor beundrer av sitt biografiobjekt, og ser ut til å ha vært svært opptatt av å bidra til å gi Fasting et godt ettermæle. Ikke med ett ord nevner han ryktene om Fastings angivelige forhold til Alette Sophie. Kanskje var han heller ikke kjent med at det skulle ha

¹¹⁴ Dunker, 1872, 1909, s. 32. Aamodts mor og Alettes far var søsken.

¹¹⁵ Dunker, 1872, s. 32, 46 – 50, 214, 278 – 279.

¹¹⁶ Ministerialbok for Domkirken i Bergen. http://www.arkivverket.no/URN:kb_read?idx_id=8636&idx_listetype=kf

¹¹⁷ Digitalarkivet: Trulova og vigde i Nøtterøy prestegjeld 1686 – 1838.

(<http://digitalarkivet.no/cgiwin/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=vi07221686&personpostnr=5184&merk=5184>)

¹¹⁸ Digitalarkivet: 1801-telling for 0211 Westbye. (<http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&sidnr=7&filnamn=f18010211&gardpostnr=149&personpostnr=1682&merk=1682#ovre>)

¹¹⁹ Dietrichson, 1866; Kvalsvik, 1996.

funnet sted noe forhold. Likevel finnes det indikasjoner på at Sagen kan ha kjent til et slikt rykte.

I sin biografi over Fasting gjengir han to brev Fasting skal ha skrevet At Fasting skrevet til Henricha Rohde. Brevene vitner i følge Sagen, om Fastings ”ædle, ømme, deeltagende Hjertelag.”¹²⁰ Brevet som er datert 6. juli 1771, og skrevet i anledning herr Rohdes død, starter slik:

Med hvilket hjerte maa jeg skrive Dem til i Dag og i hvilken Anledning! Jeg føler at De er bedrøvet indtil Døden, og jeg græder med dem uden at kunne trøste Dem. De har tabt den bedste Mand, den fortroligste Ven, og det kjæreste der var Dem i Verden – hvad kunde De Tabe mer, min allerkjæreste Henrica!¹²¹

Det andre brevet Sagen refererer er datert 10. april 1773.

Dette Tab har igjen fornyet Erindringen af Deres Rohde – altid nye Saar og altid ulægelige! Uf! Min kjære Henrica! Er Livet da skabt for at gjøre Dem ulykkelig? Hvormed kan jeg trøste Dem, hvori kan jeg være et Middel til at gjøre Deres Skjebne taaleligere? Lad mig dog faae to Ord allene fra Deres Haand for at kunne gjøre mig Umage for at tjene Dem.¹²²

Denne gangen var det Madam Rohdes bror som var død. Hva Henricha svarte, skriver ikke Sagen noe om, kanskje skrev hun ikke tilbake, eller kanskje har Fasting gjort brevene fra henne utilgjengelige for ettertiden. Sagen kan også ha funnet at innholdet i et eventuelt svarbrev fra Madam Rohde ikke egnet seg på trykk. Skal en tro Conradine Dunker tyder det på at fabrikkierenken kan ha tolket brevskriverens løfter om å gjøre seg umake for å tjene henne, trøste henne og gjøre hennes skjebne tåleligere, på en annen måte enn Fasting kanskje hadde tenkt seg.

Breveene er som vi ser skrevet flere år før Fasting ble Alettes lærer. Fasting og Madam Rohde kan ha vært venner på denne tiden. I flere av de senere framstillingene refereres det til disse to brevene, og det har vært lansert ulike forklaringer på hvordan man skal tolke dem. Dietrichson, som følger Dunkers kronologi og derfor mener forholdet mellom Fasting og Alette Sophie må ha funnet sted i 1768–70, hevder at den vennskapelige tonen i brevene som er gjengitt i Sagens bok, sannsynligvis betyr at Henricha Rohde har forsøkt å opprettholde sin

¹²⁰ Sagen, 1837, s. 17

¹²¹ Sagen, 1837, s. 18

¹²² Sagen, 1837, s. 20

forbindelse med Fasting, og at et virkelig brudd i vennskapet mellom de to ikke har funnet sted før Alette skulle gifte seg i Drammen.¹²³

Jæger gjengir deler av det brevet Fasting skal ha skrevet i forbindelse med herr Rohdes død.¹²⁴ Men i motsetning til Sagen som bruker brevet som bevis på Fastings ømme og edle hjertelag,¹²⁵ mener Jæger at brevet indikerer at Fasting visste om madame Rohdes følelser for ham, og at Fastings kondolansbrev til henne ”giver et fortræffeligt bidrag til forstaaelsen af hans maade at tage sagen paa.”¹²⁶ Han latet, i følge Jæger, som om han ikke forstod noen ting.¹²⁷

Dietrichson og Jæger tolker brevene på forskjellig måte. Men ingen av dem setter spørsmålsteget ved hvorfor Sagen publiserte dem. I sin 80 sider lange tekst, har han latt trykke tre brev han hevder er ført i pennen av Fasting. Det ene er et brev til stiftsamtmannen. De to andre er brevene til Henricha Rohde. Han hevder å være i besittelse av andre brev, men oppgir at innholdet er for privat til å publiseres. Hvorfor lot han trykke brevene til Madam Rohde?

Når Sagen refererer hele dette brevet i biografien, kan det tyde på at han ville fri Fasting fra eventuelle rykter. Med dette brevet, understreker han Fastings og Henricha Rohdes gode forhold. Muligens kan det ha vært et poeng for Sagen å ”renvaske” Fasting fra historier som skitnet til hans ettermæle. Jeg tolker det altså slik at han ville bevise Fasting og Madame Rohdes vennskap. At han anså dette som nødvendig, mener jeg kan være en indikasjon på at han har vært kjent med at det kan ha funnet sted en relasjon mellom Fasting og Alette – en relasjon som kan ha lignet den som er utgangspunktet i Dunkers fortelling.

Men en kan også tenke seg en annen forklaring. Om Sagen kjente til ryktene, og ville forhindre at de skulle feste seg til Fastings ettermæle – hvis han ville forsøke å skjule dem – ville ikke det sikreste da vært å utelate å nevne madam Rohde? Sagen ser ellers ut til å være

¹²³ Dietrichson, 1866, s. 175 – 178.

¹²⁴ Brevet siteres i Sagen, 1837, selv om kilden ikke er oppgitt.

¹²⁵ Sagen, 1837, s. 20.

¹²⁶ Jæger, 1896, s. 488.

¹²⁷ Jæger, 1896, s. 488.

en biograf som er opptatt av at "sannheten" skal fram. Kanskje kan gjengivelsen av Fastings brev være et uttrykk for at Lyder Sagen var en mann som behersket antydningens kunst.

For å vende tilbake til Claus Fasting og hans syn på reproduksjon av tekster: Det finnes ikke noe slikt som en ny fortelling. Tekster bygger på hverandre. "Stilen er min egen, men fortellingen tilhører historien", som han selv formulerte det.¹²⁸ Kjærlighetshistorien som oppstår hos Dunker har, som vi har sett, levd videre og utviklet seg i løpet av 1800-tallet. Fra å være Alettes ulykkelige ungdomskjærlighet, har den av litteraturhistorikere (historikere og andre), som har behandlet Fasting, blitt vektlagt som hovedforklaringen på hans ensomhet og tungsinn. Fortellingen har blitt bygget videre på, noe er lagt til, og den har tatt ulike retninger. På 1900-tallet ser vi at temaet *kjærlighet* igjen blir nedtonet i framstillingen av Fasting. Felles for 1800-tallsbiografene er at de – påvirket av sin kontekst, romantisk litteratur – med utgangspunkt i Dunkers fortelling har de gjort *følelser* til drivkraften i Fastings liv.

¹²⁸ *Provinzialblate* nr. 1, 1779.

Kapittel 3: Tidsskriftsredaktøren

Tidsskriftkulturen i Danmark-Norge

I Lyder Sagens biografi over Fasting kan vi lese at han i løpet av sin ungdomstid i Bergen gjennomgikk en *metamorfose*. Sagen begrunnet den dramatiske forvandlingen med Fastings lesning av Sneedorffs moralske tidsskrift, *Den Patriotiske Tilskuer*.¹²⁹ Sagens påståtte altomfattende forvandling hos sitt biografiobjekt skal jeg la ligge her. Det som likevel virker sannsynlig er at Fasting, da han startet opp sitt tidsskriftprosjekt i Bergen, var påvirket av Sneedorffs publisasjon. I artikkelen ”Provinzialblade – eit norsk Spectator-tidsskrift”, sammenlikner Gunnstein Akselberg *Provinzialblade* med det engelske *The Spectator* og det danske *Den Patriotiske Tilskuer*, på bakgrunn av noen kriterier som karakteriserer disse tidsskriftene. Han kommer fram til at selv om det finnes noen punkter hvor Fastings tidsskrift skiller seg ut fra de to, kan man kalle *Provinzialblade* et Spectator-tidsskrift.¹³⁰ For å finne svar på hva det innebærer å være et Spectator-tidsskrift, må vi bevege oss utenfor grensene til det dansk-norske riket, og tilbake til begynnelsen på 1700-tallet.

I London, samtidig med at borgerskapet begynte å konstituere seg som klasse, dukket også kaffehusene opp i stort antall. Innenfor kaffehusets vegger utviklet det seg en kultur for fri diskusjon, hvor det gode argumentet, ikke rang eller familiebakgrunn, var avgjørende. Vi ser med andre ord utgangspunktet for det Habermas kaller *Den borgerlige offentligheten*.¹³¹ Og som Encyclopedistenes konstituering av *de lærdes republikk* i Frankrike. I England hadde man jo også en annen situasjon med hensyn til styreform. Dette utgjorde konteksten for Joseph Addison og Richard Steeles tidsskriftutgivelse. *The Spectator* kom ut i London fra 1711–1712,¹³² og skulle komme til å bli opphav til en populær sjanger, som bredte seg både geografisk og innenfor ulike formater – både tidsskriftet og romanen.¹³³ I *The Spectator* var

¹²⁹ Sneedorff, Jens Sciendrup, *Sneedorffs samtlige skrifter*, 1724 – 1764, Gyldendal, København 1775 – 1777.

¹³⁰ Akselberg, Gunnstein, i Eivind Tjønneland (red.), *Opplysningens tidsskrifter*, 2008, s. 90.

¹³¹ Habermas, Jürgen, *Borgerlig offentlighet: dens fremvekst og forfall: en undersøkelse omkring et avdet borgerlige samfunns grunnbegreper*, Gyldendal, Oslo, 1971.

¹³² Addison startet opp tidsskriftet igjen, og gav det ut i 1714.

¹³³ Akselberg, 2008, s. 75.

redaktøren fiktiv, og iscenesettelsen av denne var bygget opp rundt et fiktivt selskap, der medlemmene diskuterte med hverandre, og gav tidsskriftet ulike stemmer og meninger. Den fiktive redaktøren, eller *Tilskueren*, hevder at han snarere er en observatør enn en deltaker i samfunnet, og at han er ute i det sosiale liv og får med seg hva som skjer. Han lar seg ikke identifisere sosialt, yrkesmessig eller personlig, og blir dermed immun mot personangrep. Poenget er at man ikke skulle diskutere ham som person, men meningene og synspunktene som kom til uttrykk gjennom ham. Målet var en klassekonsolidering, ved hjelp av å kodifisere normer og å sette en mal for sosial og kulturell praksis – publikummet var den sosiale og økonomiske middelklassen.¹³⁴

Sjangeren spredte seg raskt til andre land i Europa. Fra midten av 1700-tallet utviklet det seg på bakgrunn av den engelske Spectator-tradisjonen også en tidsskriftkultur i Danmark-Norge. Det første tidsskriftet i Danmark-Norge, som kan regnes for å være et egentlig moralsk tidsskrift, var *Den Danske Spectator*, gitt ut av Jørgen Riis i 1744–45. Tidsskrifter som *Der Nordische Aufseher*, *Der Fremde*, og *La Spectatrice Danoise* fulgte, og i 1761–63 fikk sjangeren sitt virkelige gjennombrudd i tvillingrikene, med Jens Scheldrup Snedorffs moralske dannelses-tidsskrift, *Den Patriotiske Tilskuer*.¹³⁵ Inspirert av Addison og Steeles *The Spectator* var også Snedorffs tidsskrift utstyrt med en fiktiv hovedperson, *Tilskueren*, som refererte til et fiktivt *Patriotisk Selskab*. Leseren får ikke vite noe om Tilskuerens sosiale bakgrunn, eller om hans personlighet, men gjennom diskusjonene med det patriotiske selskap kommer synspunktene hans – eller synspunktene til selskapets øvrige medlemmer, fram. Leseren blir ofte i tvil om det er tilskueren eller andre representanter fra selskapet som taler: et fiksjonspill som bidrar til å alminneliggjøre standpunktene.¹³⁶ Tidsskriftet representerte den patriotiske bevegelsen, denne var som vi har sett, nært bundet til eneveldet. Bevegelsen hadde grunnlag i det framvoksende borgerskapet og utviklingen av denne gruppens klassebevissthet.

At selve begrepet *tidsskrift* ikke oppsto før på 1800-tallet, kan være betegnende for de flytende grensene mellom 1700-tallets tidsskrifter, aviser, bøker og almanakker.¹³⁷ Noen

¹³⁴ Akselberg, 2008, s. 76 – 77.

¹³⁵ Akselberg, s. 79 – 80.

¹³⁶ Jensen, Johan Fjord, 1983.

¹³⁷ Nøding, Aina ”Hva er et 1700-tallstidsskrift” i Tjønneland, 2008, s. 4.

kjennetegn finnes likevel, om man skal forsøke å skille ut 1700-tallstidsskriftet som medium. Tidsskriftet er for eksempel ofte konsentrert rundt spesifikke temaer. Det tar også mål av seg å speile samtiden, gjennom jevnlig utgivelser. I tillegg retter tidsskriftene seg gjerne mot en spesiell målgruppe. Samfunnsfenomener settes i en bestemt kontekst og behandles grundigere enn det gjør i et medium som avisen.¹³⁸ Det er vanlig å skille mellom tre typer opplysningstidsskrift: de moralske ukeskriftene etter tradisjonen fra *The Spectator*, de lærde tidsskriftene og de historisk-politiske tidsskriftene.¹³⁹ Fastings *Provinzialblade*, kan sies å tilhøre førstnevnte kategori. Som vi har sett kjennetegnes de moralske *Spectator*-tidsskriftene ofte ved en fiktiv redaktør og en fiktiv redaksjon, og sjangrene i tidsskriftet spenner mye videre enn det vi i dag ville betegne som sakprosa. Typisk for *spectator*-tidsskriftene – og for *Provinzialblade* – er at de inneholder både satire, allegorier, fabler og fiktive brev. Grensene mellom ulike typer tidsskrift er likevel ikke snorrette.¹⁴⁰

Provinzialblade: Mangfold i teksttyper og tema

I Diderot og d'Alemberts kunnskapstre fra den store *Encyclopedien* ble kunnskapen delt inn i kategoriene historie, filosofi og poesi, som hver ble forbundet med en egenskap, henholdsvis erindring, fornuft og imaginasjon.¹⁴¹ Om en sorterer innholdet i *Provinzialblade* ut fra disse kriteriene ser en at de fleste artiklene, også de som bare ser ut til å være ment som underholdning, lar seg plassere innenfor en av disse kategoriene. Ut fra et slikt kunnskapssyn var altså Fastings tidsskrift en publikasjon full av kunnskap.¹⁴²

For å vise det varierte innholdet i *Provinzialblade* har jeg forsøkt å samle ulike typer artikler i 12 kategorier. Disse kategoriene har jeg i tråd med nevnte kunnskapssyn igjen delt inn i tre ulike grupper, *poesi*, *historie* og *filosofi*. Dette er selvfølgelig bare en av mange måter å

¹³⁸ Nøding, Aina "Hva er et 1700-tallstidsskrift" i Tjønneland, 2008, s. 4.

¹³⁹ Tjønneland, 2008, s. xi.

¹⁴⁰ Tjønneland, 2008, s. xi.

¹⁴¹ Maurseth, Anne Beate, *Opplysningens sjonglør: Denis Diderot 1713-1784*, Humanist forlag, Oslo, 2005 s. 31.

¹⁴² Diderot og d'Alemberts kunnskapstre, inspirert av Francis Bacon.

kategorisere tekstene på, som jeg har nevnt, var sjangrene flytende. Denne oversikten kan likevel gi et bilde av mangfoldet i tekstyper og tema i *Provinzialblade*.¹⁴³

FØRSTE BIND (1778):

Fabler/Fortellinger	P	9	25
Reiseskildringer/eksotisme/verden	P	5	
Dikt	P	10	
Skuespill	P	1	
Musikk	P	0	
Historiske hendelser/skikkelser	H	13	25
Henvendelser fra redaktør til leser	H	2	
Nyheter/merkverdigheter/opplysning	H	10	
Anekdoter	F	1	21
Filosofor/forfattere	F	5	
Moral	F	0	
Såkalte brev/innlegg	F	2	
Totalt antall tekster:		71	

ANDRE BIND (1779)

Fabler/Fortellinger	P	12	26
Reiseskildringer/eksotisme/verden	P	10	
Dikt	P	4	
Skuespill	P	0	
Musikk	P	0	
Historiske hendelser/skikkelser	H	10	21
Henvendelser fra redaktør til leser	H	2	
Nyheter/merkverdigheter/opplysning	H	9	
Anekdoter	F	7	17
Filosofor/forfattere	F	9	
Moral	F	1	
Såkalte brev/innlegg	F	0	
Totalt antall tekster:		64	

¹⁴³ Denne oversikten er ikke fullstendig. Den er laget med utgangspunkt i *Claus Fastings Samlede skrifter*, utgitt av Sverre Flusrud, Gyldendal, 1963-1979. I denne utgaven er noen tekster fra *Provinzialblade* utelatt.

TREDJE BIND (1780)

Fabler/Fortellinger	P	13	29
Reiseskildringer/eksotisme/verden	P	7	
Dikt	P	6	
Skuespill	P	2	
Musikk	P	1	
Historiske hendelser/skikkelser	H	3	23
Henvendelser fra redaktør til leser	H	0	
Nyheter/merkverdigheter/opplysning	H	20	
Anekdoter	F	9	27
Filosofor/forfattere	F	14	
Moral	F	2	
Såkalte brev/innlegg	F	2	
Totalt antall tekster:		79	

FJERDE BIND (1781)

Fabler/Fortellinger	P	6	14
Reiseskildringer/eksotisme/verden	P	3	
Dikt	P	3	
Skuespill	P	0	
Musikk	P	2	
Historiske hendelser/skikkelser	H	2	17
Henvendelser fra redaktør til leser	H	0	
Nyheter/merkverdigheter/opplysning	H	15	
Anekdoter	F	0	19
Filosofor/forfattere	F	7	
Moral	F	4	
Såkalte brev/innlegg	F	8	
Totalt antall tekster:		50	

Redaktøren for Provinzialblade og Provinzialsamlinger

Tidligere framstilling av iscenesettelse i *Provinzialblade*

Sagen (1837): ”*Provinzialbladene* var den gang et litterært Særsyn ikke bare i Norge, men også til dels i Danmark”, skriver Sagen i 1837. Når det gjelder hvorfor *Provinzialblade* i så

stor grad ble verdsatt blant de leserne de faktisk hadde, legger Sagen vekt på den spesielle *personligheten* tidsskriftet formidlet. ”... den ånd og lune, som krydret og utbredte seg over det hele, og endelig det edle hjerte, den elskelige personlighet, som stedse åpenbarte seg gjennom disse hjertensrene blader..”¹⁴⁴ Sagen beklager tidsskriftets manglende anseelse i Bergen, men legger til at Fasting gjennom tidsskriftutgivelsen likevel høstet noe anerkjennelse. Sagen setter Fastings verv og senere embete i sammenheng med hans skrivetalent og tidsskriftutgivelse.¹⁴⁵ Dette står i motsetning til Sagens framstilling av Fasting som dikteren som ikke interesserte seg for sin personlige karriere.

Til og med i dag virker *Provinzialblade* både underholdende og belærende, skriver Francis Bull i 1923.¹⁴⁶ Bull framhever i likhet med Sagen ”det personlige” i Fastings tidsskrift. Han hevder i *Norsk Litteraturhistorie* at *Provinzialblade* ved siden av Aasmund Olavsson Vinjes *Dølen*, er et av de mest personlige tidsskrifter som har eksistert i Norge. Bull mener at *Provinzialblade* røper en selvhevdelse, og at denne selvhevdelsen ble styrket med motgangen Fasting møtte i årene som kom.¹⁴⁷ Verken Sagen eller Bull tar stilling til iscenesettelsen av ”den anonyme Udgiveren”, men tar dennes utsagn til inntekt for at Fastings personlighet kommer til syne.

Gunnstein Akselberg skriver om *Provinzialblade* i ”Provinzialblade: eit Norsk Spectatortidsskrift”, hvor han plasserer *Provinzialblade* i et dansk-norsk Spectator-perspektiv og sammenlikner Fastings tidsskrift med Sneedorfs *Patriotiske tilskuer*. Akselberg påpeker at mens *Spectator* og *Patriotiske Tilskuer* har Tilskueren som gjennomgangsfigur, kan Udgiveren fungere som en slik i *Provinzialblade*. Men han påpeker også at Fasting ikke har noe fiktivt selskap han refererer til, med representanter fra ulike stender, slik man brukte som virkemiddel i *Spectator* og *Patriotiske Tilskuer*.¹⁴⁸

Aina Nøding, som har undersøkt hvor de ulike tekstene i *Provinzialblade* er hentet fra, anslår i artikkelen ”Fastings Metode” at mellom 10 og 25 prosent av innholdet i hver årgang er skrevet av Fasting selv. Resten av tekstene har Fasting valgt ut, hentet fra andre publikasjoner

¹⁴⁴ Sagen, 1837, s. 43.

¹⁴⁵ Sagen, 1837, s. 44 - 49.

¹⁴⁶ Bull og Paasche, 1923, s. 485

¹⁴⁷ Bull og Paasche, 1923, s. 485

¹⁴⁸ Akselberg, I Tjønneland (red.), 2010, s. 84 – 85.

og oversatt og bearbeidet. Hun skriver også at Fastings mål med utgivelsen – i følge hans eget utsagn – er å nå ut til og å spre informasjon til mange ulike lesere i provinsen.¹⁴⁹

Redaktørens iscenesettelse

Provinzialblade ble utgitt anonymt. Som Akselberg også påpeker kan man finne iscenesettelsen av den fiktive tilskueren i form av henvendelser til leserne, undertegnet *Udgiveren*.¹⁵⁰ Det tas ikke som i *The Spectator* og *Den Patriotiske Tilskuer* utgangspunkt i noe fiktivt selskap, men det spilles stadig på dialoger mellom Udgiveren og lesere gjennom det som i mange tilfeller ser ut til å være fiktive leserinnlegg. Ved å bruke virkemiddelet *den fiktive Udgiveren*, kan redaktøren distansere seg fra teksten og komme med bemerkninger til den. Han stiller seg på et vis utenfor teksten og selve tidsskriftprosjektet. Om Sneedorfs bruk av dette grepet i *Den Patriotiske Tilskuer*, skriver Johan Fjord Jensen med flere, at denne ironisk-kritiske holdningen hos forfatteren gjør at leseren på denne måten ”tvinges ... ud i en betragtede afstand til de synspunkter der fremsættes”. Leseren blir i tvil om hvilke meninger som tilhører tilskueren. Etter hvert blir leseren selv en tilskuer.¹⁵¹ Ved at den anonyme forfatteren som tilskuer gjengir forskjellige og motstridende synspunkter, oppnår han en allmenngjøring av standpunktene. Synspunktenes allmenngyldighet kommer fram som et resultat av at de forskjellige synspunktene blir satt opp mot hverandre.¹⁵² Også *Provinzialblade* preges av motsigelser. Som vi skal se senere, er flere av enkelttekstene preget av motstridende stemmer. Den anonyme Udgiveren dukker også opp i fotnoter til flere av tekstene, og kommer med kommentarer til ulike deler av teksten. At Udgiveren vedgår at han ikke har skrevet alle stykkene, og at noen er merket med ”tilsendt” skaper også effekt – en illusjon av flere stemmer. Noen av tekstene er også ”klipp og lim” fra ulike skribenter.¹⁵³ Det er ikke lett å oppfatte redaktøren – eller Udgiverens – *egentlige* synspunkter. De allmenngjøres gjennom alle stemmene eller maskene.

Man vet ikke hvem som har skrevet de ulike tekstene i *Provinzialblade*. Udgiveren hevder at en tredel er originalt, mens resten er lånt fra andre tidsskrifter, oversatt og bearbeidet.¹⁵⁴ Som

¹⁴⁹ Nøding, Aina, ”Fastings metode” i *Prosa* nr. 1, 2012.

¹⁵⁰ Akselberg, 2008, s. 84 – 85.

¹⁵¹ Jensen, Johan Fjord m. fl, *Dansk litteraturhistorie: Patriotismens Tid 1746–1807*, s. 234–235.

¹⁵² Jensen, 1983, s. 235.

¹⁵³ Nøding, Aina, ”Fastings metode” i *Prosa* nr. 1, 2012.

¹⁵⁴ *Provinzialblade* nr. 52, 1778.

Aina Nøding viser i *Vittige Kameleoner*, var det vanlig prosedyre at redaktørene for 1700-tallspublikasjonene i stor grad sakset tekst fra andre.¹⁵⁵

”Man fordrer blot Originaler, og man gjør meg megen Ære.” Det er vel ikke slik at man foretrekker hans arbeid framfor andres? Bak den anonyme Udgiverens maske argumenterer Fasting for at han presenterer *andres* tekster. Likevel, hevder han, består nesten en tredel av innholdet i *Provinzialblade* av hansoriginaltekster. Men, koketterer han igjen, han skulle ønske at disse ikke var originaler, for da hadde feilene som er i dem tilhørt andre enn ham selv.¹⁵⁶ For øvrig er Fasting bevisst på at tekster er inspirert av hverandre. Faktisk går han så langt som å hevde at det ikke finnes noe i historien som egentlig er originalt. Enhver historie er en kopi, en reproduksjon, og denne reproduksjonen, som han mener alle tekster i bunn og grunn er, ”bør være uforanderlig i henseende til det Væsentlige.”¹⁵⁷ Noen vil kanskje hevde at man kan unnvære å forandre på tekstene, men iblant er det nødvendig, mener Fasting. Som eksempel trekker han fram et ”Hamboorger Ugeskrift” hvor det har vært nødvendig å gjøre forandringer for at publikum skal forstå humoren, ”den Hamborger Vittighed er ikke altid saa klassisk, som dens røgede Bryststykker.”¹⁵⁸

Man stiller seg til skue i offentligheten

Da Fasting publiserte sine tidsskrifter gjorde han seg, som vi så i forrige kapittel, til en del av 1700-tallsoffentligheten. Dette var han også klar over. Ganske visst, skrev redaktøren bak Udgiverens maske, ”Ethvert Skriftmagerie er en art av Gabestokk.”¹⁵⁹ Fasting er seg altså bevisst som produsent av tekst som andre leser. Og han forventer kritikk. ”Jeg har hængt Skiltet ud, og det forstaaer sig, at jeg vedbliver Haandverket.”¹⁶⁰ Med sine tidsskrift, tar han del i offentligheten, og han står ved det han har skrevet. Men når han *henger skiltet ut* gjør han dette bak masken til en anonym ”Udgiver”. Det er Udgiveren og ikke Fasting som stiller seg i gapestokken, som stiller seg til skue i offentligheten.

¹⁵⁵ Nøding, Aina, *Vittige Kameleoner: Litterære tekster i norske adresseaviser, 1763 – 1769*. Phd. avhandling, Universitetet i Oslo, 2007.

¹⁵⁶ *Provinzialblade*, nr, 52, 1778.

¹⁵⁷ *Provinzialblade*, nr, 52, 1778.

¹⁵⁸ *Provinzialblade*, nr, 52, 1778.

¹⁵⁹ *Provinzialblade*, nr, 52, 1778.

¹⁶⁰ *Provinzialblade*, nr, 52, 1778.

Den anonyme Udgiveren om motiv for tidsskriftutgivelse

De gangene redaktøren henvender seg direkte til leseren, gjør han det bak masken til den anonyme Udgiveren. Noen ganger er det for å komme med en eller annen form for praktisk informasjon, som for eksempel opplysninger om abonnementspriser eller endringer i innholdet. Redaktøren lar den anonyme Udgiveren begrunne hensikten med tidsskriftutgivelsen – bedyre de edle motiver. Ved noen tilfeller henvender den anonyme Udgiveren seg til leseren for å forsvare tekster, vendinger og formuleringer, gjerne i form av svar på fiktive (eller virkelige) leserinnlegg.

”Han har som en ekte dandens ridder med liv og lyst kjempet mod materialismens jotunvælde,”¹⁶¹ skriver Schreiner om Fasting i 1887. Han vil altså gjøre det klart for sine lesere at Fasting med sin tidsskriftutgivelse ikke er ute etter å oppnå materielle goder,. I *Provinzialblade* lar Fasting Udgiveren referere til en samtale med en angivelig venn når han skal begrunne tidsskriftets innhold. Fasting iscenesetter altså en samtale mellom Udgiveren og en leser. Udgiverens venn skal ha lest *Provinzialblade* i håndskrevet versjon, før det ble trykt og publisert. Vennen mener at om *Udgiveren* fortsetter å skrive på måten han gjør, vil han ikke tjene noe på prosjektet sitt: ”Raadfør dem med deres Fordeel, og ikke med den gode Smag, eller De viise at De har ingen.”¹⁶² Vennen mener altså at Udgiveren bør tenke mer på hvilke fordeler han kan hente av å utgi tidsskrifter, istedenfor å tenke på kvaliteten. Han bør skrive mer populært – skrive det publikum vil ha – for å kunne leve av tidsskriftpubliseringen. Hvilken betydning har Voltaire for Handelen, spør han så. Og hvor mye tjener du i året på *Mentors Reyser*? Her bruker redaktøren den angivelige vennen som virkemiddel for å si noe om sine egne blader. Til eget forsvar – eller for å hevde tidsskriftets rett – legger redaktøren sine ord i munnen på en fiktiv kritiker.

Kan du ikke skrive om noe annet, fortsetter ”vennen”. I disse tider er jo hele verden opptatt av jordbruk. Kan du ikke skrive om det? Plant trær, eller skriv om å plante dem. Skriv om alt

¹⁶¹ Schreiner, 1897.

¹⁶² *Provinzialblade*, nr. 52, s. 1778.

annet enn det du har skrevet om. Har du ingen råd mot tannpine, eller noen råd for behandling av liktorner? Teksten er undertegnet: ”Udgiveren”.¹⁶³

Som mange andre tidsskriftredaktører på samme tid, ville Fasting gjøre det klart at han ikke er interessert i å tjene penger på tidsskriftprosjektet. Han vet nemlig hva som skal til for å gjøre det. Hans publikasjon skal heller ikke være noe nyttig opplysningstidsskrift i tråd med fysiokratiske ideer. *Provinzialblade* skal fremme *den gode smak*, og for å understreke dette ramser smaksdommeren bak Udgiverens maske opp alt hva han finner mindre smakfullt – og som hans tidsskrift *ikke* skal formidle.

I nr. 27, 1781, lot redaktøren også den anonyme Udgiveren proklamere overfor leserne at det bak *Provinzialblade* heller ikke lå andre typer vinningsmotiv.

... det vittigste Skrift fra en Mand uden offentlig Embete bliver ofte henlagt *ad acta* uden videre Berømmelse og Belønning. Rang og Embete i denne Verden gjøre alt, og Vittighed slet intet. Vee den elendige som bekymre seg meere derom!¹⁶⁴

Denne gangen ville redaktøren gjennom den anonyme Udgiveren forsikre leserne om at han ikke var ute etter noen embetsstilling. Dette var en vanlig formuleringsmåte i tidsskrifter på 1700-tallet, man skrev da ikke for penger eller embete! Redaktøren av *Provinzialblade* tok med andre ord i bruk et vanlig retorisk grep. Claus Fasting ville vise at han hadde edlere motiver enn de økonomiske eller karrieremessige når han ga ut sine blader. Hans prosjekt var – i tråd med opplysningens – å *forbedre* menneskene. Et prosjekt han ville fullføre gjennom å spre den gode smak. Og når han hevdet sine edle motiver, gjemte han seg igjen bak masken til den anonyme Udgiveren.

Smaken

Rundt midten av 1700-tallet var de klassiske litterære idealene fremdeles normdannende, men et nytt borgerlig publikum følte seg ikke hjemme i en slik lærd tradisjon. Mens det tidligere hadde dreid seg om godt eller dårlig utført kunst, begynner man å snakke om god eller dårlig smak. Spørsmålet om smaken er nettopp et uttrykk for den estetiske usikkerheten.¹⁶⁵ I 1759 ble ”Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse”, etter hvert kjent som ”Det Smagende Selskab”, opprettet. En av stifterne var den tidligere omtalte Sneedorf.¹⁶⁶ Oppgaven til Det Smagende Selskab var å fremme den gode smaks utbredelse i Danmark-

¹⁶³ *Provinzialblade* nr. 52, 1778.

¹⁶⁴ *Provinzialblade* nr 21, 1781.

¹⁶⁵ Bliksrud, 1999, s. 13.

¹⁶⁶ Bortsett fra at sekretæren for selskapet var kjent for offentligheten, var det fram til 1789 en hemmelig organisasjon.

Norge, og selskapet skulle selv være den instans som bedømte hva som mentes med *smak* og hva som var *god smak*. Dette var et ledd i eneveldets utvikling av en kulturpolitikk for litteraturen. Det første litteraturselskapet i Danmark-Norge besto altså ikke av diktere selv, men av embetsmenn. Medlemmene kom fra de nest høyeste stillingene i statsadministrasjonen: etatsråd(er), justisråder, professorer.¹⁶⁷ Skriftserien selskapet gav ut, ble i 1775 anvist i skoleforordningen som et mønster for smaken og språket, og kom til å virke som en offisiell norm for den litterære kulturpolitikken til eneveldet.¹⁶⁸ Mens den opprinnelige kretsen de første årene speilet byens tyske kulturmiljøes smak, ble selskapet senere satt sammen av medlemmer i miljøet rundt arveprinsen og Guldberg, og smaken ble utviklet i retning av en mer moralsk bevisst borgerlighet.¹⁶⁹

Det Smagende Selskab skulle altså fremme smaken. Fjord Jensen skriver at 80 prosent av dem som abonnerte på Sneedorffs samlede skrifter, utgitt i 1775–1777, var tilknyttet statsforvaltningen. Han forutsetter at Sneedorffs publikum i stor grad må ha vært det samme som selskapets. På samme tid som denne nye middelstanden var med på å skape en forestilling om alles tilhørighet i et patriotisk fellesskap, befant den seg selv til en viss grad utenfor det samme fellesskapet. Uten midler til å ”utfolde” en estetisk kultur slik aristokratiet gjorde, eller en rikdomskultur som den som preget det nye handelsborgerskapet, måtte de utvikle en egen selvbevissthet og en egen kultur som skilte dem ut fra de andre stendene – samtidig som det muliggjorde forestillingen om et patriotisk fellesskap med dem. Måten å gjøre dette på var utviklingen av en ny dannelseskultur med grunnlag i ”de skønne Videnskaber”. For det Smagende Selskab besto de skønne vitenskaper av det man senere har betegnet som skjønnlitteratur.¹⁷⁰

Gjennom bestrebelsene på å utvikle de skønne vitenskaper, ble diktningen tillagt større verdi. Den ble ansett for å være en del av samfunnets utvikling. Etter hvert kom ideen om diktningen som en instans som formidlet og vekket av følelser til å bli vektlagt i større grad. Begrepet *smak* ble en av de styrende forestillingene i løpet av 1700-tallet. Smaken ble forstått som evnen til – med diktningen som hjelp – å forene menneskets intellektuelle og moralske liv i en *livsstil*, den estetiske. Men den ble også forstått som evnen til å knytte det estetiske til

¹⁶⁷ Jensen, Johan Fjord, 1983, s. 242 – 243.

¹⁶⁸ Jensen, Johan Fjord, Dansk litteraturhistorie: Patriotismens tid, 1983, s. 246.

¹⁶⁹ Jensen, Fjord, 1983, s. 247.

¹⁷⁰ Jensen, Johan Fjord, 1983, s. 248.

det sanne og det gode, ”til hva fornuften foreskriver og dyden fordrer.” På denne måten blir smaken evnen til å bedømme og kontrollere. Smaken skal forhindre at følelsene ikke forvandles til affekter eller pasjoner.¹⁷¹ Så vel som å bli et sentralt begrep i bedømmelsen av litteratur, ble *smak* altså et begrep som betegnet en hel livsstil – den dydig-estetiske. Denne livsformen ville man fremme blant det laget av befolkningen som var målgruppen for Det Smagende Selskab: den nye middelstanden. I tillegg til å bli et teoretisk begrep utviklet i sammenheng med litteraturen, ble *smaken* et slagord for det som det nye dannelsesborgerskapet ønsket å utvikle seg gjennom. På denne måten ble *smaken* et ”selvutskillelsesmiddel” for å skape avstand til den ”raa og ubehøvlede Pøbel” (Sneedorff). På samme tid ble *smaken* et middel for selvoppdragelse. For å skape en livsstil som tilsvarte aristokratiets – men som likevel var forskjellig fra deres.¹⁷² At redaktøren for *Provinzialblade* delte Sneedorffs syn på smaken, kom fram i et essay Fasting lot trykke i *Provinzialblade* nr. 46, 1781. Essayet handlet riktignok om den bildende kunsten. Denne utgaven av tidsskriftet var i sin helhet viet temaet skjønnhet, som i følge *Provinzialblade* er en av de vanskeligste ting å beskrive fordi enhver skjønnhet er relativ. I teksten ”Om Skjønnhed” kan man lese at menneskene til alle tider strebet etter å fastslå hva som er skjønt. Om man skal innskrenke seg til den synlige skjønnhet, vil skribenten nevne overdreven bruk av farger som eksempel på dårlig smak: ”Farver ere i alle Lande Pøbelens Afgud.”¹⁷³ Den kloke, derimot eller ”en Mand av Smag, som har lært at kiende andre Skjønheder”, ville ikke henfalle til slik smakløshet, i følge forfatteren. Fargene må være naturlige, for eksempel som ”Skyerne paa en smuk Sommeraften i Solens Nedgang”. Skjønnheten kommer ikke av fargens mengde, men av dens forhold. For skribenten er de indre følelser viktige for hvordan man uttrykker skjønnhet. ”Skjønnhed i Udtryk indbefatter en rigtig Forestilling av alle Siælens Operationer, saavidt de tilkiendegive sig ved udvortes Tegn, eller av alle Siælens Lidenskaber.”¹⁷⁴ Men i dette, hevder skribenten, ligger et forhold som er nødvendig for å bestemme grensene for kunsten. At uttrykket blir smakfullt forutsetter nemlig i kunsten en moderert forestilling av sjelens innerste bevegelser.¹⁷⁵ Himmelen og jorden vrir av skjønnheter, men den skjønneste av dem alle er *dyden*, fastslår skribenten og legger til at ”Dens Straaler give nu og da et Gienskin i de menneskelige Handlinger”.¹⁷⁶

¹⁷¹ Jensen, Johan Fjord, 1983, s. 251.

¹⁷² Jensen, Johan Fjord, 1983, s. 253.

¹⁷³ Jfr. Politiaktorsinnleggene: Dommeren over smaken og dem som forderver den.

¹⁷⁴ *Provinzialblade* nr. 46, 1781.

¹⁷⁵ *Provinzialblade* nr. 46, 1781.

¹⁷⁶ *Provinzialblade* nr. 47, 1781.

Hvem ville han nå?

Udgiveren spør seg hva den kloke bonde, den erfarne embetsmann og den lærde geistlige skulle kunne lære av hans tidsskifter. ”Jeg planter aldrig Kartoffler”, bedyrer Udgiveren – som vi vet at bak masken er en presteutdannet skribent – med henvisning til tidens såkalte ”potetprester”. Fasting titter igjen fram bak Udgiverens maske når han presiserer at han bare er en ”Kandidat i Theologien”.¹⁷⁷ *Fastings* tidsskrift skulle, som vi husker, ikke være noe nyttig tidsskrift for forbedring av jordbruk og matvareproduksjon. Det var *smaken* som skulle forbedres. ”Jeg har sagt at det er vanskeligere at skrive for alle end at finde de Viises Steen”¹⁷⁸ understreker Udgiveren. De skal ikke inneholde noe som strider med den gode smak eller den sunne forstand.¹⁷⁹ Videre skal bladene gjøre leserne kjent med mennesker i den store verden der ute. *Provinzialblade* skal være både til undervisning og fornøyelse.¹⁸⁰ Slik får vi redaktørens forklaring på variasjonen i temaer.

Han ville gjerne behage så mange lesere som mulig, men det er ikke lett å treffe alle, påpekte den anonyme Udgiveren i det siste nummeret i 1778-årgangen. ”Ethvert Skrift faaer meer eller mindre Bifald i Forhold til Overensstemmelsen mellem Lesernes og Forfatteren[s] Tænkemaade. Denne er ofte meget forskiellig, og Elementerne selv ere mindre stridige.”¹⁸¹ Fasting skrev her om forholdet mellom forfatter og lesere. Dermed ser det ut til at han har hatt et bevisst forhold til målgruppen for bladene. Hvem ville Claus Fasting egentlig nå med *Provinzialblade*, hvem var modelleseren? Umberto Eco legger vekt på leserens viktige rolle allerede mens forfatteren skriver den. Mange tekster forutsetter spesielle forkunnskaper som er avgjørende for hvordan man tolker teksten. En velorganisert tekst, skriver Eco, forutsetter på den ene siden kompetanse som kommer ”utenfra teksten”, mens på den andre siden, bygger den opp en slik kompetanse hos leseren. Mens en forfatter skriver en tekst, ser han for seg en *modelleser* som er i stand til å tolke uttrykkene på samme måte som forfatteren. Eco

¹⁷⁷ *Provinzialblade* nr. 1, 1778.

¹⁷⁸ *Provinzialblade* nr. 1, 1778.

¹⁷⁹ Fasting skriver *Forstanden*. Begrepet kan tolkes som et synonym til *Fornuften*. Det kan også ligge et krav om noe *medfødt* i begrepet *forstand*, og i en slik sammenheng vil *fornuft* tjene til å beskrive noe man kan *tilegne seg*. Her bruker jeg begrepene *Forstand* og *Fornuft* som synonymer.

¹⁸⁰ *Provinzialblade* nr. 52, 1778.

¹⁸¹ *Provinzialblade* nr. 52, 1778 .

skiller mellom ”lukkede” og ”åpne” tekster. En lukket tekst forutsetter en ”vanlig” leser. Den taler i prinsippet til ”alle”. Ingen kan si hva som skjer når den faktiske leseren skiller seg ut fra den ”vanlige”. Teksten kan bli lest på bakgrunn av koder som er ulike fra det som var forfatterens intensjon. I ”åpen tekst” ser forfatteren for seg en ideell leser som er i stand til å tolke ulike koder. Men selv om teksten er ”åpen for tolkning”, sier Eco, kan man ikke tolke den på en hvilken som helst måte.¹⁸² På 1700-tallet hadde man et forholdsvis lite lesende publikum. Fastings publikum må derfor ha ”definert seg selv” i større grad enn det ville gjort i dag.

Fasting ville forbedre smaken hos sitt publikum, først og fremst den litterære smaken. At redaktøren så for seg et (på alle måter) *lesende* publikum er hans stadige referanser – direkte og implisitte – til annen litteratur, en tydelig indikator på. Han så for seg et publikum som kjente til antikk litteratur og samtidslitteratur. Jan Thon skriver i sin artikkel om litteraturtidsskriftet *Den Nye Kritiske Tilskuer* (1777–1779) at 70 prosent av abonnentene var embetsmenn knyttet til den enevelde staten. Den nest største gruppen var studenter – kommende embetsmenn.¹⁸³ At målgruppen for *Provinzialblade* også utgjorde en lærd del av befolkningen er sannsynlig.

Iscenesettelsen av ”leserne”

Som vi har sett overnfor, er det i følge Udgiveren ikke lett å tilfredsstille alle lesere, spesielt ikke når alle er så forskjellige. Sneedorff hadde, som nevnt, etter inspirasjon fra *The Spectator*, et fiktivt patriotisk selskap som han refererte til i *Den Patriotiske Tilskuer*. Dette selskapet representerte de ulike stendene i samfunnet. Noe slikt selskap refererer ikke Fasting til, men i første utgave av *Provinzialblade* lar han den anonyme Udgiveren henvende seg til leseren og fortelle at det er med ydmykhet han framstiller seg for så mange lesere av ”forskjellige Stænder, og en endnu forskjelligere Tænkemaade, som har gjort mig den Ære at tegne sig for disse Blade.” Hva skal den kloke bonden, den erfarne embetsmannen, den tapre krigeren og den lærde geistlige lære av ham?¹⁸⁴ Udgiveren ytrer altså at han har lesere fra ulike samfunnslag. Med utgangspunkt i abonnentlistene til Sneedorffs *Samlede Skrifter* og

¹⁸² Umberto Eco, *The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts*, 1984:8-10

¹⁸³ Thon, Jahn H., ”Om kritikkens regler og nytte” – *Den Nye Kritiske Tilskuer* og Lavatars *Physiognomische Fragmente*”, i Tjønneland, 2008, s. 95 – 96.

¹⁸⁴ *Provinzialblade* nr. 1, 1778.

Den Nye Kritiske tilskuer kan man se at leserne av disse i overveiende grad var knyttet til statsforvaltningen – de var embetsmenn.¹⁸⁵ Innholdet tatt i betraktning er det rimelig å forutsette at leserne av *Provinzialblade* også tilhørte et slikt lag av befolkningen. Når redaktøren bak masken til den anonyme Udgiveren ytrer at han skriver for lesere av forskjellige stender, tolker jeg det slik at han henvender seg til en fiktiv målgruppe – representert av ”lesere” fra ulike samfunnslag. Claus Fasting iscenesetter i innledningen til sine *Provinzialblade* en kontakt mellom Udgiveren og leserne – en dialog som opprettholdes gjennom fiktive leserbrev og nye henvendelser fra Udgiveren. Og i ekte patriotisk ånd gjør redaktøren det klart fra første stund at hans tidsskrift representerer samfunnets ulike stender – ikke, som Addison og Steele eller Sneedorff, gjennom et fiktivt selskap, men gjennom de påståtte *leserne*.

Med dette grepet trekker han også de reelle leserne inn i selve tidsskriftsprosjektet. Han skaper en oppfatning blant leserne om at de er deltakere i det hele – akkurat som Diderot og d’Alembert gjorde det med sin *Encyclopedi*, som dannet utgangspunkt for de lærdes republikk. Som vi husker inviterte de leserne inn i prosjektet som deltakere i form av innsendte tekster og leserbrev. Noen av leserbrevene i *Provinzialblade* kan kanskje også være reelle bidrag fra virkelige lesere.

Provinzialsamlinger

Provinzialblade kom ut i Bergen fra 1778–1781. Ti år etter at redaktøren gav opp sitt tidsskriftprosjekt, forsøkte han seg på nytt med *Provinzialsamlinger*, som han bare rakk å gi ut ett bind av før han døde. Mens han ti år tidligere først og fremst hadde villet spre den gode smak, vil han i 1791 også fremme kunnskapen om, og kjærligheten til, naturen. Betraktningene om naturen dreier seg om såkalt *naturhistorie*, og har ingen ting å gjøre med (nyttig), praktisk fremming av jordbruk – som han jo tok uttalt avstand fra i *Provinzialblade*. Disse tekstene handler om naturen – det naturlige. Ellers ble *Provinzialsamlingers* lesere bydd på en del dikt, og essayet ”Om Fængsler”.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Jf. Jensen, 1983 og Thon, 2008.

¹⁸⁶ (jf. tidligromantisk tankegang representert av f. eks. Rousseau).

Noen trekk finner man igjen i begge tidsskriftene, de to publikasjonene er likevel på mange måter ulike. På noen punkter kan denne forskjellen sies å være et resultat av en utvikling, både hos redaktøren selv – og i den verden (konteksten) han er en del av. Når det gjelder forskjellene som bunner i en utvikling hos redaktøren selv, er et eksempel temaer som dukker opp i *Provinzialsamlinger* – hvor det er tydelig at redaktøren er påvirket av sitt virke som politiaktør.

Sensur

Når det gjelder utviklingen som jeg mener er et resultat av endringer i en videre kontekst, tenker jeg for det første på at *Provinzialsamlinger* ble gitt ut på et tidspunkt hvor det var relativt frie rammer for ytringer. *Provinzialblade* derimot, hadde kommet ut under Guldbergs strenge regime. Et essay som ”Om Fængsler” kunne trolig ikke vært publisert ti år tidligere. For det andre dreier endringene seg om *iscenesettelse*.

I den perioden Claus Fasting startet utgivelsen av sine *Provinzialblade* hadde sensuren blitt mindre streng enn den hadde vært i første halvdel av 1700-tallet. På noen områder mente kongen å ha nytte av at det var visse muligheter for meningsytringer, for eksempel hadde Fredrik 5. i 1755 oppfordret til å publisere artikler som tok opp, og formidlet kunnskap om økonomi, man ville bringe den økonomiske utviklingen, og spesielt landbruket framover.¹⁸⁷ I forbindelse med arbeid som kunne gagne den dansk-norske staten tok man i bruk begrepet *patriotisme*. Dannelsen av patriotiske selskaper, som det omtalte *Smagende Selskab*, der medlemmene slapp unna forhåndssensuren, var en del av dette patriotiske prosjektet.¹⁸⁸

Provinzialblade, med spredning av den gode smak som mål, kan i denne sammenhengen sees som et produkt av sin tid – og av sensurbestemmelsene. Struensee innførte full trykkefrihet i perioden 1770–1772. Etter hans fall, ble kontrollen med ytringer skjerpet. Formelt sett var det trykkefrihet, forhåndssensuren kom ikke tilbake, men med et reskript av 1773, ble det forbudt å trykke noe som angikk staten eller regjeringen. Personangrep, eller oppdiktede fortellinger som inneholdt fornærmelser eller uanstendigheter, var heller ikke lov å trykke.¹⁸⁹ Dette var bestemmelsene som gjaldt da Fasting gav ut sitt første tidsskrift. Da han i 1791 publiserte *Provinzialsamlinger* hadde klimaet for ytringer endret seg. Da den senere Frederik

¹⁸⁷ Rian, Øystein ”Sensuren i Danmark-Norge 1536–1814” i Hilde Sandvik (red.) *Demokratisk teori og historisk praksis*, Scandinavian Academic Press, Oslo, 2010, s. 142.

¹⁸⁸ Rian, 2010, s. 142.

¹⁸⁹ Rian, 2010, s. 142 – 146.

6. kom til makten i 1784, ønsket de nye makthaverne å gjennomføre en del reformer, og trengte støtte i en opinion.¹⁹⁰ Denne opinionen kom til syne i tidsskriftlitteraturen. I 1790 kom det i tillegg et reskript som slo fast at domstolene og ikke politimestrene skulle behandle saker som angikk overskridelser av ytringsfriheten. Det krevde mer initiativ å føre en sak for domstolen enn for politimesteren, og det ble større takhøyde for ytringer. De første fem-seks årene etter at domstolene tok over behandlingen av ytringssaker ble den frieste perioden, skriver Rian, i disse årene kunne man lese om temaer som omhandlet folkesuverenitet og maktfordeling i tidsskriftene.¹⁹¹ I denne relativt liberale perioden, var det Fasting ga ut sitt andre tidsskrift. Men til tross for at det var rom for ytringer ble det satt grenser for disse også i *Provinzialsamlingers* tid. Kritik av regimet i København, var utelukket, og ble fortsatt straffet hard.¹⁹²

Iscenesettelsen

Begge tidsskriftene ble gitt ut anonymt. I *Provinzialblade*, henvender redaktøren seg, som vi har sett, til leseren gjennom den anonyme ”Udgiveren”, som vi ikke får vite mye om bakgrunnen til.¹⁹³ Dialogen mellom leseren og denne Udgiveren tar utgangspunkt i det som ser ut til å være fiktive leserinnlegg. Ti år senere, i *Provinzialsamlinger*, får leseren vite noe om bakgrunnen til redaktøren. Han opplyser at han er Criminal-Actor, og begrunner dermed sin kjennskap til feltet han skriver om med sine egne erfaringer. De fiktive leserinnleggene er også forsvunnet. Isteden dedikerer Fasting hele tidsskriftet til en navngitt person, stiftsamtmannen. Redaktøren gjemmer seg heller ikke lenger bak Udgiverens maske. Han er blitt ”Forfatteren”. I løpet av 1700-tallet skjedde en utvikling hvor forfatteren fra å være lite relevant for teksten, og man skilte klart mellom forfatter og verk, ble viktig. Denne utviklingen kan sees i sammenheng med det Sennett kaller *intimitetsideologien*. Det personlige og det autentiske blir viktige markører på kvalitet. Det settes likhetstegn mellom det som er sant, ekte og det som er godt. En slik endring mener jeg å finne spor av i Fastings to tidsskrift. Måten redaktøren henvender seg til leserne på er grunnleggende forskjellig i de to tidsskriftene. Et eksempel melder seg når Forfatteren i *Provinzialsamlinger* henvender seg til leserne i en fotnote i forbindelse med stykket ”Dodona”. Her skriver han at hensikten med stykket, som vil være et mer eller mindre fast innslag i *Provinzialsamlinger*, er å lage en

¹⁹⁰ Kongen trengte støtte i en opinion i kampen mot godseierne i gjennomføringen av landboreformene. (Rian, 2010, s. 146).

¹⁹¹ Rian, 2010, s. 146.

¹⁹² Rian, 2010, s. 146.

¹⁹³ Udgiveren henviser riktig nok ved ett tilfelle til at han er en kandidat i teologien.

oversikt over alle innenlandske trær og busker. For ikke å skremme leserne med for mange ”Kunstord”, har han bare brukt dem der de ikke er mulig å unngå.¹⁹⁴ Så henvender han seg direkte til leserne, og omtaler dem i andre person flertall.

Maatte altsammen vinde mig deres kloge Bifald, som allene kan bedømme det, vil jeg ikke tabe ved at savne deres, som ikke eengang bifalde Naturen selv, hvor meget mindre da en av dens nyeste Proselytør.¹⁹⁵

Forfatteren henvender seg direkte til leserne, og ytrer at han ønsker seg bifall fra dem – det er leserne som kan avgjøre om han har lyktes med å legge fram budskapet på en god måte. Men de som ikke engang interesserer seg for naturen, bryr den nyomvendte forfatteren seg ikke om, de vil ikke sette pris på tekster som dette uansett.

Fasting omtaler seg selvsom ”Forfatteren” i en fotnote til et dikt om naturen i *Provinzialsamlinger*, og skriver at interessene hans har endret seg. Fra å være opptatt av litteraturkritikk, har han også begynt å interessere seg for rettsspørsmål og naturvitenskap.

Forfatteren har opofret endeel af hans senere Aar til Lovkyndigheden, som er hans Kald, og til Naturhistorien, i sær Plante-Læren, begge i Selskab med de skønne Videnskaber, hans første og ældste Kald, som han stedse ønsker at blive troe.¹⁹⁶

Her skriver Fasting om sine personlige interesser. Han reflekterer over – og formidler – at det har skjedd en utvikling hos ham siden det forrige tidsskriftprosjektet. Det er forfatter og politiaktor Fasting vi møter her. Han glemmer seg ikke lenger bak masken til en anonym Udgiver. Hva denne endringen kommer av, kan det være flere svar på. Kanskje kan det være et uttrykk for at bevegelsen fra en teatralisk offentlighet i retning av *intimitetsideologien* som Sennett beskriver, gir seg til kjenne i Fastings publikasjon i 1791. En kan også tenke seg at Fasting i 1791, med embete som rådmann, og flere litterære utgivelser å vise til, så det som mindre hensiktsmessig å opptre anonymt enn han gjorde da han startet utgivelsen av *Provinzialblade* i 1778. At sensuren var blitt mindre streng da han gav ut sitt siste tidsskrift, kan også spille inn. Uansett hva grunnen kan ha vært er det i hvert fall tydelig at det har skjedd en endring. I innledningen til *Provinzialsamlinger* skriver mannen som skal dø noen

¹⁹⁴ *Provinzialsamlinger*, 1791, s. 57.

¹⁹⁵ *Provinzialsamlinger*, 1791, s. 58.

¹⁹⁶ *Provinzialsamlinger*, 1791, s. 20.

måneder senere om hvor viktig skrivegleden er i forbindelse med utgivelsene. Han vil ikke love noe med hensyn til hvor ofte eller hvor lenge dette bladet vil komme ut.”Lyst og Luune skrive Bøger, eller bør skrive dem. Uden dem, er i det ringeste, alt andet forgjeves; Naar disse slippe, slipper gjerne Læseren, og da slipper ogsaa jeg Linkledet, - og flyer.”¹⁹⁷

Når *Forfatteren* skriver at han slipper linkledet – og flyr, kan det tolkes dithen at om leserne ikke lenger finner glede i tekstene hans, er det heller ikke noe poeng for ham å publisere dem – og da vil han gi seg med skrivingen. Finner han ikke glede i å skrive lenger, vil han la det være. Leserne kan lese tekster av andre forfattere, og Fasting kan heller finne seg noe annet å gjøre.

I *Julie eller den nye Hèloïse*, bruker Rousseau *sløret* som en allegori for adskillelse og død. Sløret dukker opp gjentatte ganger i fortellingen som et frampek, og når Julie dør og dermed blir utilgjengelig, dekkes hun av et slør.¹⁹⁸ Henvisningen til *linkledet*, kan også tolkes i retning av at han hadde tanker om at han muligens snart kunne komme til å bli utilgjengelig for leserne. Vi vet at han døde i desember 1791. Han hadde sin siste arbeidsdag i politiretten andre november.¹⁹⁹ Tiende november fikk han satt opp sitt testamente. Testamentet var gyldig selv om ”... jeg ey i denne Sygdom imot Formodning ved Døden skulle afgaae”.²⁰⁰ I følge Sagen hadde han vært syk i allerede ett år før han døde, men blitt bedre igjen.²⁰¹ I protokollene fra politiretten er et aktoratsinnlegg fra 1784 forfattet av skriveren Brose grunnet ”Hr Raadmand og Politie Actor Fastings Svagheds Forfald.”²⁰² Brevene Fasting skrev til Peter Andreas Heiberg forteller også at han hadde vært syk lenge. Om han ved utgivelsen av *Provinzialsamlinger* tenkte seg at han innen utgangen av året skulle kunne komme til å dø, blir spekulasjoner. Hva han enn må ha ment med utsagnet, er store deler av Fastings skikkelse tilslørt – utilgjengelig – for dagens lesere av tidsskriftene hans, som den må ha vært for leserne i hans samtid. Fastings ”innerste tanker” er på ingen måte å finne på trykk i noen av hans periodiske publikasjoner. Men det som åpenbarer seg når man leser de to tidsskriftene, *Provinzialblade* og *Provinzialsamlinger* er at forfatteren i det siste henvender seg direkte til leseren uten å gjemme seg bak masken til en anonym Udgiver. I stedet for å iscenesette

¹⁹⁷ *Provinzialsamlinger*, 1791, s. 20.

¹⁹⁸ Melberg, Arne, i forordet til *Julie eller den nye Heloise*, Bokvennen forlag, 1999, s. 10.

¹⁹⁹ Statsarkivet i Bergen, Politiretten, Protokoller 1784 – 1791..

²⁰⁰ Fastings testamente gjengitt i Sagen, 1837, s. 92–93.

²⁰¹ Sagen, 1837, s. 80.

²⁰² Statsarkivet i Bergen, Politiretten, protokoll fra 1784, sak nr. 43.

dialoger mellom en Udgiver og fiktive lesere, for å hevde sine poeng – for eksempel for å forsvare innholdet – slik redaktøren gjør i *Provinzialblade*, tiltaler han ti år senere leserne i andre person flertall. Han oppretter en dialog mellom seg selv – forfatteren – og leserne – *dere*. Måten han henvender seg til leserne på bærer preg av noe mer personlig. Det teatraliske og lekende uttrykket – iscenesettelsen – fra *Provinzialblade* er borte.

Vel å merke gis også *Provinzialsamlinger* ut anonymt, og noen ville kanskje innvende at ”Forfatteren” i likhet med ”Udgiveren” kan være en maske. Det kan den kanskje også, dersom en tenker seg at mennesker bærer masker i livets ulike situasjoner, jf. Goffmann.²⁰³ Men det som er åpenbart er at bak denne ”nye” masken, skimtes en redaktør som i langt større grad enn tidligere er villig til å la ulike deler av seg skinne igjennom masken. Han forteller om hans egne interesser som har endret seg.

Mens han i *Provinzialblade* begrunner innholdet med at han vil nytte og fornøye, og fremfor alt spre den gode smak – i tråd med opplysningsprosjektet, rettfærdiggjør han rett og slett innholdet i *Provinzialsamlinger* med endring i *egne* interesser. Både Sagen og Bull framhever Fastings første tidsskrift som personlig. Men når de omtaler tidsskriftet på denne måten, er det først og fremst stilen og innholdet i bladene de nok mener skiller seg fra andre publikasjoner på samme tid. Bull tar Fastings utsagn om viktigheten av *stil* til inntekt for selvhevdelse. Jeg tolker snarere dette som inspirasjon fra Sneedorffs tidsskrift og Det Smagende Selskab, hvor smaken skulle forbedres i tråd med opplysningsprosjektet og en patriotisk ånd. Dette står i motsetning til det redaktøren gjør i *Provinzialsamlinger*, når han begrunner innholdet på bakgrunn av *egen* kunnskap og *egne* interesser. Om man i det hele tatt skal bruke et uttrykk som *personlig*, vil jeg derfor i den sammenheng heller trekke fram publikasjonen Fasting gav ut i sitt siste leveår. I hvert fall tatt i betraktning hvordan han henvender seg til leserne – en problemstilling verken Sagen eller Bull berører. I *Provinzialblade* er det en anonym Udgiver, en oppdiktet venn, og fiktive brevskrivere og bidragsytere som henvender seg til leseren – som igjen er en del av en gruppe hvor flere av medlemmene ikke eksisterer. Tidsskriftet er på mange måter en lek. For Sennett er narsissisme, som vi husker, som psykisk prinsipp det

²⁰³ Jf. Goffmann, Erwing, *Vårt rollespill til daglig: En studie i hverdagslivets dramatikk*, Pax forlag, Oslo, 1992.

motsatte av lek. Narsissisme får voksne mennesker til å avsløre motivene bak sine egne og andre menneskers handlinger. Tilbaketrekning fra overflatesosialiteten mot et dypere liv – som går på bekostning av selskapelighet og behaget ved tilfeldige vennskap – er resultatet av narsissisme i følge Sennett.²⁰⁴ Fastings *Provinzialblade* kan også hevdes å være uttrykk for en slik kunstform. Med alle de motstridende stemmene – iscenesettelsen av den anonyme Udgiveren – og fiktive leserinnlegg – bærer tidsskriftet preg av noe lekende. Leserne blir med på leken. De blir tilskuere – og tar del i redaktørens spill. I *Provinzialsamlinger*, derimot, avslører redaktøren sine personlige motiver. Her er det en Forfatter – som også er politiaktor, elsker av de skjønne vitenskaper og av naturvitenskapen – som taler.

²⁰⁴ Sennett, 1999, s. 76.

Kapittel 4: Politiaktoren

Redaktøren som ble politiaktor

Essayet ”Om Fængsler” ble publisert i 1791, i første nummer av det bergensbaserte tidsskriftet *Provinzialsamlinger*. Det kan være nærliggende å tenke seg at den anonyme utgiveren ante lite om at første utgave også skulle bli den siste. Eller kanskje kunne han – sin skrantne helse tatt i betraktning – tenke seg det? Redaktør, utgiver og forfatter av det omtalte essayet, viste seg nemlig å være Claus Fasting. Han var på dette tidspunktet inne i sitt siste leveår.

I essayet ”Om Fængsler” blir det tatt til orde for en mer human behandling av de straffedømte. Gjennomgående er oppfordringen til å vise medlidenhet. Det finnes ingen ting som er skjønnere, bedre eller mer i overensstemmelse med den menneskelige natur enn å vise medlidenhet, hevder forfatteren. Så lenge det finnes dyd, vil enhver som har gjort det han kan for å lindre sin brors smerter fortjene all god anerkjennelse. Man må være god mot dem som trenger det mest, nemlig de elendige som er utstøtt fra det borgerlige selskap. Disse menneskene er, i følge skribenten, overøst med straff og plager. De er ”Slagtoffer for den almindelige Rettfærdighed”. Det er med andre ord ikke bare fangene som synder. De som fører en politikk som tillater elendige forhold i fengslene opptrer umoralsk. Man må oppfordre både kongene, folket, prestene og øvrighetsbetjentene til ydmykhet. For ingen mennesker er feilfrie, hverken dem som soner sin straff eller dem som påfører den.²⁰⁵

I en fotnote opplyser den anonyme redaktøren leserne om at forfatteren faktisk er ”Kriminal-Aktor”. Vervet gjør noe med hans tenkemåte – og med hans avsky for konflikter og grusomhet. Han har som mål at denne teksten vil vitne om dette, og at han har klart å formidle det han vil på en stilfull måte – noe han for øvrig håper alle hans tekster vil bære preg av.²⁰⁶

Hvordan hadde det gått til at smaksdommeren og forsvareren av de skjønne kunster vi møtte i *Provinzialblade* hadde gitt seg hen til å tale de straffedømtes sak i tidsskriftoffentligheten?

²⁰⁵ ”Om Fængsler”, i *Provinzialsamlinger*, 1791.

²⁰⁶ ”Om Fængsler”, i *Provinzialsamlinger*, 1791.

For å finne svar på dette spørsmålet er det nødvendig med et tilbakeblikk. Utgiveren av *Provinzialblade* hadde som kjent sett seg nødt til å gi opp sitt tidsskriftprosjekt grunnet dårlig økonomi.²⁰⁷ I 1784 inntrådte han vervet som aktor i politiretten i Bergen, og 24. mars undertegnet han sitt første aktoratsinnlegg. Han var ikke jurist, men hadde bakgrunn i teologien, og som vi har sett, i litteraturens og filosofiens verden. Så er han også spesiell i sin tolking av rollen som politiaktor. I *Provinzialblade* skriver han om lykken, kjærligheten i livet og til de skjønne kunster. Disse interessene tar han også med seg inn i politiretten. Hvordan gikk det da borgeren av de lærdes republikk satte seg i aktors stol, grep pennen og bega seg ut på det som for ham må ha opplevdes som et ukjent fagfelt? Før vi kan komme dit, må vi se nærmere på hva slags institusjon Claus Fasting var blitt en del av gjennom vervet sitt.

Bergen by og politiretten

De tre maktsentrene i 1700-tallets Bergen var stiftsamtmannen, magistraten og de eligerte menn.²⁰⁸ Magistraten besto etter 1774 av en president, to borgermestre og to rådmenn. Et av magistratsmedlemmene hadde ofte stillingen som politimester, og var følgelig medlem av politiretten. I politiretten satt ellers stiftsamtmannen som formann, kommandanten på Bergenshus og en av de eligerte mennene. Politiretten besto med andre ord av flere framstående medlemmer. I 1710 fikk Bergen en egen politianordning, som omfattet mindre lov- og regelbrudd. Dermed fikk man et skille mellom rettslige lovbrudd og forseelser. Skillet gjaldt både hvilke domstoler sakene skulle føres for og hvem som skulle gripe inn overfor folk som brøt lovene. Det oppsto en klar grense mellom justissaker og politisaker. Straffesaker og sivilsaker tilhørte førstnevnte kategori, mens brudd på regler som gjaldt økonomi og handel, og alt som hadde med opprettholdelse av sosial orden å gjøre, ble ansett som politisaker. *Politi* er i denne sammenhengen ikke synonymt med *politi* i dagens betydning av ordet, men dreier seg om opprettholdelse av orden i det offentlige rom.²⁰⁹ Politikammerretten, hvor politimesteren var enedommer, fungerte som laveste rettsinstans for politisakene. Den kunne alene pådømme forseelser som var regnet som mindre alvorlige. De som ble dømt i politikammerretten, kunne selv anke saken sin til politiretten. Her var politimesteren påtaleinstans.²¹⁰ For å sikre handelen og arbeidsvilkårene for håndverkerlaug

²⁰⁷ Sagen, 1837, Nicolaysen Kvalsvik, 1996.

²⁰⁸ Eligerte menn: 16 borgere, utvalgt av borgerskapet.

²⁰⁹ Nicolaysen Kvalsvik, 1996, s. 45.

²¹⁰ I kontrast til dette behandlet Bytinget alvorligere saker, men byfogden som enedommer.

og offentlige tjenestemenn, var det viktig å holde ro og orden, og denne oppgaven ble altså forvaltet av politiretten.²¹¹ I tillegg fantes det en gjeldskommisjon og en egen brannkommisjon. Saker som kom opp i politiretten som egentlig hørte inn under en av de andre instansene ble henvist hit, selv om det hendte at politiretten forberedte deler av disse sakene.²¹²

Politiaktoren skulle framlegge påstand om straff i saker som var anket videre fra politikammerretten hvor politimesteren var alene om å avgjøre utfallet i sakene. Politimesteren trengte med andre ord ikke nødvendigvis å fremføre politiets argument når sakene ble anket.

Jeg vil her rette oppmerksomheten mot hvordan Fasting ytret seg i politiretten. Jeg har ikke undersøkt hvilken virkning innleggene fikk på utfallet i sakene. En systematisk gjennomgang av dommene hadde vært svært nyttig for å se om det var endringer, men jeg har dessverre ikke funnet tid til dette innen tidsrammen for denne oppgaven.

Tidligere framstilling av politiaktoren

Lyder Sagen tar i sin Fasting-biografi for seg Fasting som politiaktor. Han refererer til noen innlegg i forbindelse med noen handelssaker hvor Fasting legger ut i moralske vendinger om hvilke prinsipper man må rette seg etter når man driver handel. Sagen, som jo gav ut sin tekst i 1827, anonymiserte personene i sakene. Kyrre Grepp har også lest noen av aktoratsinnleggene i forbindelse med en doktoravhandling i litteraturhistorie han startet på, men aldri fikk fullført.²¹³ Han har konsentrert seg om privilegesakene, og Fastings konflikter med handelsborgerskapet i Bergen. Anders Bjarne Fossen og Egil Ertresvaag har benyttet seg av noen av Fastings aktoratsinnlegg i *Bergen bys historie*. Bjørn Kvalsvik har transkribert og gitt ut Fastings aktoratsinnlegg og skrevet et essay i forbindelse med utgivelsen av disse, ”At tale Sandhed og Retfærdighets Sag”.²¹⁴

Undersøker man rettsprotokollene fra Fastings periode i statsarkivet i Bergen, går det fram at Kvalsviks utgave er fullstendig. I arkivet finnes det 255 aktoratsinnleggene ført i pennen av Fasting. I hvert aktomslag finnes det et referat av klagen, tiltalevedtaket til politimesteren,

²¹¹ Kvalsvik, 1996 s. 45. (De eligerte menn besto av 16 av byens menn, valgt av byborgerne).

²¹² Nicolaysen Kvalsvik, 1996, s. 46. De som anket saken sin videre fra politiretten, anket til overhoffretten i Christiania. Derfra kunne saken appelleres til kongen. Fra bytinget forholdt det seg annerledes.

²¹³ Notatene hans ligger i Nasjonalbiblioteket. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Kyrre Grepps Fastingiana.

²¹⁴ Bjørn Nicolaysen Kvalsvik, ”At tale Sandhed og Retfærdigheds Sag” i *Sandhed og retfærdighet: Claus Fastings Politia-Actorat*, Bergen 1996.

vitneavhør og dokumentvedlegg samt innstillingen til politiaktor Fasting. Av kildematerialet i Statsarkivet kommer det også fram at Fasting var den eneste politiaktoren i politiretten i perioden han besatt vervet. Av protokollene i statsarkivet, ser man også hvem av politirettens medlemmer som har vært tilstede i forbindelse med hver sak. En gang, da Fasting var syk, blir det oppgitt i innlegget at det er ført i pennen av andre i kommisjonen. Da han ble syk igjen i november 1791, føres det også i pennen av andre på vegne av Fasting.²¹⁵

Fasting som politiaktor

Det var i den Periode Fasting kom til Bergen, da Pennemænd, det vil si Skrivekarle, tjente sig opp, eler om man vil, satte seg opp fra stol til stol i kollegier, magistraturer osv; Det var i den tid da Karethbagstanden selv, som Baggesen kalte den, var i velten. Da man så lenge sto bak på stormannens kareth til man steg inn i sin egen. Fasting kunne naturligvis ikke nedlate seg til kryperi, kunne ikke slå inn på noen snikvei. Han valgte den vei, - som genier velger – ved en helt annen penn enn den stive, curicale stålpen, ved nemlig, der innvies av gratier og behandles av muser, å gjøre seg sine talenter gjeldende. Han ville ikke søke, men søkes. Dette skjedde ikke – og hvor sjelden skjer det! Fasting ble uten levevei – fattig som han var – men dog stedse så ganske den han var – den samme Fasting.²¹⁶

Han var den han var, den samme Fasting, skriver altså Lyder Sagen. Det var han også da han i 1784 besatt vervet som aktor i politiretten i Bergen, og han i form av aktorsalarier for hver enkelt sak, fikk seg nettopp en *levevei*. I hvert fall kan man si at han var den samme som produsent av tekst. Skrivestilen i Fastings aktorattinnlegg vitner nemlig om at vi har med samme person å gjøre som i 1778–1781 gav ut tidsskriftet *Provinzialblade*. Den kan karakteriseres som slentrende, uforpliktende og elegant. Aktoren tillater seg ofte lange digresjoner som virker uten relevans for å påvirke utfallet i saken. Han henviser til både klassisk litteratur og samtidslitteratur, han benytter seg av litterære grep som metaforer og liknelser, og henviser både til tidsskrifter, romansjangeren og skuespillsjangeren.²¹⁷ I det hele tatt bærer innleggene preg av at de er skrevet av samme mann som er kjent for å ha bidratt til å innføre essayet som sjanger i Norge.²¹⁸ Jeg vil faktisk trekke det så langt som å hevde at mange av Fastings bidrag til politiretten i Bergen kan betegnes som essays. Som Kvalsvik Nicolaysen også kommenterer, er tydelig at Fasting bruker pennen og språket som redskap for

²¹⁵ Statsarkivet i Bergen, Politiretten, protokoller 1784 – 1791.

²¹⁶ Sagen, 1837, s. 40.

²¹⁷ Jf. 1785:40, 21. september, 1785 (NK, s. 154 – 156), 1791:6, 16. mars, 1791 (NK, 377 – 380), 1785:29, 13. juli, 1785 (NK, s. 139 – 140)

²¹⁸ Se Akselberg, 2006.

tanken når han utarbeider sine rettslige innlegg.²¹⁹ Dette gjør politiaktoren på samme som litteraturkritikeren gjorde det i sine essays i *Provinzialblade*. Noen vil kanskje hevde at en elegant skrivestil like gjerne kan være utslag av en retorisk tradisjon som ”tilhørte tiden”. Det hadde vært ønskelig med en sammenliknende studie av andre aktoratsinnlegg fra samme periode, for å undersøke hvor mye Fastings skiller seg ut. I politiretten på 1700-tallet finnes det eksempler på at det lover og privilegier kunne tolkes på en måte som tok hensyn til praktiske omstendigheter som berørte de tiltalte.²²⁰ Visst finnes det opplysningsmenn som henviser både til Descartes og Montesquieu, men hvor vanlig var det å henvise til romanfigurer eller karakterer fra den dramatiske scene i rettslig sammenheng? Det var heller ikke vanlig å komme med lange moralske drøftinger av forholdene i saken, for så å ende opp med å fastslå at dette ikke har noe med saken å gjøre, og henstille den til doms stikk i strid med de uttalte moralske pretensjoner. Som politiaktor var Fasting spesiell.

På et punkt kan aktorens springende penn likevel kunne sies å stå som eksempel på en trend i tiden, nemlig når det gjelder embetsmenn og offentlige tjenestemenns ytringer om allmenne tema. Jakob Maliks skriver i sin doktorgradsavhandling om den forhandlingen som foregikk mellom eneveldet og offentligheten. Denne forhandlingsprosessen gjorde det etter hvert mulig for embetsmennene å ytre seg relativt fritt i blant annet økonomiske tidsskrifter om politiske saker som ikke nødvendigvis angikk deres embetsområder.²²¹ Som vi har sett skrev Fasting om fangenes situasjon i *Provinzialsamlinger*, men han var også kritisk til laugene og privilegiepolitikken. Det var med utgangspunkt i sin posisjon som politiaktor han ytret seg rundt dette. Men til forskjell fra embetsmennene Maliks beskriver, som ytret seg i tidsskriftoffentligheten, benyttet Fasting, i forbindelse med privilegiepolitikken, også aktoratsinnleggene som medium for en slik kritikk.

Strid med politimesteren og politikk i stillingen

Hilde Sandvik skriver i sin hovedoppgave om hvordan politiretten var en arena for politisk strid i forbindelse med privilegiepolitikken. I 1772, for eksempel, ble det åpen konflikt.

²¹⁹ Kvalsvik, 1996, s. 53.

²²⁰ Sandvik, Hilde, *Umyndige kvinner i handel og håndverk: Kvinner i bynæringer i Christiania i siste halvdel av 1700-tallet. Hovedoppgave i historie*, Universitetet i Oslo, Tingbokprosjektet, 1992, s. 160 – 161.

²²¹ Maliks, Jakob, *Vilkår for offentlighet : sensur, økonomi og transformasjonen av det offentlige rom i Danmark-Norge 1730-1770*, Avhandling (ph.d.) - Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim, 2011, s. 281 – 282.

Nesten samtlige av politimesterens dommer ble underkjent dette året, med henvisning til Struensees forbud mot husundersøkelser og rimelighetshensyn som uvitenhet om lovene.

Sandvik skriver at virksomheten til politiretten og embetsførselen til politiet avhang av hvem som besatte stillingene. I de årene politiretten ble brukt til politisk strid med politimesteren, var det også størst aktivitet i politiretten. Skiftede syn på næringsreguleringene og privilegiepolitikken ga seg utslag i dommene i politiretten.²²²

Claus Fasting var fra Brandt inntrådte stillingen i 1787 i stadig strid med politimesteren i Bergen. Fasting kritiserte også privilegiepolitikken i utstrakt grad. Politimesteren klagde over hans lange moralske utgreiinger og stadige digresjoner og vittigheter. Brandt kom også med rettsbelæringer overfor argumentasjonen til Fasting.²²³ Hvordan gikk det til at han kunne beholde stillingen som politiaktor til tross for politimesterens misnøye? Hvorfor mistet han ikke stillingen?

Dikter på jakt etter embetsstilling?

Kvalsvik Nicolaysen konkluderer i sitt essay med at Fasting aldri kan ha tvilt på at det var rett ikke å være opportunist, og at det skulle være mulig å sette seg opp mot urimelige ordninger.²²⁴ ”Fasting var aldri opportunist ... og like lite kunne han rette seg etter kven som tilfeldigvis satt ved makta til å definere situasjonen – om det så var politimesteren, som han rett som det var la seg ut med dei siste åra,” skriver Kvalsvik Nicolaysen, i en kommentar til Fastings skrivestil i aktoratsinnleggene.²²⁵

At Fasting ikke rettet seg etter hvem som tilfeldigvis satt med makt til å definere situasjonen er interessant. For å underbygge dette trekker Nicolaysen Kvalsvik fram Fastings konflikter med politimesteren. Men hvem var det nå egentlig som ”satt med makten til å definere situasjonen” når det gjaldt embeter og stillinger? Det var ikke politimesterne, men kongen som delte ut embeter i den dansk-norske staten.²²⁶ Etter sin tid som politiaktor oppnådde embetsmannssønnen endelig å få sitt embete, som rådmann i Bergen. I artikkelen ”Lærdom, borgerlegging og skriftkultur”, skriver Arne Apelsest at kongen i prinsippet var både

²²² Sandvik, Hilde, *Umyndige kvinner i handel og håndverk*, Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo (1985), Tingbokprosjektet, 1992, s. 74.

²²³ Kvalsvik, 1996, s. 63–64.

²²⁴ Kvalsvik, 1996, s. 70.

²²⁵ Nicolaysen, 1996, s. 8.

²²⁶ Holmsen, Poul, *Kristiania politis historie 1624-1884*, utgitt av Fabritius, 1884, s. 19. Det var også kongen som gav søkere verv som viseborgermestere og viserrådmenn., jf Fossen, 1995, s. 710.

avsender og mottaker av all sakprosa. Når Fasting skrev sine politiaktorsinnlegg, tjente han kongen. Kongen var også, i teorien, mottaker av det han skrev. Apelseth trekker fram pamflettskriveren Even Hammer som eksempel på at en patriotisk pamflett nærmest kunne fungere som en form for søknad om embetsstilling. Skribenten viser gjennom pamfletten hvilke økonomiske studier han har vært igjennom.²²⁷ Det er ikke usannsynlig at Fasting også kan ha hatt en mulig embetsstilling i tankene når han skrev sine inngående og velformulerte aktorsinnlegg. Det samme gjelder tidsskriftene og skuespillene.

”Å seie at einevaldsstaten var rein absolutisme, styrt frå toppen gjennom eit altgjennomtrengande apparat, er feil. Der var rom for resonnement, der var jamvel rom for omfattande diskusjoner,”²²⁸ skriver Nicolaysen Kvalsvik. Nettopp dette, mener jeg, burde tale for at det var rom for at en politiaktor kunne være uenig med en politimester, og samtidig ha ”kongens velsignelse”. Dessuten er hensikten med ankemuligheten nettopp å prøve lovanvendelsen. Fasting var aktor – gjennom sitt verv *skulle* han stille seg kritisk til politimesterens avgjørelser. At Fasting viste at han var uenig med politimesterens syn, utelukker altså på ingen måte at han samtidig tenkte på sin personlige karriere.

Likevel kan det være et poeng at Fasting allerede hadde fått sin embetsstilling på det tidspunktet han kom i konflikt med politimester Brandt. Fra 1787 ble han rådmann i Bergen, og inntok dermed også posisjonen som dommer i rådstureten. Han fikk med andre ord en helt annen status i forhold til politimesteren enn han hadde hatt tidligere. Han trengte heller ikke å innrette seg etter forholdene med tanke på en mulig embetsstilling, fra 1787 hadde den jo allerede.

Politimester Brandt var ikke spesielt begeistret for rådmannen og politiaktorens hang til å invitere de skjønne kunster inn i politiretten. Dette reiser igjen spørsmålet jeg tok opp i forbindelse med *Provinzialblade*. Hvem så skribenten for seg som leser? Hvem ville han nå? Det lesende publikum Fasting må ha sett for seg som mottakere for de velformulerte aktorsinnleggene var en liten, men mektig forsamling. Foruten politimesteren var det magistraten, festningskommisæren og stiftsamtmannen. De siste var jurister, og hadde i likhet

²²⁷ Apelseth, Arne, ”Lærdom, borgarleggjering og skriftkultur” i *Norsk litteraturhistorie: Sakprosa. Bind 1 1750–1920*, 1998, s. 38

²²⁸ Kvalsvik, 1996, s. 9.

med Fasting bakgrunn som studenter i København.²²⁹ Som litteraturkritiker og tidsskriftskribent forutsatte Fasting et lesende publikum, et publikum som kunne fange opp hans direkte og implisitte litterære referanser. Det som kan virke merkelig er at som forfatter av rettsinnlegg ser politiaktoren Fasting ut til å forutsette det samme. Den eksklusive forsamlingen politikommisjonen utgjorde, må han ha vært klar over at han selv ikke var den eneste som ville ha mulighet til å kunne glede seg over sine mange stilmessige krumspring.

Det kan også være fristende å tenke seg at han som aktor i politiretten – et verv det er nærliggende å tenke seg at Fasting kan ha opplevd som lite tilfredsstillende, hans litterære ambisjoner og evner tatt i betraktning – kan ha funnet underholdning eller tilfredsstillelse i opplevelsen av å ytre seg over hodet på politimesteren, som ikke tilhørte denne lærde diskursen.²³⁰ Jeg tolker det slik at han benyttet sin kulturelle kapital for å kompensere for manglende jusskunnskaper – og kanskje, for å heve seg over, og distansere seg fra, politimesteren. Han knyttet seg til ”de store mennene” i politiretten, og utestengte politimesteren.

Det ser ut til at vi her har å gjøre med en person hvis motivasjon for å skrive er gleden ved å uttrykke seg. Men i tillegg til skrivegleden hadde han altså et publikum å imponere. Det kan være verdt å nevne at formannen i politiretten var stiftsamtmann von Hauch. I protokollene ved statsarkivet i Bergen kan man lese at han var til stede og underskrev svært mange av sakene. Stiftsamtmannen hadde stilling som kontrollerende og delvis overordnet instans i Bergen. Hans økende oppsyn med byene og øvrigheten i dem, ble uttrykt i instruksene embetet fikk. Instruksen av 1722 slo fast at han skulle passe på at borgerskapet og øvrigheten i byen fulgte forordninger og instruksjoner. Han skulle også ha oppsyn med rettsvesenet, og passe på at hvert steds øvrighet skjøttet embetet sitt på en forsvarlig måte. Om

²²⁹ Imsen, Steinar og Harald Winge, *Norsk historisk leksikon*, Oslo, 1999, s. 316.

²³⁰ Av de tyve borgermestere og rådmenn som lar seg identifisere i tiden 1730–1800, var hele 15 født i Bergen. De fleste av dem var kjøpmannssønner. Over halvparten hadde selv borgerskapsbrev, to som skippere, de øvrige som kjøpmenn. Med unntak av Claus Fasting, var det neppe var noen av borgerlig opprinnelse som tilhørte byens kjøpmannselite., jf. Fossen, 1995, s. 715. Magistratsmedlemmenes sosiale bakgrunn: Bortsett fra presidentene og et par av borgermestrene, hørte de fleste av magistratsmedlemmene til i det som kan kalles middelstanden i byen. Her fant man altså ikke folk fra de fremste familiene i Byen. Om embetene ikke kunne skaffe medlemmene store økonomiske inntekter, kunne det få dem til å stige på den sosiale rangstigen. Sosial prestisje. Stillingene kunne fungere som springbrett til høyere embeter. Fra 1774 ble det krav om at presidenten i magistratet skulle ha juridisk embetseksamen. Den ene av borgermestrene burde ha bakgrunn som ”studeret”, mens den andre burde være en handlende, eller en som kjente byens tilstand., jfr. Fossen, 1995, s. 718.

stiftsamtmannen mente at magistraten ikke forvaltet embetet sitt på tilfresstillende vis, for eksempel, skulle han innrapportere det til kongen.²³¹ Fra 1779 trådte stiftsamannen i enda sterkere grad enn tidligere fram som overordnet instans. Hans inngripen i det daglige styret i byen ble mer omfattende.²³² Fasting har vært klar over hvem han hadde som tilhører og leser av innleggene. Og han ville at stiftsamtmannen skulle lese mer. Første nummer av Claus Fastings *Provinzialsamlinger*, hvor det omtalte essayet, ”Om fængsler” utgjør en betydelig del, er nemlig dedikert til von Hauch.²³³

En privat gunstbevisning krever privat takknemlighet, skrev Fasting her, og legger til at ”Kunsten roses og fryser, er et gammelt ordspråk, men når den noen ganger ble rost av kjennere, og når disse kjennere alle lignet Deres Høyvelbårenhet, ville jeg anse det for den største av alle Belønninger”.²³⁴

Tjenerens rett er like kostbar som husbondens

Kanskje følte Fasting seg ikke helt hjemme i vervet som politiaktor: politimesteren etterlyste mer juss, mens skribenten og smaksdommeren for sin del fant glede i å formulere seg i vendinger ikke alle forsto. Det er ikke dermed sagt at han ikke nærte sympati for dem som tilhørte andre lag av samfunnet enn ham selv. I Sagens framstilling av Fasting som politiaktor, fremheves det at han ofte tok de svakes og de fattiges parti.²³⁵ At han kunne tale den svake parts sak, vitner da også noen av aktoratsinnleggene hans om. En sak hvor en tjenestejente klager på husbonden som mishandler henne kan tjene som eksempel. Husbonden finner det for godt ikke å møte i retten ”for en lumpen Piges Skyld”. Fasting gir *henne* medhold i saken. ”For Retten ere alle liige, og Tjenerens Ret ligesaa kostbar, som Husbondens, hvilket Thor Aas snart, med sin Skade vil erfare.”²³⁶ I prinsippet mente han altså at alle er like for loven, noe også Nicolaysen Kvalsvik kommenterer.²³⁷ Men hvor unikt var dette? Som vi skal se nedenfor, var det ikke uvanlig at politiretten tok tjenernes parti overfor husbonden. Det var heller ikke uvanlig å rette seg etter prinsippet om likhet for loven.²³⁸

²³¹ Fossen, Anders Bjarne og Tore Grønlie, ”Byen sprenger grensene”, bd. 4 av *Bergen bys historie*, Bergen, 1995, s. 726.

²³² Fossen, 1995, s. 732.

²³³ *Provinzialsamlinger*, 1791, s. 3.

²³⁴ *Provinzialsamlinger*, 1791, s. 3.

²³⁵ Jf. Sagen, Schreiner, Nicolaysen Kvalsvik.

²³⁶ 1789:3, 4. februar, 1789 (NK, s. 272). Denne saken refererer også Nicolaysen Kvalsvik til i sitt essay.

²³⁷ Nicolaysen Kvalsvik, 1996, s. 62.

²³⁸ Østhus Hanne, *Vanartige tjenestefolk eller uordentlige husbønder*, Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2007, s. 108 – 110.

Hanne Østhus har undersøkt forholdet mellom husbond og tjenere i politiets forhørsprotokoller i årene 1776–81 og 1790–95. Hun skriver at de fleste av sakene mellom tjenestefolk og arbeidsgiver i politikammerretten, hvor det ble avlagt kjennelse, gikk i arbeidsgiverens favør. Likevel var det absolutt mulig for tjenestefolk å få medhold. I Christiania trakk både tjenere og husbonder hverandre for retten, de fleste saksøkerne i disse sakene var tjenere. I følge Østhus tok politiet slike saker like alvorlig som andre saker: de tok for seg forklaringer fra sakspartene og vitnene, og forsøkte i hver sak å belyse hva som hadde skjedd.²³⁹ Avgjørende i saker hvor tjenerne fikk medhold, var at de hadde attester som sa at de hadde vist god oppførsel hos flere arbeidsgivere, skriver Østhus. Likevel var det ikke slik at tjeneren var avhengig av et godt rykte for å vinne, selv om dette hjalp. I noen tilfeller var det ikke tjenerens karakter, men selve handlingen, søkelyset ble rettet mot. Her var vitnemål ofte av avgjørende betydning for om tjeneren ble frifunnet eller dømt. I noen saker var det ikke tjeneren, men arbeidsgiveren retten ikke festet lit til. ”Dette var en begrensning av husbonds myndighet i politimester og politiretts favør,” hevder Østhus.²⁴⁰

I noen tilfeller ber Fasting om at de tiltalte må forskånes for bøter på grunn av fattigdom,²⁴¹ og mener han at det er riktig, har han ingen skrupler når det gjelder å tale tjeneres rett overfor en urettferdig husbond.²⁴² Men som vi har sett i kapittel 3 (Fasting i offentligheten), *identifiserte* han seg på ingen måte med disse menneskene. Å identifisere seg med noen og å vise sympati med noen er da heller ikke det samme. Han tok kanskje ikke *nødvendigvis* fattiges, eller svakes parti heller. Her vil jeg hevde at det, for Fastings del, var et spørsmål om moral. Det ser ut til at han skilte mellom såkalt *verdige* og *uverdige* fattige.

Syn på fattigdom

I lovgivningen fra 1740- og 1750-årene var skillet mellom verdige og uverdige fattige strengt trukket. Et slikt skille tok ikke hensyn til samfunnsmessige årsaker til fattigdom, kun individuelle årsaker som alderdom og sykdom. Dette var myndighetenes begrepsmessige inndeling, og representerte ikke nødvendigvis reelle forhold. Bruken av dette

²³⁹ Østhus, 2007, s. 116–118.

²⁴⁰ Østhus, 2007, s. 108 – 110.

²⁴¹ For eksempel 1787:1.

²⁴² For eksempel 1787:4.

motsetningsparet satte det rette, det gode, det dydige og det arbeidsvillige i kontrast til det som var urett, lidderlig arbeidsuvillig og ondt. Lediggang ble blant personer myndighetene anså som arbeidsføre, ble ansett som et resultat av latskap og ørkesløshet. Grensene mellom dem som ble oppfattet som arbeidsføre og dem som ikke ble det, ble trukket skarpt, mennesker som var delvis arbeidsuføre ble vurdert etter tukthusanordningens skille mellom arbeidsfør og ufør, og ikke etter grad av nød eller hvilke muligheter vedkommende måtte ha for å skaffe seg arbeid. Johanne Bergkvist skriver i sin masteroppgave at politiet i Christiania vurderte disse mellomkategoriene strengt, og folk som delvis var krøplinger ble sammen med tjenesteløse unge kvinner med barn dømt til tukthus.²⁴³

Men etter hvert som tukthuset ble overbelastet la man større vekt på å hjelpe de trengende, snarere enn å straffe de uvirksomme. I sammenheng med dette ble *moral* vektlagt i større grad som bakgrunn for hvem som skulle hjelpes og hvem som skulle straffes. Man skilte mellom de gode og de onde. Til den sistnevnte kategorien, hørte prostituerte og dem som hadde hang til fyll. Tidligere arrestasjon ble også ansett som ulydighet, et brutt løfte om forbedring. Moral var altså avgjørende for om de ble dømt til tukthus.²⁴⁴

De som av politiet i Christiania, i størst grad ble vurdert som verdige fattige, var gamle og svært skrøpelige tiggere. Dette ser også ut til å ha vært tilfelle for politiaktør Claus Fasting i Bergen. Et eksempel er en sak med en gammel og ”forkrøplet” fiolinspiller han mener bør slippe tukthus.²⁴⁵ At menneskers sviktende moral med hensyn til lidderlig levnet og høyt alkoholkonsum for Fasting er kriterier som – om de har forbrutt seg mot den offentlige ro og orden – kvalifiserer til tukthusstraff, er det heller ingen tvil om.²⁴⁶ Oppfatningen av Fastings hjerte for de svakerestilte i samfunnet bør altså etter min mening modereres, i hvert fall ut fra dagens oppfatning av hvem de såkalt svakerestilte er. Nicolaysen Kvalsvik skriver at ”Det var jamvel ein av sine eigne han refsa som ’Ryggesløs’ og ’Skjelm’; ein politiadjutant han mistenkte for korrupsjon, fråsegna gjengitt ovanfor var altså ikke retta mot den bermen som så ofte vart oppfatta som farleg og uregjerlig av styresmaktene.”²⁴⁷ Nå er det riktignok slik at

²⁴³ Bergkvist, Johanne, ”*en Haard og Dyr Tid*”: *fattigdom, tigging og løsgjengeri i Christiania 1790-1802*, Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2008, s. 12.

²⁴⁴ Bergkvist, 2008, s. 140 – 141.

²⁴⁵ Jf. Saken med fiolinspilleren.

²⁴⁶ Sakene referert i note 70.

²⁴⁷ Kvalsvik. 1996, s. 8.

politiadjutant Friele virkelig får gjennomgå i et av Fastings politiaktoratsinnlegg.²⁴⁸ Fasting viser her tydelig hva han mener om politiadjutanter som utnytter sin stilling. Men når det gjelder ”den bermen som så ofte vart oppfatta som farleg og uregjerleg av styresmaktene”, som i denne sammenhengen ikke var opphavet til Fastings vrede, bør det legges til at det i mange av aktoratsinnleggene nettopp var dette farlige og uregjerlige lag av folket aktorens moralske pekefinger ble rettet mot. En slik pekefinger må Fasting sies å ha vært i besittelse av, og han brukte den på ingen måte utelukkende mot øvrighetspersoner som misbrukte stillingene sine. Vel ser det ut til, som Kvalsvik Nicolaysen også fremhever i sitt essay, at Fasting hadde et hjerte for de svake i samfunnet. Men Claus Fastings politiaktoratsinnlegg viser at han skilte skarpt mellom verdige og uverdige fattige, og at moral var et vesentlig kriterium i sammenheng med et slikt skille. Formuleringsmåte og ordbruk forteller at han ble direkte provosert over mennesker som drakk og førte et såkalt ”litterlig levnet”.²⁴⁹ Som i saken hvor fiolinmaker Lars Andersen, konen og datteren hans beskrives som ”en Gruppe af liderlige og Guds-forgaaede Kroppe”²⁵⁰. Forstyrrelse av ro og orden, drukkenskap, slagsmål, skjødesløs omgang med ild, og overtredelse av ærbarhet og god skikk, er forhold som i følge Fasting underbygger utsagnet. Tjenestejentene de har i huset er ikke bedre. Selv om hun godt kan være ”Kydske som Diana”,²⁵¹ kan hun ikke frelses fra løssaktighetens skinn når hun bor i et slikt hus. I likhet med sitt herskap har hun prioritet i tukthuset. Her er Fasting på linje med politimesteren. Faktisk kan saken, i følge Fasting, tjene som bevis på ”Politimesterens Aarvaagenhed at trække Lasten fram af deres mørke Huuler, og retskafne Tænkemaade at haandtere Ret, Fred, og Sikkerhed iblant oss.” Politidommen bekreftes, og om man vil kan den skjerpes.²⁵²

På noen punkter er Fasting altså enig med både politimesteren og det som synes å ha vært den rådende oppfatning ellers i samfunnet. Et av disse er i synet på tukthuset. Her kan det se ut som om hans oppfatning sammenfaller med hva som var vanlig oppfatning i tiden.

²⁴⁸ 1785:25.

²⁴⁹ For eksempel: 1784:19, 1784:30, 1785:13, 1785:20, 1785:32, 1785:33, 1785:34, 1787:2, 1787:7, 1787:16, 1788:13, 1789:10, 1789:18, 1790:26, 1790:28, 1790:29, 1790:37, 1791:15, 1791:22, 1791:27, 1791:30.

²⁵⁰ 1789:10.

²⁵¹ Her refereres det til den romerske gudinnen Diana. Naturens og kvinnes beskytter.

²⁵² 1789:10, 24.

Tukthuset og kritikken

Det første tukthuset i Norge ble bygget i Trondheim i slutten av 1630-årene, men da det brant i 1668, ble det ikke bygget noen ny slik anstalt før i 1733. I Christiania fikk man tukthus i 1744, og tre år senere ble ”arbeidshuset” i Bergen gjort om til tukthus.²⁵³ Tukthusene hørte inn under fattigvesenet. Potensielle beboere var i følge anordningen av 2. februar 1741 arbeidsdyktige tiggere og dem som ikke hadde arbeid, gutter som ikke gikk i lære, omstreifere, vanartige tjenestefolk, krangleverne ektefeller, ulydige barn og løsaktige kvinner. Også unge som ikke hadde blitt konfirmert kunne settes på tukthus for å gå igjennom konfirmasjonsforbredelse. I tillegg kunne mennesker med sinnslidelser og (”veneriske arrestanter”) plasseres på tukthuset.²⁵⁴ Christiania tukthus, etablert i 1736, var ment å være en straffe- og forbedringsanstalt. Her skulle løsgjengere og tiggere oppdras gjennom hardt og ensformig arbeid. De skulle forbedres slik at de kunne underholde seg på lovlig vis når de slapp fri. Ved hjelp av tvangsarbeid skulle de innsatte temmes, tukthuset skulle fungere som rehabilitering. Men i tillegg til å være en anstalt for forbedring, skulle tukthuset også være en straffeanstalt.²⁵⁵ Tukthusanordningen var grunnlagt etter en merkantilistisk ideologi. Samfunnets ressurser, også når det gjaldt arbeidskraft, skulle utnyttes til det beste for staten. Dermed rettet myndighetene søkelyset mot mangel på arbeidskraft og tigging.²⁵⁶ Den oppdragelsen som skulle foregå i tukthuset kan altså ikke utelukkende betraktes som straff, men også som moralsk forbedring av mennesket.²⁵⁷

Man fikk et ideologisk skifte rundt begrunnelsen for tukthuset på slutten av 1700-tallet, skriver Bergkvist. Det bredte seg oppfatninger om at nøden hadde bakgrunn i arbeidsløshet, og samtidig kom en kritikk av effekten av tukthuset. Fra 1760-årene hadde en institusjonskritikk kommet til i England, på bakgrunn av den store dødeligheten på barnehjemmene og i fattighusene. Med tukthusanordningen av 1741 hadde all form for lediggang blitt oppfattet som selvforskyldt. Med den økte forståelsen for fenomenet arbeidsløshet, hadde det blitt naturlig å stille spørsmål ved hvordan man skulle dømme folk

²⁵³ Hauge, Ragnar. *Straffens begrunnelser*, Oslo, 1996, s. 89.

²⁵⁴ Hauge, 1996, s. 90.

²⁵⁵ Bergkvist viser til Ståle Dyrvik som hevder at tjenestefolkspørsmålet og motivet om å beskytte privilegiepolitikken sto sentralt. Myndighetene så på de fattige som et ordensproblem. Drivkraften bak tukthusanordningen var i følge Dyrvik bøndene, og byborgerne. Førstnevnte gruppe ønsket billigere arbeidskraft, mens sistnevnte ville beskytte sine håndverks- og handelsprivilegier.

²⁵⁶ Bergkvist, s. 30–32.

²⁵⁷ Bergkvist, s. 33.

for løsgjengeri når de ikke var mulig for dem å få arbeid.²⁵⁸ For å unngå å dømme dem som var ufrivillig arbeidsløse for løsgjengeri, ville tukthuskommisjonen tilby arbeid, og opprette frivillige arbeidsanstalter. Ved å gjøre det, mente kommisjonen at man kunne skille ut de onde og straffe dem. Ved å skille mellom gode og onde, gjorde man moral til et kriterium for å skille dem det fortsatt var mulig å oppdra fra dem det ikke var noe håp for.²⁵⁹

Fasting og tukthuset: et sted for forbedring?

Blant Bergens mange stiftelser finnes en som er svært prisverdig, og denne er hverken fattighuset eller bedehuset, hevdet Fasting. Nei, tatt i betraktning beboerne, er den nettopp det motsatte, en ”Røver-Kuule”, skriver Fasting, og legger til:

Her samles alt Feye-Skarn, som paa en almindelig Mødding; og her mødes Tyve og Drukkenbolte, Løsgiangere og Bedragere, alle som Giæster ved eet Bord, og Lemmer a feen Familie. Her fryder Arbeyde Retterne, og Svøben er primum mobile til alt. Her vogner mangen Eftertanke, her frelses mangen Synder, og her frelses især Staten fra meget af hva den drages med.²⁶⁰

Tidsskriftredaktøren Fasting ser ut til å ha hengitt seg til et kunnskapssyn som gikk ut på å *forbedre* menneskeheten. Ved første øyekast kan det også se ut til at politiaktoren ville forbedre den delen av Bergens befolkning han møtte gjennom sitt virke. Og hva kunne vel være et bedre egnet sted for en slik måloppnåelse enn tukthuset? Han skriver at det finnes stiftelser der slike folk ”kan nyde Borgerrettighed”. Legevitenskapen disse stedene representerer overgikk alt man har lært siden Hippokrates, hevdet han.²⁶¹ Men det finnes også eksempler på saker hvor det kommer fram at han ikke så på tukthuset som noe sted å forbedre menneskeheten. Dette synet gjorde seg særlig gjeldende i tilfeller hvor unge mennesker, som ikke var voldelige eller drikkferdige, var involvert, jf. en sak der en mor ville sende sønnen i tukthus, og politiaktoren oppfordret til det, mens den moralske og den følsomme Fasting tydelig kvies.²⁶²

Om man skulle plasseres på tukthus eller ikke ser altså for Fasting ut til å ha vært et spørsmål om moral. Der han mente det var *mulighet* for forbedring, så han med andre ord ut til å være mindre villig til å plassere den tiltalte i tukthuset. Formuleringene om *forbedring* for dem han

²⁵⁸ Bergkvist, s. 36–37.

²⁵⁹ Bergkvist, s. 38–39.

²⁶⁰ 1789:18.

²⁶¹ 1785:19.

²⁶² 1790:41 og 1791:21.

anså for å være umoralske (håpløse) ser dermed ut til å være retoriske virkemidler, snarere enn uttrykk for et syn på tukthuset som forbedringsanstalt. Når han skriver ”her frelses især Staten for meget af hvad den drages med”, indikerer det etter mitt syn, at han heller så på tukthuset som et sted å gjemme bort mennesker som samfunnet burde skånes for. Men, vil jeg hevde, dette må også sees i sammenheng med en tendens i tiden, som kritikken av tukthusene som kom fra England. Fasting, som leste engelske tidsskrifter har sannsynligvis vært oppdatert på denne diskusjonen. Også i Christiania fant det, som vi har sett, sted en slik kritikk av tukthusene, og Fasting var på ingen måte spesiell når det gjelder å ville benytte tukthusstraff i mindre grad. På dette området er han snarere et tidstypisk eksempel.²⁶³

Nicolaysen Kvalsvik mener at Fasting oppfatter rettstelletts funksjon som analogt til legekunsten, og viser til de mange tilfellene hvor Fasting bruker legemetaforer i forbindelse med sin omtale av tukthuset.²⁶⁴ Dette tolker han som at Fasting så på tukthuset som en forbedringsinstitusjon. Jeg mener dette hos Fasting snarere kan være retorikk, siden han ser ut til å skille mellom dem som fortjener en plass i tukthuset og dem som ikke gjør det. Særlig unge mennsker, der det fortsatt kan øynes håp om forbedring, bør etter Fastings mening nettopp *forskånes* fra et slikt opphold.

Når Fasting krever tukthustraff, dreier det seg nesten bestandig om mennsker han oppfatter som en fare for omgivelsene, noe også Nicolaysen Kvalsvik påpeker.²⁶⁵ Og nettopp dette, mener jeg taler for at Fasting ”i virkeligheten” ikke så tukthusene som noe sted for forbedring. Når det derimot gjelder Fastings syn på tukthuset som et middel for å forbedre samfunnet som *helhet*, vil jeg til en viss grad si meg enig med Nicolaysen Kvalsvik. Men også dette utsagnet mener jeg bør modereres, for selv om Fasting mener at samfunnet må skånes for en del mennesker og deres handlinger, ser det ikke ut til at han anser innesperring som noen ideell løsning. Essayet ”Om Fængsler” taler i hvertfall for at Fasting stilte seg svært kritisk til den dårlige behandlingen av de straffedømte.²⁶⁶

Følelser i politiretten

Konfliktene mellom aktoren og hans overordnede hadde bakgrunn i at politimesteren mente at Fasting benyttet seg av sine egne tolkninger som juridisk sett var ugyldige. Nicolaysen

²⁶³ Jfr. Bergkvist.

²⁶⁴ Kvalsvik, 1996, s. 59.

²⁶⁵ Kvalsvik, 1996, s. 58.

²⁶⁶ ”Om Fængsler”, i *Provinzialsamlinger*, 1791.

Kvalsvik begrunner uoverensstemmelsene med at Fasting tenkte moralfilosofisk snarere enn juridisk. Fasting ble sikrere i det formaljuridiske etter hvert, likevel var det noe spesielt i hvordan Fasting tolket lover og regler og situasjoner på. Gjennom sitt virke, skapte han seg noen prinsipper som han etter hvert sto fullstendig fast på, selv om de ikke alltid var festet til noen lov.²⁶⁷ ”På den ene siden kan de prinsipielle vurderingene settes i sammenheng med de prinsippene personene har handlet etter. På den annen side kan han legge inn et moralsk eller moralfilosofisk eller juridisk prinsipp som saken illustrerer eller blir prøvd mot,” hevder Nicolaysen Kvalsvik.²⁶⁸

Den spesielle form for sensibilitet som Fasting talte for i sine skrifter, mener Kvalsvik at synes å være styrt etter en ”epikureisk interesse”. I denne forbindelse trekker han fram Fastings søken etter det naturlige og nødvendige. Her vil jeg argumentere for at Fasting er påvirket av sin tid, av det han leste, av førromantiske idealer, som Rousseau, som jeg finner direkte og implisitte referanser til i svært mange av Fastings tekster. Rousseau er også opptatt av dette forholdet mellom det naturlige og det nødvendige, (for øvrig et typisk tidligromantisk trekk).

Vender vi for eksempel tilbake til essayet ”Om Fængsler”, husker vi at Fasting begrunnet en mer human behandling av de straffedømte med at man måtte vise *medlidenhet*. For tidsskriftredaktøren som også var politiaktør fantes det ingen ting som var mer i overensstemmelse med den menneskelige natur enn det.²⁶⁹ For Rousseau er mennesket et handlende vesen som er i kontinuerlig kontakt med andre mennesker, og det kan derfor ikke handle i tråd med sine instinkter i alle situasjoner. Likevel har mennesket med seg de grunnleggende instinktene det er utstyrt med fra naturtilstanden. Disse må derfor danne grunnlaget for moralen til mennesket i samfunnet. Instinkter som må bevares, og videreutvikles i tråd med fornuften (jf. *Emile*). De grunnleggende instinktene er for Rousseau kjærligheten til en selv, eller selvoppholdelsesdriften og *medlidenheten*.²⁷⁰ ”Saa længe Kierlighed lever, vil man elske den Mand, som var Fangernes Tolk, og Medlidenheds Sendebud paa Jorden..”, skriver Fasting.²⁷¹ Også den etter hvert så dydige Julie i *Julie eller den nye Heloise*, er opptatt av medlidenhet. I et brev til Saint-Preux begrunner hun hvorfor

²⁶⁷ Kvalsvik, 1996, s. 51.

²⁶⁸ Kvalsvik, 1996, s. 53.

²⁶⁹ ”Om Fængsler”, i *Provinzialsamlinger*, 1791.

²⁷⁰ Fjellbu, 2008, s. 100–102.

²⁷¹ *Provinzialblade*, 1791, s. 40.

hun tar seg tid til å snakke med de fattige og nødlidende. Det er nemlig ikke bare penger disse trenger, de har også behov for medfølelsens midler som er trøst, råd og omtanke. Hvis man virkelig vil være et menneske, må man vise medfølelse og stige ned i samfunnet, hevder Rousseaus romankarakter.²⁷²

Å bevare dem som ikke kan ta vare på seg selv, er både rettferdig og naturlig, skrev Fasting.²⁷³ Nicolaysen Kvalsvik begrunner Fastings interesse for *det naturlige* med at han er påvirket av Epikur. Og Fasting bruker ofte vendinger som henspiller på hva som er naturlig og hva som ikke er det i sine omtaler av menneskers handlinger. Men jeg mener han også her, like gjerne kan ha vært påvirket av sin egen samtids Rousseau.²⁷⁴

Et begrep Rousseau brukte gjennomgående, når han skulle beskrive menneskets egenskap av å være noe mer enn ren materie var *hjertet*. Hjertet var bildet det følelsesmessige og det moralske livet til menneskene. Hjertet fikk hos Rousseau en funksjon som moralsk veiviser. Som bilde på den ekte og naturlige erfaringen upåvirket av sansene. I hjertet kunne man finne det som er autentisk, det sanne. Men menneskene kan føres på galt spor av hjertene sine. Hjertet – og mennesket – er nemlig svakt, og lar en seg bøye for følelser som begjær og lidenskap, kan hjertet ledes vill.²⁷⁵ Mye tyder på at også politiaktoren i Bergen mente at veien til menneskenes moralske valg var å finne i hjertene deres.

Jeg vil altså hevde at Nicolaysen Kvalsvik ikke argumenterer godt nok når det gjelder hvorfor Fasting ikke skal være påvirket av litterære og tankemessige strømninger i *sin* samtid. Han var påvirket av Rousseau, han brukte stadig vendinger som ”å søke i sitt eget hjerte”, og argumenterte, som Nicolaysen Kvalsvik jo også påpeker, ut fra hva som var *det naturlige*. Tekster i *Provinzialblade*, *Provinzialsamlinger*, skuespillet *Julie* og en del politiaktoratsinnlegg, mener jeg underbygger dette. Det er ikke dermed sagt at han ikke kan være påvirket av Epikur. Jeg ser bare ikke hvorfor dette skal stå i motsetning til å følge tidens strømninger, og danne grunnlag for å hevde at han ikke hadde evner til å rette seg etter litterære moter,

²⁷² Rousseau, 1761, 1999, bd. 1, s. 365.

²⁷³ *Provinzialsamlinger*, 1791, s. 46.

²⁷⁴ Det finnes mange eksempler på dette. Jeg tenker på barna til Julie som skal oppdras i tråd med sine naturlige evner, Emile som skal oppdras på samme måte, Rousseaus latterliggjøring av overfladiskheten ved hoffet i Paris, både i Julie eller den nye Heloise og i *Confessions*, generelt hans kjærlighet for naturen og det naturlige. Det naturlige i mennesket, og menneskets følelser.

²⁷⁵ Fjellbu, 2008, s. 103–104.

hvilket jeg mener Fasting gjør. Kvalsvik Nicolaysen bruker Fastings utsagn om *det nødvendige* og *det naturlige* når han vil påvise at Fasting ikke er påvirket av moten, men heller har en moderne tolking av Epikur som forbilde for sine tanker. Dette – sammen med oppfatningen om at han ikke interesserte seg for sin personlige karriere – danner grunnlag for Nicolaysen Kvalsviks utsagn om at Fasting var en av Norges første individualister.

Vi har imidlertid sett at Fasting trolig tenkte mer på sin personlige karriere enn tidligere framstillinger av ham vil ha det til. Heller ikke de følelsesladede formuleringene hans trenger å indikere at han skulle være en som ikke inrettet seg etter situasjonen, eller at han ikke fulgte moter. Vel var politiaktoren spesiell med tanke på *hvor* han kommer med disse ytringene, men mye tyder på at skribenten Fasting tekstlig sett, nettopp var påvirket av strømninger og litterære moter i sin samtid. Fasting *hadde* evner til å rette seg etter litterære moter, og han gjorde det.

Kapittel 5: Følelser og offentlighet

Som vi så i kapittel 2 var fremstillingene av Fastings relasjon til Alette Sophie inspirert av romantisk litteratur. Formidlerne av denne kjærlighetsfortellingen gjorde følelser til drivkraft i Fastings liv. Vi skal nå se hvordan Fasting selv så litteraturen – og spesielt romanen – som forbilde, eksempel til etterfølgelse for menneskenes liv og følelser. Både redaktøren og politiaktoren setter satte nemlig ord på følelser – i offentligheten, og i domstolen foran den rettslige offentlighet, som det eksklusive dommerpanelet i politiretten i Bergen representerte.

Claus Fasting i litteraturhistorisk sammenheng: Klassisist eller tidligromantiker?

Som vi husker fra kapittelet om politiaktoren, hevdet Kvalsvik at Fasting ikke rettet seg etter litterære moter, han var påvirket av Epikur, og derfor skeptisk til ekteskapet.²⁷⁶ Kvalsvik mener å finne begrunnelse for dette både i tekster i *Provinzialblade*, der kjærlighet og ekteskap kommenteres, og i Fastings negative omtale av ekteskapet i politiaktoratsinnleggene.²⁷⁷ Fasting hadde riktignok en fortid i Norske Selskab, og Liv Blikrud beskriver dikterne i selskapet som en siste generasjons klassisister og rokokkodiktere, som ikke hadde sansen for tidligromantikernes føleri.²⁷⁸ Men det Blikrud også påpeker er at flere av selskapsmedlemmene beveget seg i andre retninger litterært sett når de besatt sine embeter i ”hjemlandet.”²⁷⁹

Lyder Sagen beskriver Fasting som en som i motsetning til sine venner i Norske Selskab – beundret den tidligromantiske dikteren, Johannes Ewald (1743 – 1741). Sagen tolker Fasting som både klassisist og tidligromantiker. Han hevder at han mener å finne en følsomhet og

²⁷⁶ Libertinerne på 1700-tallet var skeptiske til ekteskapet. De anså Epikur som et forbilde. Se Maurset, Anne Beate, *Mennesket: Arven fra opplysningstiden*, Oslo, 2008.

²⁷⁷ Kvalsvik, 1996.

²⁷⁸ Blikrud, Liv, *Den smilende makten: Johann Hermann Wessel og Norske Selskab*, Oslo, 1999, s. 151.

²⁷⁹ Blikrud, 1999, s. 151.

kjærlighet i Fastings dikt, noe som ikke er vanlig ”av en Genius begavet med hiin Wielandske eller epigrammiske Vittighed som hans.”²⁸⁰

Francis Bull skriver om Fasting at han som medlem av Norske Selskab ikke begrenset seg til den franske klassisismens idealer. Han priste Ewalds talent, beundret Voltaire, og kjente seg både tiltrukket og frastøtt av Rousseau, skriver Bull. Fasting var også begeistret for romanene til både Samuel Richardson og Lawrence Sterne, og blant tyske skribenter likte han både Gessner, Wieland, Lessing, Winckelmann og Goethe. I følge Bull hadde han hadde smak og forståelse for god litteratur, uavhengig av retning. I løpet av 1770 og 1780-årene ble Fasting i tiltagende grad mottakelig for tidligromantiske ideer og idealer, men sviktet likevel aldri den klassiske humanitet, mener Bull.²⁸¹ Også Ludvig Holm-Olsen og Kjell Heggelund skriver i *Norsk litteraturhistorie* fra 1995 at Fasting var en av Norske Selskabs skarpeste klassisister, men at han også kom til å virke for den førromantiske diktningen. Når det gjelder Fastings litteraturkritikk er det i forbindelse med diktningen ikke fornuften, men følelsen som virker som det sentrale.²⁸²

Fra sivilisert væremåte til intimitet

Liv Blikrud skriver i *Den smilende makten* om Norske Selskab i perioden 1772 – 1784. I denne perioden var Fasting aktivt medlem, og var en av stifterne av selskapet. Blikrud tar utgangspunkt i Richard Sennets teorier om intimitetstyranniet når hun tolker selskapet som preget av en sivilisert væremåte, hvor medlemmene opptrådte overfor hverandre bak smilende selskapsmasker, kritiserte hverandres arbeider, mottok kritikk med godt humør, og ikke visste mye om hverandres ”personlige liv”.²⁸³

Da Fasting reiste hjem til Bergen for godt, utga han *Provinzialblade* hvor vi husker at han iscenesatte samtaler og fiktive brev mellom en anonym Udgiver og fiktive venner og lesere. Tidsskriftet var preget av lek og maskespill, hvor leserne ikke fikk vite mye om redaktør Fasting og hans syn og meninger. I lys av Sennett kan man si at Fasting som redaktør for *Provinzialblade* ikke trakk med seg personligheten sin i den litterære offentligheten. Han

²⁸⁰ Sagen, 1837, s. 71 – 72.

²⁸¹ Bull, Francis, ”Norges Litteratur fra reformationen til 1814”, i Bull og Paasche, *Norsk Litteraturhistorie*, Aschehoug, Oslo, 1923, s. 481 – 482.

²⁸² Holm-Olsen, Ludvig og Kjell Heggelund, *Fra runene til Norske Selskab*, bind 1 i Edvard Beyer (red.) *Norsk litteraturhistorie*, Oslo, 1995, s. 590.

²⁸³ Blikrud, 1999, s. 78–79.

opptrådte sivilisert bak en maske – den anonyme Udgiverens. Selv om Fasting i *Provinzialblade* ytret seg bak masken til den anonyme Udgiveren, og bladet var preget av lek og fiksjonsspill, viser en del tekster at Fasting var opptatt av følelser, og spesielt de følelser som han mente litteraturen kunne bringe fram hos menneskene.

Vi skal nå se hvordan han gjorde seg til en formidler mellom den intime sfære og den offentlige.

Redaktøren, politiaktoren og litteraturen

I følge Habermas er den litterære offentligheten det formidlende leddet mellom den ytre samfunnsmessige offentligheten og den indre familiale intimsfæren. Denne litterære offentligheten var grunnlagt på en ”særegen offentliggjøring av det private, den hadde intimsfæren som menneskelig laboratorium.”²⁸⁴ I denne dannelsesprosessen var den borgerlige romanen – brevromanen spesielt – en avgjørende faktor. Hos Habermas er splittelsen innenfor den borgerlige privatsfæren, og litteraturen og fiksjonen som formidler mellom disse områdene et avgjørende punkt i utviklingen av den borgerlige selvforståelse.²⁸⁵ I tekstene jeg har valgt ut fra *Provinzialblade* kommenterte Fasting nettopp dette forholdet. Han tok i disse tekstene opp hvordan litteraturen som publiseres dannet forbilder for menneskers liv. Utgiveren av *Provinzialblade* kommenterte her private forhold som følelser og ekteskap, og hvordan de påvirket menneskers opptredener i offentligheten. Og hvordan offentligheten – gjennom litteratur – kunne påvirke den private sfære – og følelsene. For Habermas er romanen avgjørende for offentliggjøringen av det private. Inspirert av romanen og de forbilder (og følelser) den fremmer, var Fasting i sitt virke som politiaktor bidragsyter i en slik prosess. Han offentliggjorde det private ved å sette ord på følelser i offentligheten (representert ved aktoratsinnleggene). Han offentliggjorde også det private ved å trekke inn det dydige ideal som 1700-tallsromanen fremmer når han vurderte menneskers opptreden – i sitt virke som politiaktor.

Jeg vil i det følgende drøfte hvordan private forhold som kjærlighet, følelser og ekteskap behandles i *Provinzialblade*, og skribenten – eller Fastings mange maskers – ytringer om

²⁸⁴ Solheim, Jorun, *Kjønn og modernitet*, Pax forlag, Oslo, 2007, s. 89 – 90.

²⁸⁵ Solheim, 2007, s. 90.

hvordan disse fenomenene påvirket menneskers opptredener i offentligheten. Og hvordan offentligheten kunne trenge inn i, og påvirke den intime, private sfæren.

Skjønnlitteraturen som forbilde for livet

Hva man kan lære av litteraturen: romanen som mal for det virkelige liv

Som vi husker fra kapittel 2, var skjønnlitteraturen kanskje i større grad enn i dag kilde til kunnskap om menneskelige følelser. *Romanen* var i følge Habermas bindeledd mellom den intime sfære og offentligheten.²⁸⁶ Som vi skal se, er romanen for Fasting forbilde for menneskenes liv, selv om han ikke nødvendigvis anså den for å være noe godt forbilde.

33. utgave av *Provinzialblate* fra 1780, er i sin helhet viet anmeldelse av oversettelsen av en tysk roman, *Sophiens Reise Von Memel nach Sachsen*.²⁸⁷ Denne boken vil skribenten ”instændig” anbefale alle sine ”Læsere og Læserinder”. Romanen kan leses uten hverken å forderve smaken eller å forstyrre hjernen. *Sophies Reyse* er en av meget få romaner som forener alle fordelene romaner burde ha, men sjelden har, hevder Fasting.²⁸⁸

En fordel romanen *burde* ha, og som skribenten fremhevet som spesielt viktig, var at den skulle gi lærdom om livets og menneskenes plikter, uten å virke kjedsommelig. Romanen burde lære mennesket om livet gjennom uforgjengelige bilder av dydens skjønnhet, dens plikter, og hvor galt det gikk med dem som ikke levde i tråd med den. *Provinzialblades* litteraturkritiker understreket at *Sophies Reyse* kanskje ikke var feilfri, men disse feilene tok ikke fra den det minste av dens nytte. De hindret den heller ikke å inneha den svært så prisverdige hensikt å *forbedre* en fordervet verden.²⁸⁹

I dansk-norsk 1700-tallslitteratur blir romanen ikke tatt på alvor som sjanger, den står lavt i kurs. Nicolas Boileau (1736–1711)²⁹⁰, for eksempel, gjør narr av romanen i sin niende satire.²⁹¹ Holberg delte dette synet, og mente at slik litteratur var for dem med slett smak. I

²⁸⁶ Jfr. Habermas. Solheim, 2007, s. 90.

²⁸⁷ Romanen opplyses å være skrevet av skrevet av Hr. Pastor Johan Timotheus Hermes.

²⁸⁸ *Provinzialblate* nr. 33, 1780.

²⁸⁹ *Provinzialblate* nr. 33, 1780.

²⁹⁰ Nicolas Boileau (1636–1711), skrev satirer, epistler og vers, og er kanskje mest kjent for *L'Art poetique* (Diktningens kunst) hvor han oppsummerer prinsippene for den franske klassisismen. (Cussani, Paola og Gro Rørstadbotten, *Tidslinjer: Ideenes historie fra Homer til Aasen*, Oslo, 2009, s. 241.)

²⁹¹ Blikrud, 1999, s. 169.

”Forberedelse” til *Moralske Tanker* fra 1743, omtalte han romaner som *Robinson* og *Pamela* i negative vendinger. Det var *karakterene* i romanen, og deres opptredener som var gjenstand for kritikk hos Holberg, han kritiserte romankarakteren Pamela, og hennes valg, ut fra hvor godt eller dårlig moralsk forbilde hun var for leserne.²⁹²

Senere i århundret nedvurderte dikterne i Norske Selskab romanen slik Holberg hadde gjort. Den sentimentale og tåredryppende romanen var gjenstand for medlemmenes spott, de kobler den til kvinnelig føleri og tyske overdrivelser, skriver Bliksrud.²⁹³

Det fantes også dem som forsvarte romansjangeren i Danmark-Norge på 1700-tallet. Friedrich Christian Eilscov (1720–1745), for eksempel, mente at verdien til romanen nettopp lå i sjangerens frihet. Han mente romanen skulle moralisere på fiksjonens premisser, og mente at det innenfor romansjangerens frie grenser ble mulig å ”forme et mikrokosmos i samsvar med en fabel eller ’Forsyns Plan’”.²⁹⁴

I likhet med mange andre i sin samtid, er Fasting også i utgangspunktet skeptisk til romansjangeren. Dette fordi han mener romanen er for lang og utflytende, men også fordi han i likhet med Holberg mener at karakterene ofte ikke danner gode forbilder. Danner de gode forbilder, derimot, kan de som vi har sett, ikke mindre enn *forbedre en fordervet verden*.²⁹⁵

I romaner om kjærlighet, skriver Fasting, kunne man gjort en lang historie kort ved å la hovedpersonene si at de elsker hverandre. For, poengterer han, det er jo egentlig det som er hele poenget.²⁹⁶ For Fasting var det altså budskapet i romanen man kunne lære noe av, og som *kunne* gjøre den verdifull som sjanger. Men også med hensyn til budskapet stilte han seg kritisk. Det hadde vært fint om man kunne forhindre at barn leste romaner for tidlig, selv de som er gode, for ikke å ”foregripe Naturen i Dens Bestemmelse,” hevdet han.²⁹⁷ Det er altså tydelig at Fasting mente litteraturen virket formende på unge menneskeliv, den kunne virke forstyrrende på den naturlige utviklingen.

Slike idealer kunne i følge Fasting være farlige. Og som begrunnelse for det, hevdet han som vi ser – i tråd med tidligromantisk tankegang – at de strider mot det naturlige. Men litteraturen

²⁹² Holberg, ”Fortale til *Moralske Tanker*”, i Berge, 2008, s. 43–44.

²⁹³ Bliksrud, 1999, s. 169–172.

²⁹⁴ Bliksrud, 1999, s. 172.

²⁹⁵ Bliksrud trekker blant annet inn Fastings anmeldelse som eksempel, men medgir at Fasting er mindre dogmatisk i sin kritikk av romanen enn det Holberg er. Fastings aversjon mot det sentimentale var ikke så sterk som Holbergs, og hans kritikk retter seg mot dens mangel på foreskrevne regler.

²⁹⁶ *Provinzialblade* nr. 33, 1780.

²⁹⁷ *Provinzialblade* nr. 33, 1780.

påvirket ikke bare menneskers liv, slik Fasting så det, romansjangeren kunne også være direkte skadelig. Dette fordi mange romaner fremmet et ideal om fullkommenhet. I romanene fant man ikke menneskene slik de var, men slik de burde være. Man fant enten engler eller djevlere, og slike vesener fant man ikke i det virkelige livet, skriver Fasting²⁹⁸, og la til at romanleserne enten fritar seg for alle plikter fordi de tenker at de ikke kan oppnå å bli like dydige som romankarakterene uansett, eller de streber etter å bli fullkomne, noe et menneske likevel aldri oppnår. På denne måten kunne til og med de beste bøker forstyrre hjernen, hevdet Fasting. Den litterære offentligheten, representert ved romanen, påvirket altså privatlivet, i følge Fasting. Det gjorde den ved å stille krav til virkelige menneskers moral og dyd.²⁹⁹

Tidens kritikk av romansjangeren var også et resultat at det økende antall romaner som ble utgitt. I 1759 publiserte Voltaire romanen *Candide*, hvor han iscenesatte seg selv i rollen som utgiver for dokumenter som han hadde kommet over.³⁰⁰ Fire år senere gav Rousseau – som hadde hevdet sin avsky for romansjangeren, og så den som uttrykk for tidens og sedens forfall, ut kjærlighetsromanen *Julie eller den nye Héloïse*.³⁰¹ Heller ikke Rousseau sto direkte fram som forfatteren av sin roman. Han iscenesatte seg som en som har samlet og utgitt brevene mellom to elskende.³⁰² En som trolig hadde lest begge disse romanene var skribenten bak ”Mentor – Eller den Almindelige eller Private Lyksalighed”, som dukker opp i *Provinzialblade* for første gang i nr. 12–13, 1778. Som vi husker, iscenesatte også Fasting seg selv som en anonym Udgiver i *Provinzialblade*. I denne teksten gav Udgiveren seg til kjenne, og kommenterte teksten i fotnoter. Men tekstene om Mentor³⁰³ er etter alt å dømme skrevet av Fasting selv.³⁰⁴

Selve livet i offentligheten kunne i følge skribenten i *Provinzialblade* også ødelegge for det private livet – for følelsene. I ”Mentors Reyser” er spørsmålet om lykke – og hvordan man i

²⁹⁸ Denne formuleringen låner han fra Holberg. Ludvig Holberg, (*Fortale til Moralske Tanker*).

²⁹⁹ Jfr. Kapittel 4: Oppfatningen om smak og romanen som forbilde for en dydig-estetisk livsstil, Jensen, 1983.

³⁰⁰ Voltaire, *Candide, or, optimism*, Yale University Press, New Haven, (1759) 2005. Voltaire hevder boken er en oversettelse av dr. Ralphs tyske original.

³⁰¹ Melberg, Arne, i forordet til den norske utgaven av *Julie eller den nye Héloïse*, Bokvennen forlag, Oslo, 1999, s. 8.

³⁰² Jfr. tittelbladet til ”Julie eller den nye Héloïse: Brev fra to elskende bosatt i en liten by ved fotenden av Alpene. Samlet og utgitt av Jean-Jacques Rousseau”.

³⁰³ I Homers Odysseen er Mentor en skikkelse som tar seg av Odyssevs sønn Telemakus mens faren er i krigen, og som senere oppfordrer sønnen til å reise ut i verden for å lete etter sin far. I 1699 ble Francois Fénelons *Telemaque* om den vise Mentor som reiser rundt i verden sammen med bokens tittelperson, publisert. *Telemaque* fikk et stort publikum, og skulle komme til å inspirere til mange etterlikninger. I *Provinzialblade* er Mentor en figur som reiser rundt på jakt etter lykken.

³⁰⁴ Jfr. Aina Nøding.

størst mulig grad oppnår den – sentralt: Kanskje kunne løsningen være å finne en form for balanse mellom det offentlige livet og privatlivet. Men om følelsene var viktige for den private lykken, var det da mulig å skrive seg til en plass i offentligheten og samtidig leve et lykkelig liv?

I nummer 12–13, 1778, ”Mentors Reyser: Eller den almindelige, og private Lyksalighet”, ville Mentor forsøke å finne svar på *dette* spørsmålet. I likhet med både Voltaires *Candide* og Rousseaus *Saint Preux* tok Mentor i *Provinzialblades* lille føljetong leseren med på en reise jorden rundt for å finne lykken, uten resultat, og Mentor tilbrakte deretter resten av livet sitt i ”Rolighet”. Men før han trakk seg tilbake, ville Mentor lete etter *lykken* hos de lærde, eller som forfatteren uttrykker det: ”hos den Slægt som præker saa meget i sine Skrivter.” Mentor ville forsøke å finne ut om de lærde var lykkelige. Han ville oppsøke dem som hadde skrevet seg rike, for å se om de også hadde skrevet seg lykkelige.³⁰⁵

Skribenten lot objektet for Mentors undersøkelse være Voltaire. Men først sendte han Mentor til Paris for å høre andres betraktninger om den rike franske filosofen. Her møter han en lærde som skriver Voltaires biografi. Den lærde kan ramse opp for ham *når* Voltaire kom i Bastillen, *når* han ble forvist fra Frankrike, *når* han ble kalt tilbake igjen, og *når* man begynte å sette opp æresstøtter for ham. Men han kan ikke si noe om han var lykkelig eller ikke.³⁰⁶ De offentlige rollene til Voltaire kunne den lærde i teksten med andre ord si mye om. Han kunne lire av seg eksakte kunnskaper om det offentlige livet hans. Følelser derimot, forholdt han seg ikke til. ”Jeg skriver hans Levnetsbeskrivelse, og jeg bekymrer mig kun om Aarstal,”³⁰⁷ sier den lærde.³⁰⁸

Mentor snakket med flere lærde i Paris og alle hadde noe å si om Voltaire.³⁰⁹ I ”Mentors Reyser” møter vi nok av dem som kjenner Voltaire i hans mange offentlige roller. Skribenten problematiserer hvordan mennesker dømmes utelukkende ut fra deres opptredener i offentligheten. Men i følge skribenten forteller disse opptredenene ingen ting om den

³⁰⁵ *Provinzialblade*, nr. 12–13, 1778.

³⁰⁶ *Provinzialblade*, nr. 12–13, 1778.

³⁰⁷ *Provinzialblade*, nr. 12–13, 1778.

³⁰⁸ *Provinzialblade*, nr. 12–13, 1778.

³⁰⁹ *Provinzialblade*, nr. 12–13, 1778. Parlamentsherren, for eksempel, mener Voltaire er avskyelig fordi han forsvarte Kalas, den protestantiske faren som ble henrettet, dømt for å ha drept sin sønn som hadde konvertert til katolisismen. Voltaire forsvarte ham, og kalte henrettelsen en inkvisisjon i *Traktat om toleransen*. Abbeden på sin side, forteller skribenten, mener Voltaire bør brennes som kjetter. Grammatikeren har også sitt å utsette på Voltaire. Han skriver nemlig *ai* istedenfor *oi*. En fjerde misunner ham skrivestilen.

egentlige personen, hans følelser og hvordan han har det. Eller som han lar hovedpersonen, Mentor selv uttrykke det: ”Saaledes skiules Sandheden under alle Masker.”³¹⁰ Denne oppfatningen finner vi beskrevet i den tidligere nevnte tesen til Sennett. På veien mot intimitetstyranniet forandret begrepet ekspressivitet seg fra ”det å presentere en maske, til å avsløre personlighet – ansiktet bak den masken som viste verden.”³¹¹

Selv om det er tydelig at skribenten er en beundrer av den franske filosofen, påpeker han at heller ikke en mann som Voltaire er feilfri. Han er både er stolt, heftig, flyktig, forfengelig, misunnelig og partisk. Som vi ser har til og med Voltaire følelser i *Provinzialblades* tekst. Men *Provinzialblades* skribent er villig til å unnskyldes Voltaire dette, han er da både et menneske og et geni.

Teksten avsluttes med at Mentor drar til Ferney for å spørre geniet selv om han er lykkelig, men om Mentor trodde han skulle finne lykken hos en mann med et geni som Voltaires, blir han skuffet. Voltaire er blitt forvist fra fedrelandet, og får stadig skrevet stygge ting om seg i offentligheten. Teksten taler for at det ikke går an å kombinere noe slikt som å drive kritikk i offentligheten og samtidig ha et lykkelig privatliv. Skribenten argumenterer med at Voltaires offentlige opptredener har ført til at han ikke får sove om nettene, han er syk og er i ferd med å miste synet fordi han har brukt det til å åpne andres. Voltaire, som har oppnådd så mye i offentligheten, er ingen lykkelig mann privat. Opptredenene i offentligheten har ødelagt følelseslivet hans.³¹²

I en fotnote legger den anonyme Udgiveren til at dette stykket er vidløftig, i likhet med alle historier om Voltaire. Man vet egentlig veldig lite om livet hans. Skribenten skulle ønske at man kunne kjenne denne mannen bedre enn det aviser og rykter tillater. ”Det er maaskee de, som ansee ham for intet mindre end en Varulv, eller for Dyret med Hornene.” Men, legger ungkaren og redaktøren til, bak masken til den anonyme Udgiveren, herr Voltaire er ingen varulv, han har heller ingen horn i pannen, for han har aldri vært gift.³¹³ Har man en kone kan man bedras, eller sagt med Udgiverens ord, man kan få horn i pannen. Det kan man ikke så lenge man ikke gifter seg.

³¹⁰ *Provinzialblade*, nr. 12–13, 1778.

³¹¹ Sennett, 1997, s. 9.

³¹² *Provinzialblade*, nr. 12–13, 1778.

³¹³ *Provinzialblade*, nr. 12–13, 1778.

Livet i offentligheten kan i følge denne teksten om Mentor invadere, og rett frem ødelegge privatlivet. Offentlige opptredener fører med seg stridigheter, uvennskap, bakvaskelser og søvnløshet. Livet i offentligheten forstyrrer med andre ord følelsene, man blir ulykkelig. Og den anerkjennelsen man eventuelt skulle høste i offentligheten er ikke mye verdt om man ikke har et lykkelig privatliv. For man må være i balanse. Det er ikke bare menneskers offentlige opptredener som er viktige for livene deres. Følelsene og den private lykke er avgjørende. Redaktøren gir seg til kjenne – vel å merke anonymt – med sin bemerkning i en fotnote, og gjør teksten tvetydig. For skal vi tro Udgiveren av *Provinzialblade*, kunne det nemlig gått enda verre. Ulykkene kunne for Voltaire ha presset på fra den private siden av livet også. Om han hadde vært gift.³¹⁴

Følelsene påvirker også offentligheten

Hvordan går det for en som vil ha en plass i den litterære offentligheten når følelsene tar overhånd? I nummer 10, 1778, reises problemstillingen: Hva er kjærlighet? Er kjærligheten den reneste og ømmeste av alle naturens drifter? Er det ikke slik at den foredlar alle følelser, fordobler vårt vesen, og løfter oss opp over oss selv? Da må dens hensikt være rosverdig.³¹⁵ Teksten ”Om Kierlighed – et fragment aav en bekiendt forfatter”, er merket med ”Tilsendt”. Når kjærligheten er på det høyeste ”er enhver Kiæreste en Avgud, og dens Plads i Himmelen.”³¹⁶ Skulle ikke stilen dens da være edel og høy?, spør skribenten seg.

Men vent nå litt. Mente skribenten at kjærligheten er veien til lykke? Nei, for følelser og kjærlighet kan ødelegge skrivestilen, hevder han. ”Når man skriver til den man elsker, spør man ey derom.” Leser man et kjærlighetsbrev fra en brud til hennes kjære, argumenterer han, vil man nemlig se at det er fullt av gjentakelser og uorden. I en slik tekst finnes ingen ”Ziirlighet; Ingen Vittighet. Man beundrer intet, men man føler desmeere.”³¹⁷

Hva slags følger mener *Provinzialblade* slike følelser kan få for den litterære offentligheten? Alle forakter dette språket, denne måten å skrive på, bortsett fra de elskende selv, fortsetter

³¹⁴ *Provinzialblade*, nr. 10, 1780.

³¹⁵ *Provinzialblade*, nr. 10, 1780.

³¹⁶ *Provinzialblade*, nr. 10, 1780.

³¹⁷ *Provinzialblade*, nr. 10, 1780.

skribenten.³¹⁸ Vil man ha en plass i den litterære offentligheten må man vokte seg for de sterke følelsene. For, som han poengterer, kjærligheten er opphøyd, men den forderver altså stilen.

På det første planet dreier det seg om kjærligheten og følelsene som forderver skrivestilen – og som derfor ikke er veien til lykke for en som vil delta i den litterære offentligheten. Det kan man se i kjærlighetsbrevene mellom to elskende. På et annet plan, kan teksten leses som en kritikk av føleriet i samtidens brevromaner. Her finnes verken sirlighet eller vidd. Overdrevne følelsseskildringer ødelegger for den gode smak.

Forelskelsen og teksten

Én sak er følelsene, én annen er ekteskapet. Disse to størrelsene trenger ikke nødvendigvis å stå i sammenheng med hverandre. I *Provinzialblades* tid ble ekteskapet fortsatt ansett for å være en nytteinstitusjon. Et spørsmål som tas opp i Fastings tidsskrift er hvordan man skal gå fram for å oppnå lykken, leve et mest mulig lykkelig liv. Vil man være en del av den litterære offentligheten, er, som vi har sett, ikke overdrevne følelser rett middel for å oppnå dette – verken praktisert i det virkelige livet eller ved å publisere dem på trykk. Kanskje kan det snarere se ut til at man må finne en form for balanse, eller harmoni. Dette gjelder i det virkelige liv så vel som i litteraturen. Det smakfulle er mellomtingen, det er den borgerlige dydig-estetiske livsstil.³¹⁹ Føljetongen om Mentor kan også sies å tale for et slikt syn. Han fant ikke lykken ute i verden (i offentligheten) blant de lærde. Mentor har i *Provinzialblade* nr. 27, 1778, fått det for seg at for å bli lykkelig må han finne seg en kone. Men som vi skal se, kunne også det, hvis man blandet inn følelser, by på problemer. Ikke minst hvis man i tillegg hentet inspirasjon til disse følelsene fra: *den farlige romansjangeren*.

”[M]an vinder altid ved at gifte sig. Man faar en god Kone, og man lever lykkelig; man faaer en ond Kone, og man bliver Philosoph”³²⁰. Skribenten referer til Fontenelle, men han vil ikke selv uttale seg om hvorvidt han mener utsagnet medfører riktighet. Men, bemerker han, Fontenelle er ikke den som pleier å føre pølsesnakk. Her refererer skribenten implisitt til Voltaires ironisering i romanen *Candide*, over tanken om at alt som hender skjer for det beste.

³¹⁸ *Provinzialblade*, nr. 10, 1778.

³¹⁹ Jensen, Johan Fjord, 1983, s. 242 – 247.

³²⁰ *Provinzialblade*, nr. 27, 1778.

Ulykker fra den ene siden veies opp med noe positivt fra den andre.³²¹ Uansett hadde Mentor, hovedpersonen i fortellingen, nå kommet i en alder hvor han hadde latt seg overbevise om at ”...det elskværdigste, det ønskværdigste, og uundværligste av alle Ting er – en Kone.” Mentor var overbevist om at en kone ville gjøre ham lykkelig. Han ville forsøke å finne en kone han kunne bli lykkelig med, om det så, jf. Fontenelle, ville bli en filosof mer i verden.³²²

Å finne en kone kunne by på visse problemer. Hvor skulle Mentor kunne finne et eksemplar som var så vakkert at han kunen elske henne, så klokt at han kunen respektere henne, og så fromt at han kunne leve sammen med henne uten at de kranget? Og Mentor stilte ytterligere krav til sin utkårede. Hun må ikke være herskesyk, ikke forfengelig, ikke for vellystig, men heller ikke for andektig. Samtidig var han klar på at han så visst ønsker seg en ekte kone og ikke en statue.³²³ Med sine krav til sin fremtidige utkårede, står Mentor i *Provinzialbladets* tekst frem som en som har lest for mange romaner og dermed har fått et urealistisk bilde av kvinnen. Slik kan teksten sies å være et uttrykk for Fastings kritikk av romansjangeren.³²⁴

Det er lett å bli lurt, kan man lese i *Provinzialblade*. Ting er ofte ikke slik de ser ut til å være, og ”Jordens visdom kan ei forskjønne en Medusa.” Ytterligere kvinner fra litteraturen nevnes for å underbygge hvor grusomme kvinner er. Skribenten påberoper seg Boileaus støtte – han skal på et tidspunkt ha uttalt at det ikke finnes mer enn tre ærlige kvinner i Paris – når han konkluderer med: ”... gift dem ikke, Hr. Mentor!”³²⁵

Uten å kjenne til Boulieus privatliv, eller det innerste av Boilieus borgelige liv, som han formulerte det, han må ha vært kjent med at Boilieu ikke skrev romaner³²⁶ – vet skribenten i *Provinzialblade* at det finnes nok av uærlige kvinner, kvinner som er noe annet enn det de gir seg ut for. Her finner han igjen støtte i litteraturen. Men han lar Mentor ha troen på at det må finnes unntak. *Julie* er hverken en statue eller en Medusa. Hun er både vakker, from, klok og

³²¹ Voltaire, *Candide, or, optimism* (1759) 2005. Voltaire ironiserer i *Candide* over den tyske filosofen Gottfried Wilhelm Leibniz og andre, som står som representanter for en oppfatning om at vi lever i den beste av alle mulige verdner.

³²² Voltaires *Candide*, og kritikken av Leibniz optimistiske tanke om at alt som skjer skjer for det beste. Pangloss som reiser rundt med Candide er også mentor-skikkelse.

³²³ *Provinzialblade*, nr. 27, 1778.

³²⁴ Jfr. Fastings kritikk av romanskjangeren.

³²⁵ *Provinzialblade*, nr. 27, 1778. Som vi husker gjorde Boilieu narr av romanen.

³²⁶ Jfr. Solheim, 2007, s. 90. Habermas oppfatning av romanen som bindeledd mellom den intime sfære og den borgerlige offentlige sfære.

forekommende. *Hun* ville kunne gjøre en mann lykkelig. Mentor og Julie er omtrent på samme alder og av samme stand. Likhet gjør vennskap, og vennskap må da føre til kjærlighet, undrer Mentor. De to tenker nemlig likt.³²⁷

Hvordan vet Mentor i *Provinzialblades* tekst at Julie er mindre falsk enn andre kvinner? Hvordan kjenner han Julie så godt at han vet at de tenker på samme måte? Hevder skribenten at hans hovedperson kjenner denne Julies innerste tanker? I det han lar Mentor plassere det første kysset på sin utkåredes lepper, henviser skribenten til Rousseau, som har beskrevet nettopp dette kysset på en ypperlig måte, et kyss hvis skjønneste kopi alltid vil tape i sammenlikning med akkurat dette kysset.³²⁸ Rousseaus brevroman *Julie eller den nye Høloise* skal ha vekket følelser hos leserne. I romanen om den adelige Julie og den ikkeadelige Saint-Preux, som selvsagt ikke kunne få hverandre, beskrives de elskendes følsomme og svake hjerter.³²⁹ Det er ikke bare romanleseren Mentor som mener å kjenne Julie gjennom det hun skriver. I Rousseaus brevroman beskriver Saint-Preux den fysiske siden av sin elskedes brev: ”Men hvordan kan man unngå å bli kjent med deg når man leser dine brev? Hvordan tillegge et annet vesen enn ditt en så rørende tone og slike ømme følelser? Ser man ikke ved hver setning det milde uttrykk i dine øyne? ... Når jeg leser dem på ny, mister jeg forstanden, mitt hode går vill i et vedvarende vanvidd, en grådig ild fortærer meg, mitt blod settes i kok og flommer over, en lidenskapelig ekstase får meg til å dirre...”.³³⁰ Mentor som er av høyere stand enn Rousseaus Saint-Preux, er i første omgang heldigere enn romanfiguren. *Provinzialblades* skribent lar ham bli den smukke Julies mann, og etter å ha vært gift i en måned føler Mentor seg ennå lykkelig. Fontenelle må ha tatt feil, bedyrer han. Med Julie vil han være lykkelig resten av livet.³³¹

Men her er det noe som skurrer. Mener skribenten virkelig at det finnes noe slikt som et lykkelig ekteskap? I *Provinzialblade* kan vi lese at Mentor tusenvis av ganger hadde fortalt Julie hvor mye han elsket henne. ”Hvad var nu til overs? Man trættes altid ved at sige det samme; Allerede en blind Hedning har sagt, at Buen brister, naar den er altid spendt.”³³²

³²⁷ *Provinzialblade*, nr. 27,1778.

³²⁸ *Provinzialblade*, nr. 27,1778.

³²⁹ Fjellbu, Øyvind Gjems i Krefting og Maurset (red.), *Mennesket: Arven fra opplysningstiden*, Oslo, 2008, ss. 105–106.

³³⁰ Rousseau, Jean Jacques, *Julie eller den nye Høloise*, Bokvennen forlag, Oslo, 1999.

³³¹ *Provinzialblade*, nr. 27,1778.

³³² Odin. Skribenten henviser til tyske tidligromantikere som hentet inspirasjon fra norrøn mytologi. Klopstock for eksempel viste begeistring for den nordiske mytologien, og knyttet den til en vill, heroisk natur, en forherligelse av følelser, og

Mentor og Julie bestemmer seg for ikke lenger å gi hverandre kjærlighetserklæringer. ”Kjærlighet behøver ingen Forsikringer”. Han elsket sin kone selv om han ikke sa det til henne. ”Man slog av paa begge Sider, og man syntes ey at have tabt det ringeste. Vem skulle have tænkt det? (sagde Mentor) hvem skulle sagt dette for en Maaned? (sagde Julie) og de bedroge sig begge.”³³³

Den selvmotsigende fortelleren

I tekstene om Mentor har fortelleren, som sannsynligvis er Fasting selv, mange stemmer.³³⁴

Han refererer implisitt til annen litteratur og spiller på andre tekster. Teksten har flere lag.

Det første laget forteller historien om Mentor som forsøker å finne lykken, en kjent problemstilling i 1700-tallets litteratur. Mentor er på jakt etter en kone, finner Julie og gifter seg med henne. Alt er bra, og de lever lykkelig sammen inntil den dagen de slutter å gi hverandre kjærlighetserklæringer.

På et annet plan er dette fortellingen om et menneske som har forlest seg på følelsesdryppende kjærlighetsromaner hvis hovedpersoner blir fremstilt så dydige og forbilledlige at leseren gjør dem til forbilde for sitt liv, og blir forelsket. Som vi husker er det ikke bra for en persons offentlige gjøremål, geniet eller talentet – alt ettersom – å være forelsket. Se bare hva de voldsomme følelsene gjorde med Saint-Preux. Hjertet hans ble svakt og han avsto fra fornuften, noe som innenfor opplysningstenkningen representerte et stort feilskjer.³³⁵ Akkurat det samme er det som skjer med Mentor som har lest Rousseaus kjærlighetsroman. I det han påvirkes av den farlige romansjangeren – og følelsene som proklameres gjennom den – avstår også han fra fornuften. Han gjør den til forbilde for sitt liv, og lever seg faktisk inn i den til en slik grad at han forelsker seg i den forbilledlige hovedpersonen – og ender opp med å *gifte seg* med en romankarakter!

Forfatteren refererer også til en vanlig mentalitet i sin samtid – tanken om at virkeligheten ligger i det uttalte. Både Mentor og Julie i *Provinzialblades* tekst burde ha visst at uten

opphevelsen av de klassiske regler for litteraturen. I Norske Selskab parodierte medlemmene Klopstock og andre tyske tidligromantikere, men Fasting gjorde ikke det. Han innfører også Klopstocks stykker i *Provinzialblade*, og skriver at det får være opp til leserne å dømme. (Bliksrud, 1999, s. 100.)

³³³ *Provinzialblade*, nr. 27, 1778.

³³⁴ Jf. Aina Nødning.

³³⁵ Rousseau, 1761, 1999.

kjærlighetserklæringene var det ingen ting igjen. Forelskelsen, kjærligheten ligger nemlig i det uttalte, i teksten, i stilen, i retorikken. Når Rousseaus romanfigur Saint-Preux leser brevene fra sin utkårede er det som om han ser henne. Han blir fylt av begjær, og det er *brevet* som har denne virkningen på ham. Lesningen vekker voldsomme følelser i ham, det virker som om Julie faktisk er der i virkeligheten, det fysiske nærværet hennes blir overflødig.³³⁶ Tanken om at kjærligheten ligger i det som blir uttalt, er typisk for 1700-tallet. Det er bare det som blir sagt eller skrevet som har betydning.³³⁷ At kjærligheten ligger i det uttalte gjelder også for Mentor og hans kone. Når ordene forsvinner er det ingenting tilbake. Kanskje er det bedre å holde seg til bøkene, til teksten. I teksten finnes nemlig kjærligheten, lyder budskapet i det nystartede uketidsskriftet. Ved å avstå fra sin kjærlighet til hverandre, de elskende oppnår den største lykke. Det er *følelsene* – ikke det fysiske – som opphøyes i tråd med det borgerlige kjærlighetsideal, proklamert gjennom romansjangeren. Og de ”engleaktige” forbildene romanen ofte fremmer – slik som Rousseaus Julie – er farlige fordi de er uoppnåelige. I følge *Provinzialblades* tekst er virkelige mennesker ikke slik. Leserne får for høye forventninger til livet – og til kjærligheten.

Private forhold påvirker offentlige opptredener

Som nevnt ble ekteskapet på 1700-tallet ansett for å være en nytteinstitusjon. Med framveksten av en borgerlig, privat, intim familiesfære skjedde det imidlertid en endring i synet på ekteskapet. Man får et ideal om kjærlighet og følelsesliv innenfor et intimt, privat, lukket rom. I dette borgerlige idealet er ekteskapsinstitusjonen en ramme. Som vi har sett, var budskapet i *Provinzialblade* at det ikke lønnet seg å gifte seg. Mellom Mentor og Julie sluknet følelsene raskt da forholdet ble preget av hverdag og de sluttet å gi hverandre kjærlighetserklæringer.

Kjærlighet og ekteskap var fenomener som på 1700-tallet tilhørte den private, intime, borgerlige sfære.³³⁸ En sfære som dannet bakgrunn for, og som uunngåelig infiltrerte – og blandet seg med – den såkalte offentligheten. Denne sammenblandingen foregikk ikke smertefritt, skal vi tro *Provinzialblade*. Forelskelsen og kjærligheten kunne rett fram ødelegge

³³⁶ Fjellbu, 2008, s. 106.

³³⁷ Det er også denne oppfatningen Rousseau stiller seg kritisk til i romanen *Julie eller den nye Héloïse*.

³³⁸ Jfr. Solheim, 2007, s. 89–90.

for en persons opptredener i offentligheten. Geniet ble fordervet. Arbeidet forstyrret av følelser. Følelsene trengte igjennom maskene. Følelser kunne skape problemer for, og hindre personer som vil oppsøke og delta i offentligheten.

Og mediet for eksporteringen av disse følelsene til det offentlige liv var den litterære offentligheten, først og fremst romanen. Litteraturen og fiksjonen fungerte som formidler mellom de to ulike borgerlige privatsfærene.³³⁹

Politiaktoren og følelsene

Dikteren og skribenten i *Provinzialblade* vendte stadig tilbake til kjærligheten som tema. Følelser var også noe som opptok politiaktoren. Også i politiretten, fra og med 1784, refererte Fasting til litteraturen. I en sak hvor en ”enfoldig matros” er blitt lurt til å gifte seg med en jente som allerede er med barn, skriver Fasting for eksempel at sakens forløp er så lang og innfløkt, og med så mange forskjellige hendelser og aktører, at han synes den likner på en roman.³⁴⁰ Som tidsskriftredaktør satte Fasting ord på hvordan den private, intime sfæren påvirket livet i offentligheten og hvordan det offentlige livet trengte inn i – og påvirket den private sfære og følelsene. Personlige forhold ble brukt som forklaring på menneskers opptredener i offentligheten – og motsatt. (Og når det gjelder disse opptredenene ser anser Fasting som vi husker litteraturen som forbilde.) Denne måten å resonnere på tar Fasting med seg inn i politiretten.

Om utvalget av saker

255 politiaktoratsinnlegg er ført i pennen av Claus Fasting.³⁴¹ Blant sakene Fasting behandlet i løpet av sin tid som politiaktor var kjøp og salg på ulovlig steder, med og uten borgerbrev, fusking i håndverksfag, småtyverier og tjenestepiker og drenger som hadde brutt kontrakten og forlatt tjenesten før avtalt tid, forhold som går igjen. De sakene som likevel i høyest grad var representert omhandlet fyll og andre former for ”litterlig levnet” som man mente forstyrret den offentlige ro og orden. Den tredje største kategorien omfatter, som vi ser, konflikter mellom tjenestefolk og deres husbønder.

³³⁹ Jfr. Solheim, 2007, s. 89–90.

³⁴⁰ 1791:6.

³⁴¹ Fastings politiaktoratsinnlegg er utgitt av Bjørn Nicolaysen Kvalsvik under tittelen *Sandhed og Retfærdighed: Claus Fastings Politie-Actorat 1784 – 1791*, Bergen, 1996. De finnes også i Statsarkivet i Bergen, Politiretten, protokoller fra 1784 – 1791. Jeg har sortert, vurdert og kategorisert sakene i tabellen.

<i>Sak:</i>	<i>Antall:</i>
Fyll/bråk/lidderlig levnet/vold/ Hensynsløs omgang med ild	81
privilegiebrudd	57
Konflikt mellom husbond og tjener	43
Økonomiske konflikter	20
tyveri	14
Nattegjester utenom tillatt tid	11
Bedrageri	6
Forsømmelse av post	5
Saker som omhandler politiet	5
Løsgjengeri/huset eller satt løsgjengere i arbeid	4
Saker som omhandler barn, omsorg/klage på uskikkelige barn	3
Handel/spill under høymesse	2
Andre saker	12

Av de 81 sakene som omfatter fyll, bråk og lidderlig levnet, dreier 20 seg om konflikter mellom ektepar, eller lovbrysterens opptreden blir begrunnet med problemer knyttet til ekteskap. Det er altså ikke noen stor del av den totale saksmengden. Som Kvalsvik Nicolaysen også påpeker i sitt essay, ser Fasting ut til å være opptatt av hva slags intensjon mennesker har hatt bak handlingene sine, og i denne sammenheng ser han ut til å tillegge personlige forhold som følelser en reell betydning.³⁴² Innleggene som er skrevet i forbindelse med saker der ektepar er involvert i forstyrrelse av ro og orden representerer Fastings tendens nettopp til å begrunne menneskers handlinger med bakenforliggende, personlige forhold – som følelser. For Fasting henger også litteraturen og virkelige menneskers opptredener sammen – siden de litterære karakterene, som vi har sett, for ham fungerer som forbilder menneskers liv.³⁴³ Det er med andre ord mulig å skimte tidsskriftredaktøren bak politiaktormaken. Jeg vil her gjengi noen av innleggene i sammenfattet form.

La ham lese det man trykker i denne tid, så vil han se hensikten med ekteskapet

En ung jente, Christina Monsdatter, var anklaget av Kaptein von Cederløf for å ha forstyrret husfreden til fyrverker Bach og naboene hans. Ikke bare hadde hun laget bråk og leven, hun hadde også flere ganger kastet seg i brønnen for å ta livet av seg. Christina forklarte at hun for

³⁴² Kvalsvik, 1996, s. 60.

³⁴³ Jfr. Kapittel 4: Smaken ble et "selvutskillelsesmiddel". Et slagord som det nye dannelsesborgerskapet ønsket å utvikle seg gjennom. For Sneedorff skulle smaken skape avstand til den rå og ubehøvlede pøbelen.

noen år siden fikk et barn med Bach, og at dette skjedde med løfte om ekteskap. Ekteskapet ville også ha kommet i stand om ikke Kaptein von Cederløf hadde forhindret det.³⁴⁴

Fyrverker Bach bekreftet Christinas historie og fortalte at han, mens hun var i hans tjeneste, ikke hadde noe å klage på. Han hadde til og med tenkt å gifte seg med henne, men nå følte han seg for gammel. Christina hadde ikke gjort seg skyldig i noe som kan regnes for å være kriminelt, skriver politiaktoren, selv om et par vitner beskrev henne som arrig, var det ikke snakk om noen ”notorisk Arrighet”.³⁴⁵

Polititiltalen bortfalt, men Fasting ville likevel presentere Christina Monsdatters tanker om hvorfor hun kastet seg i brønnen. Hennes enkle forklaring, skriver han, er at alle var henne i mot og at ”al Verden faldt hende tung”. Fasting må tilstå at han i denne enfoldige stilen synes å finne naturens eget språk. ”Og et præg av den bitter Kummer, som er utbredt over hendes bedragne Ungdom.”³⁴⁶ Ikke noe vitner bedre enn hennes redsel og besvimelse om hva om hva som foregikk i henne mens hun kastet seg i brønnen. Han henviste altså til Christina Monsdatters følelser. Her var det smaksdommerens maske Fasting hadde på seg. Han kommenterer at vel er dette simpelt og enfoldig, men det ligger likevel noe naturlig i de enkle setningene. Han distanserte seg selvfølgelig fra den enkle språkbruken, men samtidig mente han å se det autentiske, det sanne i formuleringene, skrev han, og viste at han var inspirert av tidligromantiske strømninger/litteratur.

Er det ikke slik at fyrværkeren klager over sin alderdom?, spurte Fasting. ”[L]ad ham læse hva man trykker i denne Tid, saa vil han see, at Hensigten med Egteskap er meer end eet Slags, og at Defegter fra een Side kan suppleres fra en anden!”³⁴⁷ Her refererte politiaktoren – den tidligere redaktøren av *Provinzialblade* – til tidsskriftlitteraturen. Han mente fyrværkeren kunne hente lærdom fra den. Hvis han hadde lest *Sundhedstidenden*, ville han nemlig forstått at han kunne gifte seg for å pleies, om han ikke selv kunne pleie noen mer. Her knyttet Fasting – den tidligere redaktøren – på et vis tidsskriftkulturen, den litterære kulturen til den konkrete verden, til hans praktiske virke som politiaktør.

³⁴⁴ Det oppgis ingen forklaring på hvorfor kapteinen skulle ha villet forhindre ekteskapet.

³⁴⁵ 1785:40.

³⁴⁶ 1785:40.

³⁴⁷ 1785:40.

I politiretten som i *Provinzialblade* henviste Fasting også implisitt til – og moret seg med, oppfatningen som Voltaire ironiserer over i romanen *Candide*, om at det som er negativt i verden, veies opp av noe positivt. Det vonde får det gode til å tre tydeligere fram. Alt som hender er for det beste. Det negative suppleres med noe positivt fra en annen side. Om fyrværkeren ikke lenger kan bidra fysisk til den ekteskapelige lykke, har han i denne alderen kanskje mer å stille opp med økonomisk – og han kan pleies, spøker Fasting.³⁴⁸

Men når det gjelder den unge pikens situasjon er Fasting alvorlig. Den følsomme, lesende Fasting, ber ”fyrværkeren” også lese i sitt eget hjerte.³⁴⁹ Hjertet er Rousseaus metafor på det følelsesmessige, det moralske og det autentiske i menneskene. I hjertet finnes det ekte mennesket bak alle maskene.³⁵⁰ Som Mentor da han skulle finne en kone, som Saint Preux da han ble forelsket i sin Julie, vil faren til Christinas barn finne fram til følelsene i *sitt* hjerte.³⁵¹ Og da vil han, i følge Fasting, om han er en ærlig fyrværker, finne at den som bedrar et pikebarn når han har lovet å gifte seg med henne er en ”Ertz-Skurk”.³⁵² Politiaktoren Fasting entrer igjen scenen, og kommenterer at han meget vel vet at dette ikke har noe med saken å gjøre. Men, argumenterer den følsomme Fasting, materien er interessant, og jeg håper man gir meg mulighet til å komme med en digresjon nå og da. Og bak politiaktormasken avslutter Fasting: ”naar jeg derfor ikke glemmer Hovedsagen, som jeg har opplyst så omstendelig”.³⁵³

Den lesende og skrivende politiaktoren henter sine argumenter fra den litterære verden, i dette tilfellet fra romansjangeren og fra tidsskriftkulturen. Om fyrværkeren hadde lest hva man trykket i samtiden, ville han visst bedre. Det hadde han også gjort ved å lese i sitt eget hjerte, ved å følge de ekte, sanne følelsene. Christina Monsdatter – med sitt naturlige og enkle språk refererer Fasting til som pikebarnet. For Fasting er C. Monsdatter det naturlige barnet – som er blitt påvirket av den farlige omverdenen. Hun – barnet, trenger beskyttelse.³⁵⁴

³⁴⁸ 1785:40.

³⁴⁹ Hjerte – jfr. Rousseau.

³⁵⁰ Se Rousseau, *Confessions*, 1781 og Krefting og Maurset, *Mennesket: Arven fra opplysningstiden*, 2008.

³⁵¹ Jf. Kapittel 4: Tidsskriftredaktøren; *Provinzialblade* nr. 7, 1780; Rousseau, *Julie eller den nye Héloïse*, 1995.

³⁵² 1785: 40.

³⁵³ 1785: 40.

³⁵⁴ Jf. Det ”nye” synet på barndommen som noe naturlig – og som trenger beskyttelse. (Solheim, 2007, s. 93).

Fordi ekteskapet kan være livets glede eller livets helvete

Hva kan ekteskapet gjøre med et menneske? Skal vi tro Fasting, kan det være en kilde til glede, men det kan også være et sant helvete for de involverte, og gjøre dem til avskum, ja til skam for verden. Marthe Andersdatter hadde nylig sluppet ut av politiarresten mot kausjon. Hvordan endte hun opp der? Marthe var av sin ektemann anklaget for drukkenskap, fredsforstyrrelser, grove laster, horeri og trussel om selvmord. Anklagene mot henne ble bekreftet av vitner og hun tilsto selv forbrytelsene. Det er ingen tvil, skriver politiaktoren, om at tukthuset er det rette sted for en slik kvinne, både av hensyn til naboene og ”det almindeliges betryggelse”, til henne selv, og av hensyn til barna hennes.

Men, skriver Politiaktoren, for å oppfylle all rettferdighet, burde den største forbryter ikke nektes forsvar. ”Menneskeligheten har sine Pretentioner, saavel som Justitien”.³⁵⁵ Derfor finner Fasting det nødvendig å legge til at ”Egteskap, siger man, er Livets Glæde, eller Livets Helvede”. At ekteskapet kunne være livets helvete hadde Martha Andersdatter fått erfare. Før hun giftet seg med Ole Bierch var hun både flittig, dyktig, fredelig, edruelig og uberyktet, skal vi tro vitnene. Det var da hun giftet seg med Bierch at alle ulykker våknet på en gang. Mens konen forsørget både ham og familien i noen år, sløste han bort alle pengene de skulle brukt i husholdningen. Han tilbrakte dager og netter ”i lidderlige Huuse” og smittet sin kone med ”en ureen Syge”. Slike bakenforliggende årsaker måtte da tale noe til hennes forsvar, mente Fasting. Fasting argumenterte med at mannen var full av laster, og at han dro henne – den tidligere så dydige kvinnen – med seg bort fra et moralsk levevis. ”Tålmodighed er ikke enhver givet, og Byrder kan til sist overskride Kræfterne; Med en stille Sorg at bære enhver Tilskikkelse, er kristelig, men vanskelig,”³⁵⁶ skriver Fasting, og la så til at å lide i det stille for Martha Andersdatter ville være nesten umulig, siden hun så ut til å være født, ikke med duens, men med haukens sjel. ”Hendes Blod flyder ikke, som en stille Bæk mellom grønne Sletter; Det bruser som Hvirvelvinden og den skummende Hav, som en Bierg-Strøm over steile Klipper. Å forstride mot en slik fiende, koster mye ...”³⁵⁷

³⁵⁵ I følge kunnskapssynet til de lærdes republikk, etter Diderot og d’Alembert, var målet med kunnskap å *forbedre menneskeligheten*. (se Goodman, Dena, *The Republic of Letters*, London 1994).

³⁵⁶ 1789: 23.

³⁵⁷ 1789: 23.

Visst burde hun sørget i det stille, mener teologen, Fasting. Det ville vært det mest kristelige. Men den følsomme Fasting hevder at en stille sorg ville være for tung for henne å bære, forholdene tatt i betraktning. Marthe Andersdatter var ikke av en rolig og upåvirkelig natur. Hun hadde for sterke følelser. Det er den moralske Fasting som avslutter innlegget. Og moralsk sett er Marthe Andersdatter på ingen måte frikjent. Slik gikk det til at hun ble det hun var på dette tidspunkt, nemlig et offer for rettferdigheten og en skam for verden, skriver han. ”Dette er Lasternes sædvanlige Historie, og dette er tillige Martha Andersdatters”.³⁵⁸ Hun var et avskum, hun var en skam for verden, et dårlig forbilde. Det var bare ikke hennes skyld. Smaksdommeren begrunnet dette med dårlig innflytelse fra ektemannen. Men i tillegg hadde hun en natur som var vanskelig å forene med en dydig – estetisk, en moderat livsstil, som var det forbildet Fasting satte som kriterium for god smak. Hun hadde, som sagt, for sterke, for voldsomme følelser. Og som vi ser la Fasting vekt på følelser som bakgrunn for menneskers opptredener. Som vi har sett – var det for Fasting ikke lenger håp for Marthe Andersdatter. Hun hadde en påvirkelig natur – hun ble styrt av følelser – og hun var nå blitt full av laster. Barna hennes, derimot, var det kanskje fortsatt håp for, og de burde beskyttes mot moren.³⁵⁹

I 1790, i forbindelse med en sak hvor en mor ville ha sønnen plassert på tukthuset for drukkenskap, løsgjengeri og trusler om selvmord, ba Fasting om at han måtte få en sjanse til, mot løfte om forbedring.³⁶⁰ Da han året etter igjen blir anklaget av moren – han hadde ikke forbedret seg, medgav Fasting at han måtte rette seg etter politidommen, men la også til: ”[Det er] Sørge ligt, at en Søn tillige skal give sin Moder Anledning at glemme al naturlig Kierlighed, og Klage, hva fremmede ofte tie med, for ey paadrage den paagiældende en vel fortient, men altid bitter Vanære.”³⁶¹ Solheim skriver om den romantiske kjønnsorden som vokser ut av opplysningstidens diskurs om det menneskelige, og den nye vekten som blir lagt på moderskap, og familien som intimsfære.³⁶² Rousseau, for eksempel, la i *Julie eller den nye Héloïse* og *Emile* vekt på morskapet. Det er tydelig at politiaktor Fasting var inspirert av tidligromantisk litteratur. Det kommer også fram når Fasting forklarer unguttens opptreden med at ”en alt for lang Vaar, desværre, saa ofte forlede, og i ham afgjøre et nyt og beklageligt Exempel.”³⁶³ I tråd med tankene som fremmes i den borgerlige romanen – så Fasting på

³⁵⁸ 1789: 23.

³⁵⁹ Jf. Solheim, 2007, tanken om ”den naturlige barndommen som krever beskyttelse”.

³⁶⁰ 1790:41.

³⁶¹ 1791:21.

³⁶² Solheim, 2007, s. 113.

³⁶³ 1791:21.

barndommen og ungdommen som en avgjørende tid, en naturlig tilstand som krevde beskyttelse.³⁶⁴

Ekteskapet, følelseslivet, det offentlige og det private rom

Som vi husker hevder Kvalsvik at Fasting ikke var påvirket av litterære moter, og at både Fastings litterære produksjon og flere av aktoratsinnleggene viser at Fasting ser ut til å være skeptisk til ekteskapet. I *Provinzialblade* tas temaet ekteskap riktig nok opp, og når han gjør dette er det med ironi og sarkasme. Samtidig ser Fasting i sine *Provinzialblade* ut til å mene mye – og å ha oppfatninger som går i ulike retninger, om man skal ta alle hans utsagn til inntekt for personlige syn. Når det gjelder Fastings valg av tema som ekteskap – og den humoristiske omtalen av dette, mener jeg det er både problematisk – og kanskje til og med en feilslutning – å ta dette til inntekt for Fastings personlige syn på ekteskapet. Vel døde han som ungkar, og vel kan det også være fristende å trekke inn fortellingen om Fasting og Alette og tolke den ulykkelige utgangen på den på bakgrunn av Fastings negative uttalelser om ekteskapet i *Provinzialblade*. Men redaktøren i *Provinzialblade* drev maskespill og lek. Bak hans utsagn lå ikke nødvendigvis hans *personlige* meninger. Når han omtalte ekteskapet i humoristiske og sarkastiske vendinger – sa det, slik jeg ser det, mer om samfunnet (eller tidsånden) han var en del enn om ham selv. Han kommenterte strømninger og oppfatninger i den tiden han var en del av. Fasting skrivestil preges jo nettopp av eksplisitte og implisitte referanser til annen litteratur. Kanskje Fasting først og fremst lekte seg med språket, og med de litterære referansene som preget hans samtid. På samme måte kan det være med hans kommentarer og små stikk i retning ekteskapet. Han moret seg med – drev satire – med et mye omtalt tema i sin samtid. Dette trenger altså ikke fortelle noen ting om Fastings personlige syn på det samme temaet. Fastings lek med litterære referanser kommer tydelig fram for eksempel i teksten om Mentor og Julie, hvor Fasting i samme tekst refererer eksplisitt og implisitt til både Fontenelle, Boulieu, Voltaire og Rousseau, og lar dem alle diskutere i teksten. Selv mener han ikke nødvendigvis så mye.

Når det gjelder å bruke *aktoratsinnleggene* som grunnlag for å hevde Fastings negative innstilling til ekteskapet, slik Kvalsvik gjør, mener jeg grunnlaget er tynt. Vel drøftet Fasting

³⁶⁴ Solheim, 2007, s. 92.

inngående hvordan ektefeller hadde negativ påvirkning på hverandre og ødela hverandres liv. Men i sakene hvor han gjorde dette, var utgangspunktet ofte håpløst. Det dreidde seg om mennesker hvis samliv var preget av alkoholmisbruk, utroskap, vold og mishandling. At han her omtalte ekteskapene i negative vendinger, trenger med andre ord ikke fortelle noe om hans syn på ekteskapet generelt. I relasjon til sakene det her vises til, gikk det nemlig ikke an å omtale ekteskapet i positive vendinger.

Det politiaktorsinnleggene derimot *kan* fortelle er at han var opptatt av temaet ekteskap siden han stadig brukte ekteskap og kjærlighet som metaforer. Men dette var i politiaktorsinnleggene som i *Provinzialblade*, snarere er uttrykk for tankestrømninger som preger Fastings samtid, enn hans personlige innstilling til ekteskapet, vil jeg hevde. Det innleggene derimot viser er at han i politiretten som i *Provinzialblade* brukte personlige forhold – som følelser og ulykkelige ekteskap – for å *forklare* menneskers handlinger og opptredener i det offentlige rom. Og når han gjorde det hentet han inspirasjon fra litteraturen.

I ”Mentors Reyser” problematiserte skribenten hvordan mennesker dømmes utelukkende ut fra deres opptredener i offentligheten. Voltaires biograf, for eksempel, kunne ramse opp eksakte kunnskaper om livet hans, men ville ikke forholde seg til følelser. Skribenten påpeker at også Voltaire har følelser som stolthet, heftighet og misunnelse, men er villig til å undskylde ham disse følelsene, Voltaire er ikke bare et geni, men også et *menneske*.³⁶⁵ Vi har sett at skriftstykkene i *Provinzialblade* talte for at overdrevne følelser også kunne ødelegge for skrivestilen – for sirligheten og viddet. I *Provinzialblade* ble det også fortalt om hvordan det kunne gå når mennesker anså romankarakterer for å være forbilder for livet og følelsene. Mentor, som hadde lest for mange romaner, fikk for høye forventninger både til kvinnens dyd og til kjærligheten.

Men Fasting hentet selv forbilder og referanser fra litteraturen i det virkelige livet. Dette gjorde han når han i rollen som politiaktor trakk inn følelser i sine resonnementer når han vurderte hvorfor mennesker handlet – eller ikke handlet – som de gjorde. I saken om Marthe Andersdatter begrunnet han handlingene hennes først og fremst med negativ påvirkning fra ektemannen. Det var etter at hun giftet seg at den tidligere så dydige kvinnen ble full av laster.

³⁶⁵ Habermas skriver om hvordan den borgerlige diskursen om ”mennesket” kom til å dreie seg om menneskers rolle som *private personer* innenfor rammen av den nye familiære intimsfæren. (Solheim 2007, s. 91).

Men dette igjen hadde sin bakgrunn, i følge Fasting, i at hun hadde en urolig natur og lot seg styre av følelser. Som politiaktor viste Fasting til Christina Monsdatters følelser for å forklare hvorfor hun kastet seg i brønnen. Han mente også at fyrværkeren burde kjenne på *sine* følelser for å vurdere hvordan han burde handle. Når Fasting skrev dette viste han at han var inspirert av tidligromantisk litteratur – han refererte til hennes efoldige uttrykksmåte hvor han synes å finne *naturens* eget språk, og ba Fyrværkeren *lete i sitt eget hjerte*. Fant han ikke svaret der, burde han lese tidsskrifter, skriver Fasting. Både den unge Christina Monsdatter, den unge gutten som moren ville sende i tukthuset og barna til Marthe Andersdatter trengte, i følge Fasting, beskyttelse. Dette er i tråd med oppfatningen av barndommen som en naturlig tilstand som krever spesiell behandling og beskyttelse – en oppfatning som proklameres gjennom tidligromantisk litteratur.³⁶⁶

I *Provinzialblade*, som i sine innlegg i politiretten, tok Fasting opp følelser som tema. Fasting tok med følelser som en faktor i sine resonnementer, og han satte ord på følelser i offentligheten. Dette mener jeg er et eksempel på det Habermas beskriver som splittelsen mellom to privatsfærer(borgerlige) og litteraturen og fiksjonen som formidler mellom disse sfærene. Fasting var litteraturens ”talerør” mellom den intime privatsfæren og den offentlige sfære, her representert av politiretten. Det var han i kraft av å trekke på litterære referanser, og å bruke forbildene fremmet spesielt av romanen, i sine resonnementer når han som politiaktor forsøkte å forklare bakgrunnen for menneskers handlinger.

I lys av Sennett kan man si at Fasting som redaktør for *Provinzialblade* ikke trakk med seg personligheten sin inn i den litterære offentligheten. Han opptrådte sivilisert bak en maske – den anonyme Udgiverens. Selv om Fasting i *Provinzialblade* ytret seg bak masken til den anonyme Udgiveren, og bladet var preget av lek og fiksjonsspill, viser en del tekster at Fasting var opptatt av følelser, og spesielt de følelser som litteraturen kan bringe fram hos menneskene.

I Fastings siste tidsskrift, *Provinzialsamlinger* fra 1791, begrunnet han som vi husker innholdet med endring i egne, personlige interesser. Fra å opptre sivilisert bak smilende selskapsmasker i Norske Selskab, publisere det lekende, teatraliske og fiksjonspregede *Provinzialblade* bak Udgiverens maske, setter han ord på følelser i politiretten, og avslører til

³⁶⁶ For eksempel Rousseaus *Emile*, og *Julie eller den nye Heloise* og Goethes *Unge Werthers lidelser*.

slutt seg selv i offentligheten³⁶⁷ i tidsskriftet *Provinzialsamlinger*. I lys av Sennett kan man kanskje si at Fasting fra å praktisere en sivilisert væremåte i offentligheten, beveget seg i retning av å være følelsenes, eller det intimes representant i offentligheten.

Forskjellen i de to uttrykkene i *Provinzialblade* og *Provinzialsamlinger* kan også, som nevnt i kapittel 4, grunne i at det på det tidspunktet *Provinzialsamlinger* ble utgitt hadde blitt større rom for ytringer.³⁶⁸ Den kan også kanskje forklares med at redaktøren nå hadde en annen posisjon i samfunnet, han var embetsmann, og hadde kanskje – sin nye status tatt i betraktning – mindre motivasjon for å gjemme seg bak masken til den anonyme Udgiver.

Når det gjelder politiaktorsinnleggene representerte de en helt annen sjanger enn tidsskrifttekstene. Fastyng ytret seg her i et annet forum. I politiretten fra 1784 til 1791, drev ikke Fasting med iscenesettelse. Han hadde en annen rolle – politiaktorens – men ofte er det tydelig at det var en tidligere redaktør og en litteraturkritiker som førte aktors penn. Det virker som om han ikke skilte like klart mellom rollene som det som i følge Sennett krevdes for å opptre sivilisert i offentligheten. I rollen som politiaktor, som i rollen som redaktør for *Provinzialsamlinger* (1791) trakk han inn egne interesser og erfaringer, og spilte på andre sider av seg selv. At han i politiretten inkluderte faktorer som autensitet, naturlighet og følelser i sine resonnementer, og trakk inn literære referanser og moralske forbilder fremmet av romanen, gjør derfor, vil jeg hevde, at Fasting kan sees som en bidragsyter i den prosessen Sennett mener beveget samfunnet i retning av et *intimitetstyrranni*.³⁶⁹

³⁶⁷ Jf. Sennett, 1992.

³⁶⁸ Rian, 2010, s. 142 – 146.

³⁶⁹ Sennett, 1997, s. 13–14.

Kapittel 6: Konklusjon

Natt til 25. desember 1791, døde Claus Fasting, 45 år gammel. Det hadde gått 13 år siden hjemkomsten fra København, hvor han hadde vært medlem av Norske Selskab, en klubb hvor deltakerne hadde diktet, diskutert kunst og litteratur og opptrådt sivilisert overfor hverandre bak smilende selskapsmasker.

Det finnes flere fortellinger om privatlivet til Fasting, en av dem går ut på at han skal ha hatt et forhold til en jente som giftet seg med en annen. Denne historien, som utmalte seg i 1800-tallets framstillinger av Fasting, var tolket av på bakgrunn av romantisk litteratur, fortellerne gjorde følelser til drivkraft i livet hans. Om denne delen av privatlivet til Fasting kan man ikke si så mye sikkert annet enn at han da han sovnet inn denne julenatten, fortsatt hadde status som ungkar. Men vi *kan* si at mye hadde skjedd i ”det offentlige livet” til Fasting i løpet av disse 13 årene.

Fra å være en blakk skribent som livnærte seg gjennom oppdrag som huslærer, og som brukte resten av sin tid på tidsskriftprosjektet *Provinzialblade*, hadde han via verv som aktor i Bergen politirett, hvor han virket i selskap med flere av byens mektige menn, endelig oppnådd å få stilling som rådmann i Bergen. Embetsmannen Claus Fasting var det som forlot Bergen for godt denne julenatten mens han ennå bare hadde rukket å gi ut ett bind av sitt siste tidsskrift, *Provinzialsamlinger*.

Fasting proklamerte i *Provinzialblade* at han ville spre den gode smak. Mellom ti og 25 prosent av innholdet anslås å være Fastings egenproduserte tekster. Resten av innholdet er hentet fra andre tidsskrifter, bearbeidet og oversatt. Gjennom den anonyme Udgiveren forsvarte Fasting den store delen oversatte tekster, med at det uansett ikke finnes noe slikt som en ny tekst. Da Fasting iscenesatte en samtale mellom den anonyme Udgiveren og en fiktiv venn, konstruerte han en diskusjon mellom de to. Fasting lot vennen hevde at hvis Udgiveren fortsatte å skrive på den måten han gjorde, ville han ikke tjene noe på prosjektet sitt. Vennen mente Udgiveren burde tenke mer på hvilke fordeler han kunne hente av å gi ut tidsskrift, istedenfor å bry seg om kvaliteten. Han burde skrive mer populært for å kunne tjene

penger på prosjektet. Gjennom iscenesettelsen av denne samtalen, gjorde Fasting det klart at det ikke lå økonomiske motiver bak *Provinzialblade*. Hadde han villet tjene penger, kunne han gjort det, han visste hva som skulle til for å selge. Han lot også den anonyme Udgiveren proklamere at det bak *Provinzialblade* heller ikke lå andre former for vinningsmotiv, som for eksempel å skaffe seg embete. Bak *Provinzialblade* lå det edlere motiver, hevdet udgiveren, ingenting i tidsskriftet skulle stride mot den gode smak.

Da Fasting gav ut sine *Provinzialblade* livnærte han seg som huslærer. Det er sannsynlig at Fasting, til tross for hans understreking av det motsatte, i tillegg til å spre den gode smak, med sine *Provinzialblade* øynet mulighet for økonomisk inntekt. Vi vet at Fasting endte opp med en embetsstilling. Vi husker fra kapittelet om politiaktoren at pamfletter og tidsskrift nærmest kunne fungere som en søknad om embetsstilling. I *Provinzialblade* heter det altså at det bak tidsskriftet ikke er noe vinningsmotiv. At Fasting kan ha hatt noe slikt i tankene mener jeg likevel er sannsynlig. Men det var heller ikke Fasting som bedyret sine edle motiver i tidsskriftet, det er den anonyme Udgiveren. Fasting selv ytret ingen ting om dette. Gjennom iscenesettelsen av den anonyme Udgiveren kunne Fasting ytre seg distansert fra selvet. Iscenesettelsen gjorde at tidsskriftprosjektet og andre deler av Fastings virke ikke fikk noen direkte sammenheng. Han kunne komme med helt ulike og motstridende påstander som Fasting og som den anonyme Udgiveren.

I tidsskriftene *The Spectator* og *Den Patriotiske Tilskuere*, som *Provinzialblade* var påvirket av, ble det referert til et fiktivt selskap bestående av medlemmer fra samfunnets ulike stender. Dette for å allmenngjøre synspunktene som ble fremmet i tidsskriftet. I *Provinzialblade* ble det ikke referert til noe slikt selskap. Derimot lot redaktøren en anonym Udgiver proklamere at han hadde lesere fra ulike stender i samfunnet – fra den erfarne bonden til den lærde geistlige. Jeg tolker det slik at Fasting på denne måten iscenesatt fiktede lesere, nettopp for å allmenngjøre *Provinzialblades* synspunkter, for eksempel om hva som var god smak.

Når det gjelder *Provinzialblade* og *Provinzialsamlinger* var det en grunnleggende forskjell i måten redaktøren henvendte seg til leserne på. Fra maskespill og iscenesettelse av fiktive bidragsytere – og lesere – i *Provinzialblade*, til en redaktør som ti år senere omtalte seg som ”Forfatteren”, henvendte seg direkte til leserne, og begrunnet innholdet i bladet med egne interesser. Endringene i reglene om sensur kan bidra til å forklare en slik endring. Mens

Provinzialblade ble utgitt i 1778–1781, under Guldbergs strenge regime, var det ti år senere, på *Provinzialsamlingers* tid, friere rammer for ytringer. Essayet ”Om Fængsler” kunne trolig ikke vært trykket ti år tidligere. Forskjellen i uttrykksform i de to tidsskriftene kan også forklares ut fra de endringene som hadde funnet sted med hensyn til redaktørens status i løpet av de ti årene som hadde gått mellom de to utgivelsene. *Provinzialblades* redaktør hadde bakgrunn som student i København og var medlem i Norske Selskab. Han prøvde å livnære seg av å skrive. I *Provinzialsamlinger* var det en ti år eldre embetsmann som ytret seg. Redaktøren hadde ikke lenger behov for å allmenngjøre tidsskriftets synspunkter gjennom fiktive leserbrev – og trådte nå fram som Forfatteren.

Uansett – når Fasting omtalte andre sider ved sitt virke, og fortalte om egne interesser, kan man si at han ble personlig i offentligheten. Han gikk bevisst gikk inn for å bringe følelser inn i rettsvesen og tidsskrifter. Dette kan etter mitt syn være et eksempel på en utvikling mot den offentligheten Richard Sennet beskriver som preget av det intime og personlige.

Fasting og politimester Brandt fikk et anstrengt forhold både på grunn av uenighet om utfallet av saker, og fordi politimesteren ikke likte hvordan Fasting benyttet seg av litterære referanser og lange digresjoner i sine aktoratsinnlegg. I sammenheng med dette har det vært hevdet at Fasting ikke tenkte på sin personlige karriere. Kvalsvik kaller Fasting en av Norges første individualister, han rettet seg ikke etter sin overordnede og tenkte ikke på sin personlige karriere. Jeg tolker det imidlertid slik at Fasting trolig tenkte mer på sin karriere enn tidligere framstillinger av ham vil ha det til. Både tidsskriftene og de velformulerte aktoratsinnleggene kan tolkes i den retning. Visst vitner innleggene om at Fasting ikke kan ha tatt særlig hensyn til politimesterens formaninger om mer saklighet og færre digresjoner. Men det var heller ikke politimesteren som satt med makten til å bestemme Fastings senere karrieremuligheter. De øvrige medlemmene av politiretten – og som Fasting framførte sine velformulerte aktoratsinnlegg for – var en mektig forsamling jurister, som i likhet med Fasting hadde bakgrunn som studenter i København. Om politimesteren ikke gjenkjente Fastings litterære referanser, gjorde resten av forsamlingen det. Lederen for politiretten var stiftsamtmann Von Hauch, hvis underskrift i de originale sakspapirene vitner om at var til stede i forbindelse med svært mange av sakene. At Fasting dedikerte tidsskriftet *Provinzialsamlinger* nettopp til Von Hauch, mener jeg underbygger at dette var en mann Fasting ville imponere. Politiaktorens

litterære referanser og mange moralske digresjoner kan i tillegg også ha vært Fastings måte å kompensere for manglende jusskunnskaper på. Jeg tolker det med andre ord slik at Fastings spesielle stil i politiaktorsinnleggene ikke utelukkende har sitt utspring i skriveglede og manglende evne til å innrette seg etter situasjonen. Han brukte flotte formuleringer og litterære referanser for å kompensere for manglende kjennskap til faget, han tenkte på sin personlige karriere – han ønsket seg en embetsstilling – og i denne sammenheng hadde han i politiretten – som han hadde hatt da han publiserte sine *Provinzialblade* – et ”publikum” å imponere.

Kvalsvik hevder også at Fasting ikke hadde evner til å rette seg etter litterære moter. Han bruker Fastings utsagn om *det nødvendige* og *det naturlige* for å underbygge at Fasting snarere enn av strømninger i sin egen tid, har en moderne tolkning av Epikur som forbilde for sine tanker. Her mener jeg han like gjerne kan være påvirket av tidligromantiske litterære forbilder i sin egen samtid. Stadige vendinger i aktorsinnleggene om å ”søke i eget hjerte” og interessen for det *naturlige* og det *dydige*, vitner nettopp om dette. Det gjør også tekster i både *Provinzialblade* og *Provinzialsamlinger*. Fasting hadde med andre ord evner til å rette seg etter seg litterære moter, og han gjorde det.

Som politiaktor er Fasting beskrevet som en som viste medlidenhet med de svakerestilte i samfunnet. Jeg tolker det slik at det her ikke først og fremst var et spørsmål om svakere- og sterkerestilt, men om moral. Noe som støtter opp om denne tolkningen er Fastings skarpe skille mellom de såkalt verdige og uverdige fattige. Ordbruk og formuleringer viser at han ble indignert over folk som førte et lidderlig levnet – en lastefull og umoralsk livsstil – uavhengig av deres posisjon i samfunnet. Dette har ingenting med saken å gjøre, men om jeg får lov til å komme med en liten digresjon, var en formulering som gikk ighen i Fastings innlegg som aktor. Når Fasting kom med sine digresjoner, var det ofte for å forsøke å forklare hva bakgrunnen kunne ha vært for den anklagedes handlinger og opptreden. Når han gjorde dette brukte han ofte menneskers følelser som forklaring. 20 av de 81 sakene som omhandlet forstyrrelse av ro og orden, dreide seg om konflikter mellom ektepar – eller blivende ektepar. Her har jeg gjort et utvalg av saker, de representerer altså ikke Fastings virke som politiaktor i

sin helhet. I disse sakene er det tydelig at Fasting var opptatt av hva slags intensjoner menneskene har hatt bak handlingene sine. Her tiller han følelser betydning.

I *Provinzialblat* problematiserte Fasting hvordan mennesker dømmes utelukkende ut fra deres opptredener i offentligheten, følelsene til mennesket bak masken, er det ingen som bryr seg om. I politiretten begrunnet Fasting menneskers mer eller mindre lastefulle handlinger ut fra følelsene deres. Når han brukte formuleringer som *det naturlige* og *å lete i sitt eget hjerte* viste politiaktoren at han var påvirket av tidligromantisk litteratur. For å finne fram til hvordan man *burde* handle, oppfordret Fasting til å lete i hjertet, til å kjenne på følelsene.

Fasting var opptatt av hvordan mennesker kunne yte negativ påvirkning på hverandres moral. I denne forbindelse så han menneskets natur som avgjørende. Mennesker med det Fasting viste til som en urolig natur, for eksempel, lot seg, i følge ham, lettere påvirke av omgivelsene og styre av følelser. I Fastings innlegg i saker hvor unge mennesker var anklaget, kom det tydelig frem at Fasting så ungdomstiden og barndommen som en tilstand som krevde beskyttelse. Dette er nok et moment som støtter opp om min tolkning av Fasting og hans forhold til idealer fremmet i tidligromantisk litteratur.

For Habermas var den litterære offentligheten det formidlende bindeleddet mellom den ytre samfunnsmessige offentligheten og den indre, familiale intimsfæren. I denne prosessen så han den borgerlige romanen som en avgjørende faktor. I tekstene jeg har valgt å presentere fra *Provinzialblat* kommenterte Fasting nettopp hvordan litteraturen som publiseres danner forbilder for menneskers liv. Når det gjelder offentliggjøringen av det private er romanen avgjørende i følge Habermas. Med sin inspirasjon fra romanen og de forbilder den fremmet, er Fasting i sitt virke som politiaktor bidragsyter i en slik prosess. Han trakk inn de følelsesmessige idealer som romanen fremmer når han vurderer menneskers opptredener i sitt virke som politiaktor. Gjennom å sette ord på følelser i tidsskriftet *Provinzialblat* og i politiretten – offentliggjorde han det private.

Fastings liv ble av 1800-tallets fortellere tolket på bakgrunn av romantisk litteratur, fortellerne gjorde følelser til en viktig faktor i livet til Fasting. Om Fastings følelsesliv er det lite – eller

ingen ting – man kan vite. Men om Fastings opptredener i offentligheten i løpet av de 13 årene som hadde gått fra han kom hjem fra København etter tiden i Norske Selskab, til han i 1791 døde som embetsmann og tidsskriftredaktør, vil jeg hevde at de i lys av Richard Sennetts teorier kan stå som eksempel på opptredener som bidro til å gjøre offentligheten mer intim. Dette bidro Claus Fasting til ved å sette ord på følelser i offentligheten.

Litteraturliste

Akselberg, Gunnstein. Eivind Tjønneland og Frode Thorsen (red.). *Holberg og essayet. Nordica Bergensia 34*, Alvheim og Eide akademisk forlag, Laksevåg, 2006.

Apelseth, Arne. "Lærdom, borgarlegging og skriftkultur" i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen, *Norsk litteraturhistorie: Sakprosa. Bind 1 1750–1920*, 1998.

Berge, Kjell Lars. (red.): *Å beskrive, og forandre verden. En antologi tekster fra 1700-tallets dansk-norske tekstkultur*. KULTs skriftserie 106, Norges forskningsråd, Oslo, 1998.

Bergkvist, Johanne, "en Haard og Dyr Tid": *fattigdom, tigging og løsgjengeri i Christiania 1790-1802*, Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2008.

Blikrud, Liv. *Den smilende makten: Norske Selskab i København og Johan Herman Wessel*, Aschehoug, Oslo 1997.

Brun, Johan Nordahl, *Fastings Æreminde : i en Tale holden den 5te Januarii 1792 paa De Frievillige Harmonisters Academie*, Bergen, 1792.

Bull, Francis og Fredrik Paasche. *Norsk litteraturhistorie*, Aschehoug, Oslo 1923.

Claudi, Mads B. *Litterære grunnbegreper*. Fagbokforlaget, Bergen, 2010.

Cussani, Paola og Gro Rørstadbotten, *Tidslinjer: Ideenenes historie fra Homer til Aasen, Spartacus*, Oslo, 2009.

Dietrichson, L. *Omrid saaf den Norske Poesis Historie: Literærhistoriske foreløsninger. 1. Norges Bidrag til Fælleslitteraturen*, Kjøbenhavn, 1866.

Dunker, Conradine. *Gamle dage*. Gyldendal, Kristiania 1909.

Eco, Umberto. *The role of the reader. Explorations in the Semiotics of Texts*. Hutchinson University Library, London 1981.

Eriksen, Trond Berg og Egil Børre Johnsen. *Norsk litteraturhistorie: Sakprosa fra 1750 – 1995*.

Fossen, Anders Bjarne og Tore Grønlie, "Byen sprenger grensene", bd. 4 av *Bergen bys historie*, Bergen, 1995.

Goethe, Johann Wolfgang, *Unge Werthers lidelser*, Den norske bokklubben, Oslo, 1999.

Goffmann, Erving. *Vårt rollespill til daglig: En studie i hverdagslivets dramatikk*, Pax forlag, Oslo, 1992.

Goodman, Dena. *The Republic of Letters*, Cornell University Press, Ithaca and London 1994.

Habermas, Jürgen. *Borgerlig offentlighet: dens fremvekst og forfall: en undersøkelse omkring et avdet borgerlige samfunns grunnbegreper*, Gyldendal, Oslo, 1971.

Hauge, Ragnar. *Straffens begrunnelser*. Universitetsforlaget, Oslo 1996.

Heiberg, Peter Andreas. *Tre Aar i Bergen : autobiografisk Episode*, Drammen, 1829.

Holberg, Ludvig, "Fortale til Moralske Tanker", i Kjell Lars Berge (red.) *Å beskrive og forandre verden : en antologi : tekster fra 1700-tallets dansk-norske tekstkultur*, Norges forskningsråd, Oslo, 2008.

Holm-Olsen, Ludvig og Kjell Heggelund, "Fra runene til Norske Selskab", i Edvard Beyer (red.) *Norsk litteraturhistorie*, 1995.

Holmsen, Paul. *Kristiania Politis historie 1624 – 1884*, Fabritius, Kristiania, 1884.

Imsen, Steinar og Harald Winge, *Norsk historisk leksikon*, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo, 1999.

Jacobsen, Kjetil (red.). *Verdensborgerskapets idéhistorie: Den vestlige tradisjonen*, Unipub, Oslo 2010.

Jensen, Johan Fjord. *Dansk litteraturhistorie: Patriotismens tid*. København 1983.

Jæger, Henrik. *En gammel kjærlighedshistorie*, Kristiania, 1894.

Jæger, Henrik, *Illustreret norsk literaturhistorie*, Kristiania, 1896.

Krefting, Ellen og Anne Beathe Maurseth (red.). *Mennesket: Arven fra opplysningstiden*, Oslo, 2010.

Kvalsvik, Bjørn Nicolaysen. "At tale sandhed og retskaffenheds sag" i *Sandhed og retfærdighed. Claus Fastings Politie – Actorat 1784 – 1791*. Senter for europeiske kulturstudier, Bergen, 1996.

Lears, T.J Jackson. "The two Richard Sennets". I *Journal of American Studies*, Vol. 19, No. 1 Apr., 1985.

Lorenz, Astrid, *Forstandens lys og hjertets varme: Conradine Dunker og Vilhelmine Ullmann : kvinnesilhuetter i slektsramme*. Aschehoug, Oslo, 1996.

Maliks, Jacob, *Vilkår for offentlighet : sensur, økonomi og transformasjonen av det offentlige rom i Danmark-Norge 1730-1770*, Avhandling (ph.d.) - Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim, 2011.

Maurseth, Anne Beate, *Opplysningens sjonglør: Denis Diderot 1713 – 1784*. Oslo, 2005.

Melberg, Arne, forord i Jean Jacques Rousseau, *Julie eller den nye Héloïse*, Bokvennen forlag, 1999.

Nøding, Aina. *Vittige kameleoner. Litterære tekster i norske adresseaviser, 1763-1769*. Phd.-avhandling. Oslo, Universitetet i Oslo, 2007.

Nøding, Aina, "Fastings metode" i *Prosa* nr. 1, 2012.

Rian, Øystein "Sensuren i Danmark-Norge 1536–1814" i Hilde Sandvik (red.) *Demokratisk teori og historisk praksis*, Scandinavian Academic Press, Oslo, 2010.

Rousseau, Jean-Jacques, *Julie eller den nye Hèloïse*, Bokvennen forlag, Oslo, 1999.

Rousseau, Jean-Jacques *Emile: eller om oppdragelse*. Vidarforlaget, Oslo, 2010.

Rousseau, Jean-Jacques *The Confessions* (1782 – 1789), Penguin Books, London, 1953.

Sagen, Lyder, Udvalg av Claus Fastings Skrifter med Bidrag til hans Biografie. Bergen, 1837.

Sandvik, Hilde, *Umyndige kvinner i handel og håndverk: Kvinner i bynæringer i Christiania i siste halvdel av 1700-tallet. Hovedoppgave i historie*, Universitetet i Oslo, Tingbokprosjektet, 1992.

Sandvik, Hilde (red.). *Demokratisk teori og historisk praksis: Forutsetninger for folkestyre 1750 – 1850*, Scandinavian Academic Press, Oslo, 2010.

Schreiner, R. *Syv norske Digtere fra det forrige Aarhundre*. Haffner & Hille, Kristiania, 1897.

Sennet, Richard. *Intimitetstyrranniet*, Cappelen's upopulære skrifter, Cappelen, Oslo, 1992.

Skavlan, Aage. *Historiske billeder fra den nyere Tid i Norge, Danmark og til dels Sverige*, Kristiania, 1878.

Sneedorff, Jens Scioldrup. *Sneedorffs samtlige skrifter, 1724 – 1764*, Gyldendal, København 1775 – 1777.

Solheim, Jorun. *Modernitet og kjønn*. Pax forlag, Oslo 2007.

Steinsvik, Rasmus. *Martyra*, Bergen, 1892.

Tjønneland, Eivind (red.). *Opplysningens tidsskrifter. Norske og Danske Publikasjoner på 1700-tallet*. Fagbokforlaget, Bergen 2008.

Thon, Jahn H. "Om kritikkens regler og nytte– *Den Nye Kritiske Tilskuer* og Lavatars *Physiognomische Fragmente*", i Eivind Tjønneland (red.) *Opplysningens tidsskrifter: Norske og danske periodiske publikasjoner på 1700-tallet*. Bergen, 2008.

Østhus Hanne, *Vanartige tjenestefolk eller uordentlige husbønder*, Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo, 2007.

Utrykt:

Kyrre Grepps notater: Fastingiana i håndskriftsamlingen i Nasjonalbiblioteket.

Trykte kilder:

Sandhed og Retfærdighed: Claus Fastings Politie-Actorat, 1784 – 1791, utgitt av Bjørn Nicolaysen Kvalsvik, del av serien Kulturskrifter, Bergen, 1996.

Fasting, Claus, *Samlede skrifter av Claus Fasting* ; utgitt ved Sverre Flugsrud, Gyldendal, Oslo, 1963 – 1979.

Provinzialsamlinger, Utgitt anonymt i Bergen, 1791. Forfatter er Claus Fasting.

Utrykte kilder:

Statsarkivet i Bergen, Politiretten, protokoller 1784 – 1791.

Digitaliserte kilder:

Ministerialbok for Domkirken i Bergen. Konfirmerte:

http://www.arkivverket.no/URN:kb_read?idx_id=8636&idx_listetype=kf

(Publiseringsdato ikke tilgjengelig. Sist lest 2. mai, 2012)

Digitalarkivet: Trulova og vigde i Nøtterøy prestegjeld 1686 – 1838:

<http://digitalarkivet.no/cgiwin/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=vi07221686&personpostnr=5184&merk=5184>

(Publiseringsdato ikke tilgjengelig. Sist lest, 2. mai, 2012)

Digitalarkivet: 1801-telling for 0211 Westbye:

<http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&sidenr=7&filnamn=f18010211&gardpostnr=149&personpostnr=1682&merk=1682#ovre>

(Publiseringsdato ikke tilgjengelig. Sist lest 2. mai, 2012)

